

Poolish -14-

(Het ene deel wacht. Het andere deel is als de oerzee: eerst is er het doordrenkt raken, dan is er het begin van leven. Omzetting. Geborrel. Geschuim.)

Kazimierz, waar het verhaal zich afspeelt.

'De rivier,' zo had de burgemeester gezegd, 'is een grote trekpleister. Die hebben we altijd maar links laten liggen. Die hebben we zagezegd aan ons voorbij laten stromen. We maken er een pad langs. Toeristen flaneren graag.'

Zo liggen er nu betonblokken op de oever. 'Boulevard,' zoals de burgemeester het noemde. Hij was er met het stadsbestuur overheen gelopen. Waarmee hij de boulevard voor geopend verklaarde.

Bij 'Dom Spichierz' - waar het beton eindigt en de oever ongerept verder gaat - was het gezelschap neergestreken in de hoteltuin. Onder het genot van een glas wodka viel daar het woord: 'bank.'

Het kwam uit de mond van Janus Spichierz zelf. 'We zouden bankjes moeten plaatsen.'

'En dan ook lantaarns,' moet de rondvaartboot eigenaar enthousiast gezegd hebben.

De verlichting kon wachten, met de zomer in het vooruitzicht. De bankjes werden voortvarend in elkaar gezet. Janus betaalde er drie. Het stadsbestuur de andere vijf.

De aarde rondom de poten was nog vers omgewoeld, toen de eerste toeristen arriveerden.

De weegschaal staat links op de bank. De mand met appels rechts. Monika ziet het water al uren aan zich voorbij stromen. Waarom koopt niemand? De mand had allang leeg kunnen zijn.

Ze pakt haar boeltje en hurkt op de oever. Zoals voorheen. Ze ziet voeten langzamer gaan. Naar haar toe komen. Een man met sportschoenen. Twee wandelaars met dikke sokken en wandelschoenen. Een vrouw met bestofte sandalen. In een mum is Monika haar appels kwijt.

Marion

Hotel 'Dom Dziennikarza' ligt in de heuvels boven Kazimierz. Alles is er in diepe rust.

Het is nog vroeg op deze veertiende augustus. Het is net vijf uur geweest.

Ergens in het gebouw wordt een deur geopend. Josef loopt door de gang. In de deuropening staat Marion - badjas om zich heen geslagen. Ze kijkt hem na.

Josef kijkt niet achterom. Marion hoort zijn voetstappen op de trap. Zijn schoenen echoën in de marmeren hal. De voordeur gaat kreunend open en valt dicht.

Nooit kijkt hij achterom. Hij weet niet eens dat hij niet achterom kijkt. Is hij bij haar, dan is hij bij haar. Is hij bij haar, dan is hij nergens anders. Niet bij zijn vrouw, noch bij het werk dat hem vandaag te wachten staat. Marion sluit de deur. Ze hoort, hoe de auto start. Het geluid bereikt haar door de open balcondeuren.

Ze kan het hier nog bijna aanraken: de diepe rust van zijn lichaam. Os in mensenvorm, schiet het door haar heen. Die zich laaft. Die slaapt. Zacht lichaam waartegen zij lag. Marion volgt hem in gedachten. Het eerste stuk vanaf het hotel is zandpad. Pas waar het stadje begint, is de weg verhard. Zo is dat met elke toegangsweg. De straten in de bebouwde kom zijn grijs geplaveid vanwege meegevoerd stof.

Josef zal Kazimierz doorkruisen en de weg naar Lublin nemen. Twee uur rijden. Nee, hij toetert niet, hij kijkt niet achterom. Achterom kijken is iets van vrouwen. Van zijn vrouw, zowel als van haar.

Marion laat de badjas vallen en kruipt terug in bed.

Monika

Kukeleku. Kukeleku. De haan trekt z'n nek weer in en zet het op een lopen. Wijduit komen zijn tenen tegen de grond terecht. Plat getreden erf door duizend voeten van mensen, dierenpoten. Staccato tred van de haan. Lellen die bengelen. Dieprode kam die schudt.

Bij het einddoel - de weg - staat hij verbaasd stil. Hij is niet eens de eerste. De kippen en kuikens scharrelen al rond in het zand. Moederdieren krabben de korrels los. Kuikens doen hen na. De haan is verongelijkt. Hij dacht zijn volk wakker te hebben gekraaid. Hij herstelt zijn tred en mengt zich in het gescharrel.

Wel heeft hij Monika wakker geroepen. Ze draait zich op haar zij. Ze trekt de knieën omhoog. Zo ligt ze nog even.

Marion

'Dom Dziennikarza' is bovenop een helling gebouwd. Het zwembad ligt lager. Doorzichtig water. Men ziet beide trappen doorlopen tot aan de bodem. De oevers zijn met tegels belegd. Vandaar is naar alle kanten gras gezaaid. Een dichte rij struiken vormt de omheining. De bediende veegt de tegels rondom het zwembad. Het is zijn eerste werk 's mor-

gens.

Marion hoort het raspende geluid. Ze is weer wakker geworden. De balcondeuren staan wagenwijd open.

Monika

Monika's huid houdt haar lichaam omsloten. Zo ligt ze op de matras. Als één geheel. Van binnen is het anders. Na het oogsten gisteren bestaat Monika's lichaam uit stukken. Haar romp is één stuk. De benen steken onder in de romp. De armen boven in. Spieren houden de delen aan elkaar. Ze gloeien en steken.

Gisteren heeft ze de rogge van het land gehaald. Haar broer heeft geholpen. Monika moest het zwaarste werk doen: de schoven opsteken. Ze aan de hooivork prikken, door de lucht laten zweven, hoger en hoger aangeven. Haar broer stond op de wagen. Hij pakte de schoof van haar over. Wie je komt helpen, die laat je het gemakkelijkste werk doen.

Lichaam-uit-delen ligt hier op de matras. Herinnert zich. Loomheid doortrekt Monika. Het genot om nog even te blijven liggen. Voordat ze opstaat en door het keukenraam kijkt en de wagen vol rogge daar zal zien. Vandaag moeten de schoven onder dak.

Marion

Gss. Gsss. Gsss. De bediende veegt rondom het zwembad. Gsss. Gsss. Gsss. Alles gaat bedaarder dan in haar land. Marion stelt zich voor hoe hij daar staat. Kaarsrecht. Loodrecht op de tegels. Als er aan geklonken. Zijn armen bewegen de bezem. Gsss. Gsss. Hij verzet een stap. Gsss. Gsss. Een stap. Brengt bezem naar achteren. Gsss. Gsss. Wat een liefkozing van de tegels.

Marion draait zich op haar rug. Ze strekt haar benen. Met touwtjes zitten ze aan haar romp. Josef... Welke vrije ruimte schiep hij, waarin ze bewoog. Waarin geen schaamte meer was. Hoe volledig absorbeert hij altijd haar schaamte....

Marion gaat het bed uit. Ze stapt in haar badpak. Ze trekt haar lange trui aan, steekt de voeten in slippers, loopt de kamer uit, de gang door, de trappen af. Ze doorkruist de hal, springt het bordes af en gaat over het pad. Tussen haar lendenen is het midden. Het is dun en zacht als bij een kikker, opvouwbaar en ontvouwbaar ineen. Het is alsof het vanuit een teruggetrokken positie nu in de schijnwerpers staat. Lenige warme spieren onder dunne tere huid.

Haar schouders gloeien op als ze een sprintje neemt. Marion omzeilt de gevallen appels, ze trotseert de herfstige koelte van deze augustusmorgen. Ze gaat de geopende poort binnen, gooit de trui tegen de tegels en duikt het water in, klatsjj.

Gss. Gss. Gss. De bediende kijkt opzij. Voorheen zag je dit niet. Niet dat er geen vrouwen kwamen. Het waren andere. Gezette echtgenotes van de partijfunktionarissen. Ze zaten met tijdschriften in de stoel. Soms waren er meisjes die in groepjes zaten en giechelden. Nee. Nooit kwam één zo aangerend en dook en zwom. Plens. Plens. Plens. Gss. Gss.

Gss.

Monika

Haar blote voeten gaan over de keukenvloer. Eén teen ligt dwars. Monika weet niet beter. Onder de voeten is de rode vloer. Cement vermengd met roodsel. Glad gesleten onder mensenvoeten. Monika steekt het gasstel aan. Ze zet de ketel water op.

Als ze de keldertrap af loopt, gloeien haar beenspieren. Ze herinneren zich gisteren. Monika loopt naar boven. In haar hand houdt ze de kan met melk.

Ze zit aan tafel, klemt de koffiemolen tussen haar knieën en maalt. Schouderpijnen voelen zich opgerakeld. Ze branden.

Het water begint te zingen. Monika draait de pit laag. Ze moet de pot omspoelen. Voeten naar gootsteen. Voeten terug. Ze schudt het maalsel in de pot. Overgiet het met kokend water. Bruin glanzende koffie drijft bovenop. Met luchtbelletjes. Monika stopt het onder het deksel. Ze steekt het middelste pitje aan. Kleinste vlammetje. Om de koffie te laten trekken.

Dan gaat Monika naar buiten. Ze steekt de voeten in de laarzen, loopt naar de boomgaard. De hond springt om haar heen. In het natte gras liggen appels, abrikozen. Monika bukt. Pijnscheuten in haar onderrug.

De frisheid van augustus is weldadig. Monika staat abrikozen te eten in de vroege morgen. Dan nog een appel.

De rest verzamelt ze in de schort. Voor de verkoop morgen. Vandaag is er geen tijd om naar de rivier te gaan. Vandaag moet ze zorgen dat het graan onderdak komt.

Marion

Hoe hard Marion ook terugsprint - handdoek omgeslagen, schoenen in haar handen - ze vangt een zweem op. Het doet haar stoppen. Onderzoekend loopt ze terug. Hier is het weer. In het gras liggen ze geel. Er liggen rotte bruine.

Marion bekijkt het grasveld. De appelbomen staan in het gelid, als was het het Rode Leger zelf. Bestaat ergens zo'n hotel als 'Dom Dzienikarza'? Met een tuin van gras. Waaruit vruchtbomen oprijzen. Hun knoestige takken zijn uitgerekte schaduwen tegen het groen.

Monika

Eerst beschijnt de zon het dak van de hoeve. Van heindever, door niets gehinderd. De rand van dappanen geeft golvende schaduwen. Dan bereikt hij de dakgoot. De bovenste stenen van de muur komen korrelig aan het licht, de voeg staat teruggetrokken. De volgende steenlaag schittert. Het licht begint de zinken teil te omarmen. De scheiding zon schaduw beweegt over de muur. Over stelen van hooivorken, gladde; geen oneffenheden

voor het licht om zich aan te hechten. Hij glijdt over de emaille schalen op het plankje. Over de felgeschilderde bloemen op het witte emaille.

Monika's hoofddoek is aan de beurt. De scheiding licht donker daalt over haar gezicht. Monika knijpt de ogen dicht. De zon gaat mee met elke rimpel, doordringt ze tot de kleinste lijntjes toe.

Op de verweerde bank liggen twee handen. Ze steken uit het vest. Nog werkeloos ontmoeten ze de zon. Aan de ene kant van Monika zit de hond. Zijn bruin-witte vel licht op. De koffie staat aan de andere kant. Damp kringelt omhoog.

Vanaf de schort glijdt de zon over blote benen. Ter hoogte van de knieën beginnen de laarzen. Dan de bobbelige aarde. De binnenplaats komt in het licht te staan. Geen wolkje hindert de zon. Nog niet in de verste verte. Vanavond pas, zei de radio.

Klamheid verlaat Monika druppel voor druppel. Ze huivert. De aarzelende warmte doet haar beseffen hoe kil het was.

Ik

Schrijf elke vroege morgen in het donker. Herlees niet. Laat de beschreven bladzijden de beschreven bladzijden. Schrijf volgens de duistere lijn die zich aandient.

Marion

Marion zit op het balkon. Het meubilair is van wit smeedijzer. Op het tafeltje liggen de papieren, haar laptop. Ze heeft de ochtendjas omgeslagen.

Ze laat haar ogen over de bladzijden glijden. Legt ze op volgorde. Wanneer went ze het zich eens aan om de papieren te nummeren? Ze gunt er zich nooit tijd voor, ze wil nog geen flard missen. Alles schrijft ze op. 'Vertaal letterlijk,' had ze tegen Josef gezegd. 'Zeg mij precies wat hij zegt, maak er niets anders van. Het is belangrijk voor mij.'

Marion staat op. Ze loopt de kamer uit. De gang op. De brede marmeren trap af. Ze wil koffie. Bij elke stap omlaag voelt ze hoe haar benen vastzitten aan de romp. Al is Josef onderweg naar Lublin, hier zit hij in haar lichaam.

Ik

Er zijn niet veel regels bij het schrijven van dit verhaal. Behalve de duisternis nog dit: laat het niet warm zijn. In de warmte gaan botten zich koesteren en smelt de huid. Laat het schrijven uit verstijfde schouders komen en wring de woorden uit een lichaam dat eigenlijk niets meer af kan geven.

Andere regel: kom zojuist uit de slaap.

Monika

Wie zit, voelt het niet. Maar wie op gaat staan. En haar voeten verzet. Monika's laarzen sloffen mee. De spieren die hen optillen doen zelfs pijn. Haar benen zitten met elastiek vast aan de romp. Met bijna niets. Ze zou zo dubbel kunnen vallen. Ze draagt de beker in de ene hand. Met de andere pakt ze de emmer.

De lucht is strakblauw. Vanavond laat wordt pas regen verwacht. Vandaag móet ze de vracht rogge afmaken. Elke schoof van de wagen gooien en in de loods weer opstapelen. Maar eerst Beate melken en haar naar de helling brengen.

Monika zet de beker op de stalvloer. Ze gaat op het krukje zitten en neemt een slok koffie. Ze grinnikt. Het leven is toch een stuk gemakkelijker nu Stefan, haar man-zaliger, dood is. Koffie mee de stal in. Maar vooral: de dag beginnen met op de bank te zitten. De eerste koffie drinken voordat ze iets gedaan heeft.

Monika zet de beker op de grond. Ze legt haar hoofd tegen de koe en omvat twee uiers.

Marion

POOLISH schrijft Marion in grote letters bovenaan. Gedecideerd heeft ze haar ochtendjas dichtgeknoopt en is ze recht voor het tafeltje gaan zitten. Ze neemt een slok koffie.

'Wat is poolish? Een nat voordeeg, bevattende: alle vocht, de helft van het meel en alle gist. De gisten vermenigvuldigen zich snel in deze vochtige omgeving. Er zijn dus veel gisten aanwezig, als de rest van het meel en het zout wordt toegevoegd. Bovendien ontstaan veel smaakstoffen als 'bijproduct' van de gisting.

In ons land kennen we het poolish alleen van de kerststollen. De degen hebben veel te 'tilen' en de gisting moet krachtig zijn. Puur technische reden dus.

In andere landen wordt poolish ook bij gewoon brood toegepast. Daar weten ze hoeveel lekkerder de broden dan worden.'

Marion kijkt voor zich uit. Vocht kringelt omhoog van tussen de grassen. Zo koel alweer de nachten.

'Nu de ene na de andere bakkerij in ons land moet sluiten,' zo schrijft ze verder, 'is de vraag: hoe kunnen we overleven?

U kunt het antwoord overal lezen. Maak weer kwaliteit. Maak broden met smaak. Smaak hangt direkt samen met fermentatie.

Poolish is een methode om meer fermentatie in uw deeg te krijgen. Ik ben voor u in het moederland van poolish gaan kijken. Toevallig deed de gelegenheid zich voor: Josef, mijn Poolse vriend, moest voor zaken naar Lublin. Ik verblijf in een naburig stadje om twee bakkerijen voor u te bezoeken.

Poolish komt uit.....Polen.'

Marion neemt een slok koffie. Ze proeft niet eens dat die lauw is. Ze herleest wat ze heeft

geschreven. Gatverdamme wat saai. En wat hebben de bakkers in godsnaam met Josef te maken. Josef haar vriend? Haar minnaar zal ze bedoelen. 'Mijn minnaar moest voor zaken naar Lublin en mijn vriend vond het prima dat ik met mijn minnaar op stap zou gaan en de vrouw van mijn minnaar vond het ook helemaal in orde....' Weg ermee. Marion trekt het vel los van het blok en scheurt het in snippers.

Als ze nu eens begon met een behoorlijke indeling van het artikel. Hoewel ze nu al weet dat ze zich daar toch niet aan zal houden.

Monika

De eerste stralen spuiten tegen de bodem. Het weerklinkt in de zinken emmer. Het bespettert de binnenwand. Monika's voorhoofd leunt tegen de koe. 'Beate Beate, mooi meisje,' neuriet ze.

Hoe zouden Beates uiers ooit aan andere handen wennen? Ze kennen alleen de hare. Monika's handen omvatten hen en bewegen hen ritmisch omlaag. Niks geen gedruk, niks geen getrek. Wie haar leven lang gemolken heeft weet met hoe weinig inspanning ze toe kan, slapende zouden Monika's handen zich nog af kunnen stemmen op deze uiers.

'Kind,' zei haar grootmoeder, 'bij het geslacht van de man doe je hetzelfde: beweeg losjes de huid en ze komen uit zichzelf. Wat heb je aan datgene wat je eruit moet trekken? Ze moeten uit zichzelf geven, anders beter niets.'

Monika neemt een slok koffie.

Marion.

'Stelt u zich het jaar 1840 voor,' tikt Marion in. Naast haar stoel liggen proppen papier. 'Tot dat jaar werd in geen bakkerij gist gebruikt. De broden rezen – meer of minder – met een zelfgemaakt rijsmiddel: desem. Er werd steeds een stukje deeg overgehouden, dit werd vermeerderd met meel en water, en dan toegevoegd aan het deeg. Ook dit deeg was weer lang onderweg. Al met al dus lange rijstijden voordat de broden gebakken werden. Toen kwam de gist. Biergist bleek ook geschikt te zijn om brooddeeg te laten rijzen. We spreken anno 1840. We verplaatsen ons naar Polen - bierland bij uitstek.

Hoe ging de bakker deze gist nu gebruiken? Op de manier zoals hij dit gewend was. De gist werd eerst vermeerderd in een voordeeg. In een nat voordeeg bleken de gisten het best te gedijen en zo ontstond poolish: water, beetje meel en alle gist. In de rusttijd verenigvuldigden de gisten zich. Met dit voordeeg werd het brooddeeg gedraaid. Dit hele deeg kreeg ook weer rustig de tijd - ca. 3 uren. De bakker ging dus op de oude manier voort, alleen was het begin nu gist en geen desem.

De Poolse methode waaide over naar Wenen.

Parijs nam deze Weense methode weer over. De eerste gistbroden in Frankrijk hadden de naam: Pain Viennoise. De methode van gistvermeerdering in vloeibaar deeg werd 'Poolish' genoemd - verbastering van het Oostenrijkse woord 'Polnisch.'

Pas veel later ging Frankrijk voor sommige broodsoorten over tot de directe methode van deegbereiding: meel en water en zout en gist in één keer kneden tot deeg. In Nederland

hebben we het altijd zo gedaan. Kneden, rijzen, vormen, rijzen, bakken, klaar. Geen tijdsverlies met voordegen. Daarbij hebben we de totale rijstijd ook nog eens teruggebracht van drie naar twee uur.

Helaas. We hebben het kind met het badwater weggegooid. Want smaak ontwikkelt zich tijdens het rijzen. Hoe korter de rijstijd, hoe minder smaak. Is ons brood nog iets anders dan onderzetter voor beleg?

De smaak hervinden.

Ik heb voor u twee Poolse bakkerijen bezocht. Wat is er nog over van hun hondervijftig jaar oude POOLISH?'

Ik

Twee winters heeft het in mij gesluimerd en alle tijd daartussen. De tweede winter is over haar diepste punt heen, de kortste dag is geweest. Daarna ben ik begonnen. Twee winters en alle tijd daartussen heb ik het in mij gedragen. Meegedragen. Mijn gedachten erover laten gaan. Het door mij heen laten gaan. Volstrekt vormloos.

Twee winters lang en de tijd daartussen heb ik niets uit mijn pen laten komen. Ik heb het binnengehouden. Ik heb in het landschap van het verhaal vertoefd.

Eerst ben ik er zelf geweest en vanaf toen lag het in mij opgeslagen en kon ik er naar toe gaan. Binnen mijzelf. Wat men meedraagt, daarheen kan men gaan. Ten allen tijde.

Het landschap had mij aangesproken. Het herinnerde mij aan de plek, waar ik kind was en volstrekt één met de boerderij en met het erf, met de akkers, de zandweg.

Het landschap van dit verhaal heeft zich daarmee verbonden. Iets klonk op. Iets werd wakker.

Monika

'Kom Beate, kom.'

De hond gaat voorop. Hij huppelt. Hij zigzagt door de berm. De grassen hangen van vocht beladen. Het is half augustus. Het schijnt Monika wel half september. Een koele herfstmorgen lijkt het. Het buitenste van de vracht rogge zal nat geworden zijn. Monika kijkt omhoog. Geen vuiltje aan de lucht. Geen enkele hindernis voor de zon. Ze houdt Beate aan het touw. De koe loopt gewillig mee. Je hoeft haar niet mee te slepen. Eerst is ze al van de melk bevrijd en nu heeft ze het vooruitzicht van gras.

De hond gaat voorop. Uitgelaten zigzaggend. Wie wil dat niet na een hele nacht liggen. De weg lijkt van hen drieën. Ruwe weg van kiezels en zand. Aangedrukt zand van hoeveel auto's? In deze straat hebben drie huizen al een auto. Als die langs komen stuift het fijnste zand op. De berenklauwen langs de weg hebben grijze stelen. De brandnetels zijn met een laag stof overdekt.

Wie geen auto heeft, heeft soms een bromfiets. Een fiets. De meesten hebben niets. De

meesten lopen. Monika belooft alles.

De hond is blijven staan.

'Ga maar.'

Hij stuift omhoog. Monika en Beate gaan achter hem aan. In Monika's ene hand rust het touw. In de andere draagt ze de pin en de hamer. Een houten pin. Een houten hamer.

'Kom maar Beate, kom.' Het gras op de helling is schoon en vochtig. Monika's voeten steken in laarzen. De koe krijgt schone hoeven. Haar ogen glanzen. Van melk bevrijd en nu gras om te eten. Ze snuffelt en graast. Monika laat haar begaan. 'Loop maar een beetje. Ik loop wel mee.'

'Hier.'

Beate zelf had het niet beter uit kunnen zoeken. De pin wordt in de grond geslagen. De ring zit om de pin. Het touw zit vast aan de ring. De koe is Monika al vergeten. Ze graast. Monika loopt langs de helling omlaag. Haar liezen. Alsof het brandt waar haar benen in de romp bewegen.

Marion

Marion maakt haar laptop dicht. Wat een saai verslag. Dat leest geen hond. Ze kan maar beter gaan wandelen. Bewegen bewegen bewegen, gewoon lopen en kijken en misschien zal de geest haar besluipen. Niet aan het artikel denken en ineens komt de toon over haar. Hoopt ze. Marion springt onder de douche.

Onder haar sandalen knerpt een dikke laag grint. Ze waadt door het grint. Josef, in mijn spieren zit je nog genesteld. 'Ik kan er weer eeuwen tegen,' had ze gezegd. Waarom moet ze altijd iets zeggen? Geharkte oprijlaan onder haar voeten. En hoe vanzelf ze vanmorgen die tekst zou schrijven, had ze zich voorgesteld. Stilgevallen lichaam zou maar hoeven te gaan zitten en de woorden zouden opwellen. Zo leeg lichaam zou precies de passende woorden vinden. Dacht ze.

Het stadje ligt rechts. Marion gaat linksaf, het bos in.

Monika

Tussen hemel en aarde gaat een mens. Een mens is een langgerekt dier. Het staat maar op één plek meer op de aarde. Twee voeten dragen een lang lichaam. De voorbenen hangen langs de romp omlaag. De handen aan deze voorbenen hebben zojuist de koe vastgezet - wijde loopruimte voor het dier rondom de houten pin. De hamer gaat weer mee terug.

Tussen hemel en aarde gaat een mens languit. Ze heeft de wereld voor de koe omgrensd. De hond gaat zigzaggend met Monika mee. Hij besnuffelt de grond en houdt zijn bazin in het oog.

Haar lange gestalte gaat tussen hemel en aarde. Twee smalle stukjes raken de grond. De rest bevindt zich in de lucht.

Monika's voeten zijn in rubber laarzen gestoken. De benen verdwijnen er bloot in. Over

de rok draagt Monika een schort. Haar lijf en armen zijn bovendien in een vest gehuld. Van fijne groene wol gebreid. Rondom haar haren is een doek. In de nek vastgeknoopt. Het gezicht daartussen heeft een gezonde kleur. Van iemand die werkt. Net zoveel buiten als binnen.

Languit lichaam nadert de hoeve. Daken, muren, binnenplaats, erf, bankje, pannen, bakken, dit alles heet hoeve en bestaat bij de gratie van dit ene rechtopgaande lichaam. Andersom dient het haar tot onderkomen.

Tussen hemel en aarde gaat een dunne mens. Gezicht en handen en knieën bemerken de koele lucht. De rest is met kleding bedekt.

De keukendeur staat open. Monika stapt uit de laarzen en gaat naar binnen. De hond blijft buiten. Hij trekt z'n poten onder zich en rust tegen het erf.

Marion

Het bospad is uitgesleten. Het heeft diep ingekerfde gleuven. Kurkdroog oneffen gelig zand.

'Kan er eeuwen tegen?' Wie zegt nu zoiets. Hij zegt tenminste niets. En als het nu nog waar was, maar het is nog geen twaalf uur geleden, nog geen zes uren zelfs en ze moet zich al van haar artikel verwijderen. Teveel bedenkzels van buiten die op papier terecht komen, voorzichtige verslagachtige zinnen, terwijl ze daar leeg zat van na het vrijen. Waar heeft het zich weer in haar lichaam genesteld, wanneer is het in haar gevaren, wanneer daalde het over haar neer, nam haar in beslag? Bezet vertroebeld lichaam. En hier loopt ze nu. Samengebalde buik. Hoofd vol kruisende snelwegen. Vrouwen! Nooit rust. Altijd bezorgd. Denken aan het volgende stapelt zich op het vorige. Dunste eiken groeien uit de helling evenals kreupelhout, struikgewas, varens. Eenduidig zich daar als een braamrank te winden, te groeien naar haar aard.

Het bos is opgehouden. Marion bevindt zich op een open plek. Omsloten glooiende vlakke. De berm is zonbeschenen en verderop staat een hoeve. Hier kan ze rustig even gaan zitten. Marion bukt en voelt aan het gras. Ze plant haar hand diep in de berm. Het is droog genoeg.

Monika

In de keuken hangt nog de geur. Het doet je onmiddellijk naar de thermoskan grijpen. Je beker volschenken. Zo gaat dat bij wie zelf maalt. De bonen houden de geur in zich gevangen. Bij het vermalen komt die vrij. Het bezwangert de keuken. Wie gemalen koffie koopt, ontzegt zich dit genot. Die laat de fabriek dat genoeg.

Minstens zo stom vindt Monika dit: dat er mensen zijn die hun eigen brood niet meer bakken. Die mensen zijn er al. Niet alleen de rijkelui uit Lublin, die hier hun tweede onderkomen hebben. Nee, ook mensen van hier. Al was zij nog zo rijk, ze zou er niet over

peinzen.

Monika zet de beker halfleeg op tafel en doet haar vest uit. Ze pakt de pan uit de kast. Ze zet hem in de gootsteen. Ze draait de kraan open. Halfvol moet de pan. Ze zet hem op tafel. Vier soeplepels meel erbij. Tot glad beslag roeren.

Monika gaat het trapje af naar de kelder. Ze opent het gistpapier en neemt een klein stukje tussen haar vingers. Ze loopt terug naar de keuken. Boven de pan verkruimelt ze de gist. Ze doopt haar vingers in het beslag en veegt ze langs de rand schoon. Dan pakt ze de oude jas van Stefan en wikkelt die om de pan.

Ze drinkt de beker leeg. De geur blijft in haar mond achter.

Marion

Is deze vlakte vruchtbaar? Waarom zijn hier anders akkers? Was dit vroeger ook met bossen begroeid? Zijn de akkers alleen maar hier omdat het vlak is?

Voor Marions oog is een stoppelakker met opgezette schoven. Schoof tegen schoof tegen schoof en zo negen of tien keer en daaroverheen nog een omgekeerde schoof. Zulke hoge hutjes kent Marion niet van haar land. Wel hutjes, maar niet met zo'n bot hoofddekse.

Van over de glooiende vlakte komt de zon gevallen, Marion doet haar sweater uit. Eerste warmte op haar armen. Ze sluit haar ogen, legt haar hoofd tegen de stam. Hij zou onmiddellijk slapen, als een blok.

Onmiddellijk na het vrijen altijd als een blok, volstrekt gerust. En daar ligt zij dan naast. Jammer om te slapen, zo verklaart ze het zichzelf, zo vaak heeft ze hem niet bij zich. Gisteravond laat hoorde ze nog stemmen vanuit het zwembad, ze lag tegen zijn rug, zijn arm was rondom haar lichaam. Marion roept op, ze wil zijn arm daar nog voelen, wil zijn gebaar indrinken, wil haar lichaam daar voelen, door zijn arm beschut.

Jammer om te slapen? Ze wilde wel slapen maar was klaarwakker, duizend oplettende vezels en een hoofd zo helder alsof het net onder de koude kraan was geweest, ze had willen slapen maar lag klaarwakker. Soms - in een onbewaakt ogenblik - was ze voor even vertrokken, voor heel even.

Zijn arm. Zijn arm begon haar schouders ineem te drukken, hoe kon ze nog goed ademen? Haar luchtpijp kwam in de knel. Hoelang? Wanneer tenslotte had ze zijn arm gepakt en om haar middel gelegd? Hij was rustig door blijven slapen.

'Ik kan er eeuwen tegen,' had ze tegen hem gezegd. Zo was het ook gisteravond. Leeg was ze en alles zou uit haar vloeien, vanzelfsprekend. Maar eeuwig duurde nog geen uur of zijn arm op haar schouder was al een vraagstuk, ze liet zich de adem benemen. Grrr.

Monika

Monika zet de schaal naast de zak meel. Nog een keer vier volle soeplepels meel. Hierop een lepeltje zout. Zo. Het tweede deel van het deeg, het droge deel. Ze schuift de schaal naar de hoek van de tafel. Hier moet het wachten tot vanavond. Ze neemt de laatste slok

koffie.

De pan met de oude jas neemt ze mee naar buiten en zet die hoog op de plank. Kom maar zon, laat het daarbinnen maar broeien en broeien.

'Behandel dit beslag als je oude omaatje, m'n kind. Zet me 's winters bij de kachel en zomers tegen de muur van de binnenplaats, uit de wind en in de zon.'

Marion

De zon schijnt horizontaal. Zon van een-halve-zomer-voorbij klimt niet meer razendsnel. Hij vertoeft ter hoogte van Marions gezicht. Hij valt zo ongestoord, dat de wangen beginnen te kleuren.

Ze zou willen liggen. Tegen de aarde willen liggen. Ze plant haar handen op het gras en drukt. Het bovenste is droog. Daaronder vochtig. Ze kan de sweater onder zich leggen. Eerst kijkt ze naar alle kanten. Vanaf de hoeve komt geen mens. Uit het bos ook niet. Marion strekt zich languit. De kruin laat stukjes lucht door. Monika heft haar hoofd en kijkt langs het pad. Nog steeds geen mens. Ze gaat liggen. Ze ziet de stam de hoogte in gaan. Schors is huid van boom. Grillige schors. Elk uitsteeksel beschaduwde het stukje daarachter. Het is eigenlijk te gek voor woorden, denkt Marion. Er zijn hier geen tijgers, geen leeuwen, geen panters en toch is ze bang. Ze komt overeind, kijkt weer langs het pad. Niemand. Ze gaat weer liggen.

Haar benen liggen tegen het gras. Toch zijn ze aangespannen. Marion laat het daar los. Mosgroene schors. Huid van schors voor de boom. Is zij getikt of is ieder mens bang? Zoogdierenangst van 'kijk uit?'

Was Josef maar hier. Hier in de buurt. Ze zou kunnen liggen. De ogen sluiten. Niet steeds opzien.

Pff. Als Josef hier zou zijn. Hij zou slapen maar zij? Ze zou zich over iets anders het hoofd breken. Marion zucht. Ze staat op. Ze klopt de sweater uit en slaat hem om zich heen.

Monika

Hout voor de oven vanavond. Monika loopt het erf over naar het hok. Ze pakt de zaag van de haak. Ze trekt een stammetje uit de stapel en legt deze over de zaagbok. De cirkels van de zaag vinden een begin. Monika duwt hem losjes door het hout. De pijn in haar schouders vlamt op.

De stam gaat in vijven. Ze kliëft de stukken en hakt het laatste blok tot flinterdunne houtjes.

Met één stammetje krijgt ze de broden gebakken. Monika laadt alles op haar arm. Ze loopt de binnenplaats over. Ze duwt met haar voeten de laarzen uit en stapt de keuken binnen. Koele vloer aan haar voeten. In het washok staat een bak voor de houtjes. Monika laat alles vallen. Haar armen zitten met elastiekjes aan de romp. Met gloeiende dunne

draadjes.

Marion

Ze passeert de hoeve. De waslijn hangt losjes. Waslijn? Een stuk touw. Het wasgoed is er overheen gelegd, schots en scheef. Op de hoeve wonen kinderen, ziet Marion. Kennen ze hier geen wasknijpers? Waait het hier nooit? Ach, harde inlandige zon droogt in een paar uur. Maar wat als het toch valt? Het komt op het zandige erf terecht.

Zij nemen hun gewontes mee. Ook over Nederlandse waslijnen leggen ze hun kleren orde-loos. Marion kijkt. Allang droog wasgoed heeft hier een nacht onnodig gehangen.

Ze grinnikt. Wat een Hollandse orde in haar hoofd.

Monika

Ze draait de thermoskan half open en schenkt koffie in. Monika gaat aan de keukentafel zitten. De homp brood valt niet meer te snijden. Ze doopt hem in de koffie.

Ze schudt het hoofd over zichzelf. Hoe oud ze ook is, het is altijd hetzelfde: eerst heeft ze geen zin om brood te gaan bakken. Al dat werk. Zo dacht ze gisteren. Zo dacht ze vanmorgenvroeg nog. Nu alles weer klaar staat is ze tevreden. Het is elke week hetzelfde. Bijna komt ze in de verleiding om brood te kopen. Als ze eenmaal begonnen is, niet meer. Als het voordeeg gemengd is, de rest van het meel klaarstaat. Als de houtjes gekleefd zijn.

Monika doopt een stuk brood in de koffie. Iets te lang gebakken. Het bijna-verbrandde van vorige week laat zich gesopt en wel nog proeven.

Marion

Wat een zoi, dit erf. Oude zinken teil staat scheef. Van de platte wagen ontbreekt een wiel. Stoel ligt afgedankt. De aarde is niet met stenen belegd of met gras ingezaaid, zoals in Nederland. Het erf lijkt één grote kippenren: kale platgetreden aarde met kuilen. Het huis rijst in een rechthoek op. Deuren die eeuwig open staan.

Na de hoeve voert het pad het bos in. Dichte boomkruinen hangen boven een uitgesleten pad. Donkere vochtige aarde ligt in kronkelgeulen.

Marion petst muggen dood. Ze slaat en krabt en springt op om ze te ontwijken. Shit klote bloedvliegstuigjes, wham, pats. 'Ieieieiew,' zeuren ze in haar oor, vochtige broedplaats is dit pad. Waarom is ze niet op dat balkon gebleven, ze moet immers schrijven. Waarom heeft ze het niet langer geprobeerd, morgen moet ze het artikel faxen. Morgenvroeg. En hier zit ze haar tijd te verdoen met stomme rotmuggen. Josef, was je maar hier. Waarom ben je niet hier?

Trouwens, waarom blijf je niet altijd weg. Grr, dankzij jou had ik dit idee: brood in Polen. Alleen maar omdat het jouw land is. Jij m'n inspiratie? Grrr, pats, volgezogen dier spat uiteen, rode hoekige vlekjes op Marions been. Hier loopt ze nu. Waar is de zon, waar is de onafzienbare glooiende vlakke? Morgenvroeg moet het artikel af zijn, maar hoe vindt ze de juiste toon? Blijf ook maar weg, blijf maar helemaal weg, pfff, omdat jij Pool bent loopt ik hier van god en mens verlaten en weet nog niet eens of het lukt. Was dan ook op het balcon gebleven. Saai? Kan wel zijn, maar nu wordt het helemaal niks. 'Ieieiew. Ieieiew.'

Monika

Bij een vracht rogge gaat het net als bij een schaap: dauw raakt slechts oppervlakkig. Monika steekt haar arm in de vracht. Kurkdroog. Wat zondoortrokken is, mengt zich niet met het eerste herfstteken van vocht 's morgensvroeg. Ze legt haar hand plat tegen de buitenkant. Zweem van dauw. Ze moet wachten tot de zon hoger staat. Maar als die regen van vanavond eerder komt? Misschien kan ze vroeger beginnen. Eerst moet ze plaats maken in de loods. Monika's voeten draaien zich om. Gladde vlakke van aarden erf zet zich tot in de loods voort. Wat een rommel daar onderdak. Geen plek is onbezet. Ze bukt zich en raapt de stukken touw op. Ze sloft naar de muur en hangt de touwen over de andere. Ze pakt de zinken zaaibak. Haar ogen zoeken, waar is plaats? Ze wurmt zich langs de maaimachine en zet de bak rechtop tegen de achterwand. Stapeltje stenen, waar kan ze die laten? Hoe ordelijk was haar man-zaliger, maar sinds hij dood is, heeft het erf de traagheid van haar gekregen.

Ik

Het worden is in gang. Herlees niet. Laat eerst het worden voortgaan.

Marion

De weg is hol, boomtakken hangen over, nachtelijke koelte is blijven hangen, slaat neer als vocht tegen oprijzende wanden van dit pad. Het is hier een broedplaats voor muggen. IJl gaan ze over het pad. Voor elke die Marion doodslaat komen er nieuwe. Zinloos dus, bedenkt ze. Elke uitslaande beweging van haar trekt nieuwe aan. Hoe wilder ze slaat, hoe meer er komen. Ze gaat rechtop lopen. Poogt onbewogen te zijn. Stijfjes gaat Marion door de holle weg. In de aarden wanden wortelen varens en grassen. Hele bomen rijzen eruit omhoog en vormen een groene boog. Ideale plaats voor muggen, dit pad. Die zijn verbaasd. Er zijn vaker mensen die hun terrein doorkruisen, maar nooit iemand

zoals deze: met onbedekte armen en benen.

Marion loopt. Steek maar als jullie willen, ik buk me niet meer, ik sla niet meer, ik raak niet meer verhit.

Een enkele mug doet zich tegoed.

Monika

Monika ruimt. Het moet hier een lege plek worden. Zoveel plaats als het op de wagen inneemt, zoveel zal het graan hier in de loods ook bezetten.

Het hengsel van de emmer tinkelt in de verroeste gaten, in de bodem zitten gaatjes. Geeft niet. Kan altijd nog dienen om appels in te rapen. Ze zet hem in de ijzeren houtmand. Die pakt ze bij het handvat. Ze loopt ermee langs de loods. Het schuurt metalig over elkaar, al bengelend in haar hand. Ze ziet geen leeg stukje vloer.

Monika loopt weer terug. De afmeting van wat ze meedraagt zit in haar hoofd. Ze doet een paar passen de loods in, tilt de ijzeren mand op, pakt hem tussen haar handen en laat hem terchtkomen. Precies in de hoek achter de maaimachine. Metalig gestuiter klinkt en dan is het stil. Haar eigen schouders schreeuwen van de pijn.

Monika's lichaam is een werktuig. Oppakken, verzetten, neerleggen. Sinds ze alleen is, wordt haar lichaam werktuigelijker. Niemand om een woord mee te wisselen. En werk voor twee.

Marion

Koele holle weg. Op Marions armen ontstaat kippevel. Maar daarginds is het licht, dus laat maar, laat die sweater maar om het middel hangen.

Brood uit zijn land. Pfff. Wat een idee om daarover te schrijven. Josef die voor zaken naar zijn land moest, zij die wham een idee kreeg, die het als een gek uitwerkte.

'Goedgekeurd,' zei de redacteur. 'Prima,' zei haar vriend. En zo is ze naar Polen gereden met Josef en zo zit zij nu hier en Josef in Lublin en welgeteld één avond en nacht heeft ze hem gezien. Hij heeft voor een tolk gezorgd en voor onderdak en dat is dan dat.

Dat artikel krijgt ze nooit tot een eenheid, nee, geen wonder, ze zit hier ook helemaal niet voor dat artikel, ze is hier voor hem. Ze loopt hier verloren, ijlig dunnig draadje verbindt haar met deze plek. Zeepbelluchtledig waarin ze hier rondloopt. Godsganselijkste toeval.

Monika

Het is anderhalve maand na de langste dag. De zon sprint niet meer loodrecht omhoog. Zijn dagelijkse gang wordt kleiner. Zijn dagelijkse gang wordt schever.

Inrijp, indroog ligt de rogge op de wagen. Het is maar oppervlakkig, dat de dauw het

heeft beroerd. Het vocht zou bijna afketsen.

De zon bevindt zich boven de loods. Hij beschijnt de voorkant van de vracht. Hij beschijnt de bovenkant. Hij beschijnt de linkerkant. De andere zijden staan nog in de schaduw. Monika legt haar hand ertegen. Geen vocht meer. Zelfs de schaduwkant heeft het natte afgegeven aan de omringende augustusdag.

Ze keert zich naar de loods. Zo goed als lege vloer. Wat een zooi kan een mens verzamelen en dat in nog geen jaar. Ze pakt de jute zakken op. Met gaten.

'Bewaren,' zou haar oma zeggen. Kun je altijd nog hout in halen.

'Weg ermee,' zou haar man-zaliger zeggen. Hij zou ze op de brandstapel gooien.

Monika raapt de zakken op. Ze zitten onder het stof. Ze klopt ze heen en weer en loopt naar de stortkar. Ze hangt de zakken over de dissels. Zon, schijn ze maar schoon.

De pan staat nog niet in de zon. Dat duurt nog even. Hij staat tegen de zuidmuur. Het beslag heeft de zon niet nodig om warm te worden. Het borrelt toch wel. Het wordt warm uit zichzelf. Zou Monika haar hand nu tegen de jas leggen, ze zou de vage warmte voelen. Al staat de pan in de schaduw. Het is zoals grootmoeder zei: 'Je maakt alleen het begin. De voortgang komt uit zichzelf.'

Ik

Wie zelfs het bedenken van een verhaal achterwege laat...

Het speelt in Polen. Het zal een dag beslaan. Het is ergens in augustus. Er komen twee vrouwen in voor. Een Poolse en een toeriste. Beurtelings zijn ze aan het woord.

Ik hoef me in de vroege morgen maar één ding af te vragen: wie is aan de beurt?

Er is een 'ik' opgedoken. Moet die hoognodig iets zeggen, dan schrijf ik 'ik'.

Marion

Wat maakt het ook uit, al had ze geen enkele aanleiding om over 'poolish' te schrijven, over deze Poolse vorm van voordeeg. Al was haar blik slechts getrokken door een alinea in de krant. Al was ze geïntrigeerd geraakt door het woord 'poolish' en wist ze verder van niets.

Josef is haar minnaar en hij is Pool. Geen geldige reden, wel iets dat haar met het artikel verbindt, alleen hoe krijgt ze dat er in? Hoe krijgt ze deze verbinding beschreven? Straks in het hotel weer gaan zitten en schrijven.

Monika

Monika zet de ladder tegen de vracht. Ze houdt zich vast aan de houten zijkant, klimt omhoog. Ze gooit haar benen over de rogge en gaat rechtop staan. Het werk kan beginnen. Ze pakt in elke hand een schoof en gooit ze in de diepte. Ze bukt zich om twee nieuwe te pakken. Elke schoof zit met een bosje stro bijeen gebonden. Daar hoeft Monika haar hand maar achter te schuiven. De vingers dicht te vouwen. Over de vracht te laveren naar de rand. Daar de schoven los te laten.

Ze bukt en pakt vast en loopt en gooit. Met geruis komen ze beneden terecht. Genoeg voor nu. Monika loopt naar de ladder. Ze draait zich om. Achterstevoren klimt ze omlaag.

Ik

De winter is vergangen. Het on-bewegen is afgelopen met hen, zwarte merels. Zij staan op hoge daken gebeeldhouwd en fluiten het duister aan flarden.

Bij het eerste licht verstommen ze; ze scharrelen scheef over daken, zij achtervolgen, zij verbinden boom na boom met hun gevlieg. Ze gaan door de lucht en landen op wat als skelet verankerd staat, zij zetten zich rtsj weer af. Zij zwarte beweegsels, ze gaan door de lucht van skelet naar skelet.

De winter is vergangen, de beweging is ingezet.

Marion

Holle weg is wereld van muggen. Toevalligen die ze passeert doen zich tegoed, geen anderen lokt Marion door driftig te slaan, noch verhit ze zichzelf door in het wilde weg te doden. Ze haast zich niet naar de lichtvlek die wenkt. Haar benen dragen de romp, de spieren verbinden voelbaar, herinneren haar aan gisteravond, wijduit gespreide benen. Dat ze altijd weer denkt, dat het er niet van komt...

Josef klopt op de deur. Zij laat hem binnen. Zijn lippen planten een kleinste kus. Hij verplaatst geen voet. Zij verplaatst geen voet. Ze staan in de hotelkamer, dichtbij elkaar. Hij verlaat niet het evenwicht van zijn lichaam. Ze heeft dit aan hem geleerd: omarm niet onmiddellijk, smoor niet in de kiem, verlies jezelf niet, laat de afstand er zijn die er is, laat die zichzelf verkleinen, uit zichzelf. Wacht. Bezie. Evengoed valt er een hand over een rug te laten gaan. Een gezicht te worden verkend met een vinger.

Monika

Monika bukt zich en pakt twee schoven. Ze loopt ermee over de aarden vloer van de loods. Ze legt ze neer, botte kanten tegen de wand. Ze loopt terug naar de afgegooide stapel, pakt andere schoven, draagt ze naar de eerste twee en legt ze aansluitend neer. Elke schoof loopt smal toe. Als geknakte vleugels liggen de aren tegen de grond. Schuwgrijze roggekorrels.

Monika pakt nieuwe bossen stro. Haar voeten sloffen in de laarzen. De bovenkanten zijn omgeslagen tot halverwege haar kuit.

Ze bukt zich om schoven te pakken. Ze loopt ermee door de loods. Alleen al dit vasthouden tergt haar spieren, daar waar de armen aan de romp vastzitten. Ze legt de roggebundels nu iets scheef. Zo moet het. Die in de hoeken moeten naar het midden gericht zijn. Het patroon zit in haar lichaam.

De eerste bocht is gemaakt. Monika bouwt verder naar voren. Hier heeft het geen steun meer van een muur. Ze moet een stevig bouwwerk maken, als was het in het vrije veld. Het mag niet ineenvallen bij de minste wind, noch als een dier aan het stro trekt. Ook niet als een buurkind erin speelt. Monika legt de onderste laag. Ze kent het patroon van rondingen.

Monika gaat de wagen op voor nieuwe schoven. Wacht, terug. Hooivork mee, dan hoeft ze niet steeds te bukken.

Ze trekt zich op aan de sporten van de ladder. Ze stapt over de vracht, steekt een schoof aan de tanden, loopt naar de rand en laat de bos graan vallen.

Marion

Het einde van het pad is licht. Marion loopt nog onder de boog van takken. De huid sluit haar af van de koele lucht - samengetrokken huid op haar armen en benen. Ook bomen hebben een huid, van schors.

Meer dan schors en huid sluit het hoofd af. Een boom heeft geen hoofd.

Benen bewegen lichaam voort over hol pad. Over aangedrukte aarde van eeuwen betreden te zijn geweest: voeten van boeren, wielen van wagens, hoeven van paarden. Over deze harde aarde en tussen twee opstaande kanten en onder een dak van bladeren loopt Marion. Het ongemak van muggen is een peuleschil vergeleken met haar afzonderlijkheid in deze holle weg.

Monika

Haar laars is in de vracht blijven steken, haar voet is verder gelopen en staat nu in het stekelige stro. Monika lacht om zichzelf, hé, hola, terug. Ze steekt haar voet in de laars en brengt die mee omhoog. Volgende schoof aan de vork, mooie lange tanden van de vork, gladde steel die haar man-zaliger in winterdagen zat te schuren. Haar handen raken minder gehavend nu ze de hooivork in het graan steekt. Ze hoeft niet zoveel stappen te verzetten en niet zo diep meer haar lichaam buigen, hopla, ritselend hoort ze het graan bene-

den vallen. Nee, haar broer had het van- daag te druk en haar buurkinderen zijn naar school, nou én? Ze krijgt het wel klaar. Al duurt het een hele dag. Zon blijf asjeblijft, houdt de regen weg tot vanavond.

Monika buigt als ze een nieuwe schoof aan de vork steekt. Niet teveel boven haar macht werken, kleinere afstand houden tot de bos rogge, kleinere stappen doen naar de rand. Doe maar langzamer meisje, zegt ze tegen zichzelf, geeft niks, je hebt de hele dag tijd. Met een ruk laat ze de schoof vallen. Monika legt de hooivork op de vracht en loopt naar de ladder. Ze zoekt met haar voet houvast op elke tree en klimt omlaag.

Marion.

Zon is zon en waar hij niet wordt gehinderd komt hij in volle vaart terecht, heeft aarde op dit plateau doen barsten en verkrumelen, ontlokt blozende bloemen aan tabakplanten en tart de geuren, stooft frambozen in verwaarloosde doornige rijen tot zoetste sap. Zover Marion kan kijken, ziet ze glooiende akkers en op slag heeft de zon haar gerustgesteld. Hij koestert haar verkilde lichaam. Laat los laat los zegt hij en hij strijkt haar kippevel glad.

Ze is blijven staan. Ze keert haar voorkant naar de zon. Ze haalt diep adem. Achter haar groeit de tabak manshoog, roze pijpjes van bloemen ontspringen. Marion is een mens, die stil staat, zoals alle planten stuk voor stuk, rij na rij achter haar. Zij neemt haar deel van de zon. De stralen koesteren haar meer dan duizend vaders en moeders samen. Haar hoofd is in het niet verdwenen.

Monika

Eigenlijk zijn er drie mensen nodig voor dat werk. De eerste gooit de garven naar omlaag. De tweede pakt die op en werpt deze naar de derde. Die ligt op de knieën en bouwt de mijt op.

Monika werkt alleen. Haar man is dood. De buurkinderen zijn naar school. Eigen kinderen heeft ze nooit gewild met Josef en nooit gekregen; grootmoeder had haar de werking van die purperen roggenagels uitgelegd. Zo speelt ze voor man en vrouw en kind tegelijk. Ze doet er meer dan drie keer zo lang over. Ze moet omhoog en omlaag klimmen. Ze moet lopen met de schoof in de hand. Ze moet zich bukken, moet neerleggen, aanduwen en weer overeind komen voor elke schoof.

Onderrugspieren verbinden de benen met de romp. Ze zijn het meest uitgerekt als Monika bukt. Ze laten weer los als ze rechtop gaat staan. Dan moeten ze haar romp op de plaats houden. Alle spieren gloeien. Niks mee te maken. Ze kan het er niet bij laten zitten. Vanavond regen, heeft de radio gezegd. De vracht moet onderdak. Al gaat dat langzaam. Dit is wat haar lichaam te doen staat. Mechanisch pakt ze een schoof.

Marion

De zon heeft het pad gebeeldhouwd. De geul is vastgelegd, het zand in haar golvende stroompje vereeuwigd. Het is een uitgebleekt pad, waarop Marion haar voeten verzet. Huid en sandalen raken met grijs stof bedekt. Hoe in godsnaam kan hier nog iets groeien. Hoe bestaat het dat de tabak er zo frisgroen bij staat?

Scheve schaduw vergezelt Marion, ontspringt bij haar voeten en legt zich donker over steel na steel tabak. Scheve schaduw beweegt over rechte stelen, lange scheve schaduw, hoe fel is het licht van de zon.

Gisteravond. Wat een regelaarster is zij toch altijd. Ze had het bed opgemaakt. Eén deken of twee? Eén, besloot ze. De tweede lag opgevouwen in de stoel. Ze had de kussens opgeschud. Ze had de wekker uit de tas gehaald en op het nachtkastje gezet en alvast opgedraaid, ze had het slot van de hoteldeur uitgeprobeerd: hoe moest ze de sleutel draaien opdat niemand er van buiten in zou kunnen...

'Waarom niet hier,' had Josef gezegd en hoezeer haar borsten ook huiverden, ze dacht onmiddellijk aan de bankbekleding. Ze was opgestaan en had het hotelbed losgetrokken, het bovenlaken gepakt en gearzeld en toen ook het onderlaken en Josef moest opstaan en ze had de bank dubbel bekleed en toen had ze op het balcon gekeken en ze had de gordijnen zorgvuldig dichtgemaakt.

Zelfs huiverende borsten laat zij wachten voor orde en netheid.

Monika

De schoof zwalkt door de lucht met hooivork en al. Met een klap komt de steel tegen de grond terecht. Monika ligt scheef op de vracht, haar voet weggezakt in de rogge. Vermoeidheid is als dronkenschap. Je doet maar wat.

Nu ze toch ligt, blijft ze liggen. Een voordeel van alleen te werken. Monika blijft precies liggen, zoals ze terecht kwam. Op haar linkerzij, één arm languit omhoog, de andere gestrekt voor zich. Haar ene been in de aarde van rogge. Haar andere gebogen op de vracht. Heel stil, heel stil, heel stil. Ze sluit de ogen.

Haar man-zaliger danst voor haar ogen. Het is de dag van dorsen, een droge novemberdag. Monika had binnen de tafel gedekt. Voor elke buurman een bord en een mes en een lepel. En een bierglas. Ham en worst en augurken en kaas op tafel. Boter. Drie grote broden. Alles wachtte in de keuken. Op hun zoete zitten na gedane arbeid. Zo zoet zou het niet worden.

Milos en Mariam droegen de schoven aan. Zacharias wierp ze in de dorsmachine. Zijzelf stond bij de zaadzakken - nieuwe aan te hechten, volle dicht te knopen. Haar man-zaliger stond achter de machine, daar waar het stro in balen werd uitgespuugd. Hij stak ze aan de vork en hees ze omhoog. Janos pakte ze van hem aan en legde ze recht op de wagen. Hij bouwde niet goed. Waarom zou hij ook, dacht hij misschien. Dat kleine stukje, dat de wagen moest gaan. Van de dorsmachine naar de loods.

Monika keek soms steeds naar haar man. Ze zag hoe hij zich verbeet. Zijn verdomde perfectie. Steeds vinniger stak hij de balen omhoog. Een dorsmachine echter werkt oorverdovend. Het houten gevaarte schudt en snijdt en draait. Het deed haar bezorgdheid verstommen. Die vergat ze bij dat oergeweld. Ze keek naar de stroom van korrels, die de zak vulde. Tot ze de balen op de grond zag. Haar man lag daartussen. Doodstil. Nieuwe balen kwamen schots en scheef terecht. Ze was naar de knop gerend en had de machine stil gezet. Nee. Nooit zal het weer zo stil zijn. De buurmannen hadden het karwei afgemaakt. Toen waren ze binnen gekomen. Ze had hen bediend. Ze had met hen van het brood gegeten. Van het bier gedronken. 'Hij was een onbuigzame man.' 'Hij was een buurman, waar je op kon bouwen.' Wat onbuigzaam is, kan niet anders dan breken, had ze zelf gedacht.

Monika opent de ogen. Uitmekende stengels verdelen de hemel in stukjes. Het gepiep van Tommie dringt tot haar door. 'Stil maar,' zegt ze. 'Alles is goed.' Ze komt overeind. Ze trekt de laars tussen de schoven vandaan. Ze houdt hem op de kop. Ze klopt haar sok uit. Ze doet haar voet in de laars, komt overeind en loopt naar de ladder. Volstrekt geconcentreerd nu. 'Stil maar Tommie, ik kom er aan.'

Marion

In de diepte is er de rivier. Dan is er het stadje Kazimierz op haar rechteroever, aan de Russische kant van de oever. Draden van wegen dragen huizen aan weerszijden en slingeren zich omhoog. De huizen worden steeds minder. De bossen beginnen. Marions hotel ligt halverwege de rivier en dit plateau. Waar ze nu loopt, is de grond een fractie dichter bij de zon. Verwaarloosbaar, gemeten naar de feitelijke afstand van hondervijftigduizend keer miljoen kilometer. Niet verwaarloosbaar voor Marion. Ze loopt hier op een zonovergoten vlakte. Plateau.

Monika

Het ene zakt. Het andere stijgt. Een graanstengel is hol. Cellulosewand. Plat te drukken, te breken, pss. Duizend stengels samen zijn een schoof. Een schoof neemt ruimte in. Een schoof valt niet meer plat te drukken. Het ligt opgetast op de wagen. Wordt opgepakt door de hooivork, meegenomen, ligt wanordelijk op de grond, wordt weer opgetild en aansluitend neergelegd. Veilig onder dak. Van de wagen gaat het af, in de loods komt het bij. Monika is het werktuig. Haar armen en benen komen onder de schrammen te zitten.

Marion

Marion is gaan zitten. Vóór haar is het pad. Dan komt de andere berm, waarna een boekweitakker begint. Stengels met witte bloemetjes. Ze kent het van plaatjes. Ze heeft vaak boekweit gegeten. Ze heeft het nog nooit ergens zien groeien. In haar land wordt het niet meer verbouwd. Hier is een veld vol.

De stengels zijn bloedrood. De dood is ingetreden. Het groen trekt zich terug. Rood blijft over. Bloedrode stengels. Rooddooraderde blaadjes. Het zaad droogt in.

Marion ziet een boekweitveld met eigen ogen. Een dunnend veld. Inschrompelend blad, samentrekkende stengels, half-losse bloemetjes die dwarrelen. Legend veld. Zij is de aanschouwster. Hoe drink je een veldvol rode stelen in? Door de ogen omhoog en omlaag te laten gaan? Door ze te richten op de leegte tussen de stengels?

Marion komt overeind, loopt naar de akker, legt de bloemetjes op de palm van haar hand. Ze plukt een steeltje, blaast de witte bloemblaadjes weg. Hard zaadbegin blijft over.

Josef kom, kom mee dit veld doorwaden. Al dit verval hier, al deze herfst, al dit losse bloeisel, kom mee naar het binnenste van het veld, naar waar we aan alle kanten omsloten zijn. Kom liggen, doorlatende muren van stelen rondom en onder ons een zacht bed van planten, nee, niet stug als graan, geen geprik in onze huid. Zacht als de bank gisteravond, ruime opening in het veld als de matrasvlakte vannacht. Kom in mij en laat het duren, zoals je het altijd laat duren en balk hier voor mijn part de hele wereld bij elkaar, hier schaam ik me niet zoals in het hotel. Achter dichte ogen zie ik de stelen bewegen, nauwelijks merkbare bewegen, kom in mij en laat het zichzelf voelen waar het zacht is en meegevend, kom in de diepte tot je stuit op de bodem en steun je keel schor. Kom Josef, draai me om zoals gisteravond en vind me daar weer en laat mij m'n voeten in de aarde planten en laat mij m'n handen in de aarde planten en de gewrichten van ellebogen en schouders en knieën ontvouwen en hoezeer zul jij boven het veld uitsteken en klinkt je geloei maar wat geeft dat, het hele veld is voor ons, kom Josef, we tarten de natuur hier, het seizoen van de voleinding...

Als ze stil lag, zou ze de ogen open doen en dit zijdelings zien: massa van rode stelen die zich in de leegte oprichten, bloedrood dat bijeengehouden wordt en rechtop staat temidden van lucht. Witte nietige bloemetjes tegen strakblauwe lucht. Josef zou slapen.

Marion draait zich om. Ze knoopt de sweater om haar middel en vervolgt het pad.

Ik

Hoe plichtsgetrouw. Elke morgen een stukje. Na het wakker worden en vóórdat ik naar m'n werk ga. Het moet nog donker zijn en als het dat niet meer is, leg ik papier over de vorige zinnen en schuif dit mee omlaag. Hoe gedisciplineerd.

Niet moeilijk voor iemand met een vader die elke morgen vroeg op stond om de koeien te melken.

Niet moeilijk voor iemand met een moeder die elke morgen vroeg op stond om de kachel

aan te maken, de varkens te voeren en dan de pannenkoeken te bakken voor het ontbijt.

Monika

Godverdomde Stefan om daar rustig in je graf te liggen, godverdomde buurkinderen om niet thuis te zijn, godverdomde broer, je had me een paar uur kunnen helpen en dan hadden we deze vracht af gehad, godverdomme, jullie laten me allemaal zitten met deze klotewagen vol rogge.

De spieren die Monika's rug overeind trekken staan in brand, ze gillen als ze rechtop gaat staan, ze priemen achter in haar bovenbenen en het ergst van alles is de angst dat ze zometeen niet meer werken, dat ze van hitte smelten, dat ze als dunne draadjes tenslotte scheuren.

Haar schouders herkennen de beweging van gisteren en antwoorden in alle hevigheid. Beurse spieren. Kolkend moeras van spieren. En dan dat geprik van die godverdomde elendige stekelige schoven.

De scheiding in Monika's haren verdwijnt onder de hoofddoek. Een paar haren komen er onder vandaan. Ze raken het gezicht. Ze irriteren Monika. De taak is te groot voor haar. Gisteren heeft ze het hele roggeveld al in haar handen gehad en vandaag weer. Monika krabt op haar wang, de haren kriebelen. Ze schuift ze onder de doek, maar ze zakken weer terug.

Kordaat gaat Monika op de vracht staan. Ze trekt de doek van haar hoofd en pulkt de knoop open. Ze brengt haar hoofd achterover en doet de doek strak over de haren. Ziezo. Verder. Monika bukt zich.

Ik

Hoe stil is dit lichaam van mij trouwens. Het uit zich niet in slijm. Het uit zich niet in bloed. Het geeft geen teken. Slijm noch bloed. Binnenste baarmoeder van mijn lichaam, hoe zit dat?

Ik ren niet naar de dokter. Ik stel geen enkele prijs op een echo van daarbinnen. Ik leef met deze verstomdheid.

Marion

Het pad komt uit op een verharde weg. Grijs stenen grijpen diagonaal in elkaar. Ze lijken pas gelegd. Ze liggen onwennig op de gebleekte grond. Marion kijkt om zich heen. Geen mens die er overheen rijdt.

Ze kan de ene kant op. Daar geeft de kaart een dorp aan: rechthoekjes van huizen staan bijeen getekend. Marion kiest de andere kant. Een stuk over deze pioniersweg en dan

weer afbuigen, het bos in. Terug naar het hotel.

Smalle verharde weg. Sandalen op stenen. Stenen zonbeschenen, witgrijs, rechthoekig. Een kar in de verte. Geklak van hoeven, gerammel van wielen. Marion gaat in de berm staan en wacht.

Op de lange wagen zitten twee oude mensen. Rood en bruin en verweerd zijn hun gezichten. Dat van de vrouw is omlijst door een hoofddoek. Marion steekt haar hand op. De wagen is lang en smal en heeft scheve zijkant. Houten harken en hooivorken hobbelen mee op de bodem.

Glooiende akkers dragen hutjes van schoven en Marion loopt in haar kindertijd, veertig jaar geleden. Ze kijkt achterom. De wagen is afgedraaid en staat op een akker. De man steekt een schoof aan de vork en tilt die omhoog, de vrouw pakt hem aan. Wie spreekt hier van liefde?

Ik

De helft van mijn leven is voorbij, dus misschien stevent dit lichaam af op de overgang. Op afwezigheid van cycli daarbinnen, op geen eitjes-aanmaak meer en geen vloed van slijm, geen baarmoederwand voorbereidingen meer en geen opruiming. Daar lijkt dit lichaam - midden veertig - naar toe te gaan. En dat, terwijl ik nog steeds wacht. Wanneer komt mijn leven nu?

Monika

Monika bukt. Ze pakt de schoof vast bij de zeel. Hij gaat mee omhoog met haar lichaam. Ze heeft geen kracht meer om hem op te tillen. Ze slaat de armen om de schoof. Zo rusten de schouders het meest. Langzaam loopt ze over haar bouwsel. Ze laat de bos rogge vallen. Ze duwt hem aan met haar voeten. Op drie plekken duwt ze de lange schoof aan. Ze draait zich om en loopt richting afgegooide bundels. Haar gang is traag en mechanisch. Ze kent dit stadium van zwaar werk. Zo houdt ze het heel lang vol.

'Schiet dan toch ook op,' zei haar man-zaliger. Dan schoot ze op. Ze peurde de kracht uit de verste hoeken van zichzelf en schoot op. Tot ze écht meer kon.

Zo is het beter. Ze drukt de schoof tegen zich aan. De schouder hoeft niets te doen. Alleen de armen in zich te laten bewegen. Scharnierpunt te zijn. Langzaam als een slaapwandelaarster loopt Monika over de rogge. Ze laat de schoof vallen. Op precies de juiste plek. Ze duwt de bos aan. Het midden eerst. Dan de brede onderkant. Dan juist onder de aren.

Ze kent dit stadium van zwaar werk. Hoe trefzeker ze dan is.

Het binnenste van haar mond krijgt zin in abrikozen. Monika zet de hooivork tegen de vracht. Even pauze. Ze loopt over het erf. Heel langzaam. Naar de boomgaard, achter de loods.

Marion

De zon kan overal op dit immense plateau terecht. Hij zendt licht uit. Hij zendt hitte uit. Het beweegt razendsnel en ontmoet de aarde. Het omhult de tabaksplanten en valt in de lege ruimten daartussen, valt op de achterliggenden, valt op de grond. Het stooft de hutjes van graan en verzengt de stoppels die als holle buisjes uit de akker steken. Het verwarmt de rode bessen die in verwaarloosde rijtjes staan en verinnigt de geur van rotte appels die zijn gevallen. Boomgaard vol appelbomen en manshoog onkruid daartussen. Overblijfsels uit de enerverende tijd dat de communisten fruitteelt als dé vernieuwing voor deze streek zagen.

Marion ruikt de overvloed aan rotte appels, het verschaft haar vreugde. Al dit ongebruikte, al dit onnutte. Het valt maar en valt maar en ligt tussen het onkruid te rotten. Land van zomaar iets, land van laat maar staan en laat maar vallen en laat maar liggen en wie toevallig zin heeft, die zoekt een appel. Marion bukt zich en strijkt het gras weg, gave appel wil ze. Ze pakt er één op, slijmerig vocht rondom de schil vanwege hier half begraven te hebben gelegen. Ze poetst de appel schoon en eet en loopt.

Hoe vrolijk wordt ze vanwege deze cidergeur hier onder verwaarloosde bomen, zij, kind van een land van elke vierkante meter gebruikt en nog wel op de meest effectieve manier. Hier ligt alles te rotten en scheef te zakken, ongesnoeid zijn de bomen en staan met hoge sokken van gras. Een wereld van mogelijkheden krijgt ruimte in haar binnenste, Marion gaat langzamer lopen. Ze remt haar doortastende gang. Ze geeft de zon tijd om haar te beschijnen. Ze laat het middenrif los, ze laat de buik los en hierbij past niets anders dan slenteren.

Monika

De oude abrikozenboom staat knoestig en wijduit. De blozende vruchten stoven. Er is genoeg plek voor de zon om hen te bereiken. Wat valt komt in het dichte gras terecht. Monika zoekt de grond af. Ze weet hoe ze moet zoeken. Het gras is een fraktie uiteengevallen. Ze hoeft maar een zweem van oranje-geel te zien. Ze zal nog geen abrikoos vertrappen.

Monika staat stil bij elke vrucht die ze vindt. Ze eet haar onmiddellijk op. Dan zoekt ze weer. Het fruit is zoet en sappig. Wat valt is precies goed rijp. Oranje blos over gele huid. Als haar man-zaliger zich al tijd gunde voor abrikozen zocht hij gehaast onder de boom - Monika ziet hem voor zich - verzamelde wat hij vond en at ze op onderweg naar zijn nieuwe karwei.

Monika slentert terug. Langs de bessenstruiken, langs de bloementuin, de hoek om, het erf op. Het zag er in zijn tijd piekfijn uit, dat wel. Geen kratje slingerde rond, geen stukje touw, niets. Nu wel. Het interesseert haar niet. Waar ze niet langs kan, loopt ze om heen. Ze ziet de pan staan. Die dikke jas kan er wel af. De zon is warm genoeg. Monika loopt in de richting van de pan.

Marion

Het tabaksveld staat tot halverwege opgeschort. Twee vrouwen werken naast elkaar. Ze ritsen de onderste bladeren af. Ze praten. Hun geluiden verspreiden zich helder. Hier had Josef het dus over. 'Nooit meer tabak plukken,' zei hij. 'Te veel vakanties gedaan. Er komt een dikke laag op je handen, zo vettig zijn de bladeren. Klare nicotine. Je krijgt ze bijna niet meer schoon.' Je wreef eerst het ergste weg met zand, had hij verteld en de rest schraapte je er af. Je handen móesten schoon zijn, voordat je iets at. Anders zat je kant-en-klaar gif mee te eten. 'In onze streek hebben veel mensen kanker,' had hij gezegd. 'En echt niet van het roken. Teringtabak.' En als het plukken gedaan was, moesten ze de bladeren nog eens aan een draad rijgen. Papavers waren nog erger. Zijn oom had een elk jaar een veld vol. Het insnijden van de bollen werd door volwassenen gedaan, maar met wieden moesten zij, kinderen, ook mee. Om het teveel aan plantjes uit te trekken. Hoe je dan steeds langzamer ging en wankelde en plomverloren viel en sliep.

Monika

De aarde draait. Met hoeve en erf en wagenvol rogge en al. Het midden van de morgen is voorbij. Het midden van de dag is nog niet aangebroken. De zon kiert over de loods heen en valt op de pan. Die jas kan weg.

Warm is de stof, waar het de pan omhulde. Monika legt de jas op de bank. Ze voelt aan het emaille. Haar hand is zonbeschenen. Het groene emaille is warmer dan de binnenkant van haar hand. 'Goed zo.'

'Je hoeft alleen maar te zorgen voor het begin,' zei haar grootmoeder. In de pan borrelt en gist het. Had Monika scherpe oren, ze zou het horen.

Monika keert om en loopt naar de vracht. Ze pakt de ladder vast en klimt omhoog.

Ik

Het lijkt wel dood hierbinnen. En hoe dichtbewolkt is het vanmorgen. Dat was niet voorspeld. Een warme dag zou het worden. Een heldere dag, ik wil een heldere lucht! Boven de daken begint de ondoorzichtige grijze hemel en hierbinnen is het doodstil. Een lichaam laat zich niet voor de gek houden. Het omvangt hem naar behoren: warm en vochtig en soepel, maar de lippen wijken niet meer vanzelf uiteen. Het stromen van verlangen is al hoe lang geleden? Het barst nog wel uit maar pas laat, veel minder. Stille

echo. Niets anders staat mij te doen dan de gang van het lichaam te volgen. Er is er één die alles weet en dat is zij. Rondom het huis buldert de wind. Waai weg die wolken, waai die wolken weg. Stilte in buik laat zich niet loochenen.

Marion

Gatverdamme, denkt Marion. Veel te veel koffie gedronken vanmorgen en nu bonkebonkebonke perst het bloed zich door de aderen. Waarom sta ik hier niet als een onaanzienlijk grassprietje: eerst nacht en dauw en dan zon. Niet eens ogen hebben, de zon te ondergaan. Of waarom sta ik hier niet gewoon tabak te plukken: ik had geslapen en ik was opgestaan en ik had mijn gezin verzorgd en toen had ik de mand gepakt en was naar het land gelopen en plukte tabak.

Marions voeten hebben sandalen om. Die zijn zandbestoven. Windstil is het en Marion wandelt hier nietsdoende over de hoogte, sandaal na sandaal steunt op de diagonale stenen. Verwilderde-appelboom-in-de-berm laat haar vruchten vallen, insecten gonzen boven het mostige fruit, autobanden hebben verplet wat op de weg viel. Marion pakt een appel uit het gras en zet haar tanden erin. Ze spuugt de wrange hap weer uit en gooit de vrucht ver weg.

Waarom waarom mag ze hier eigenlijk niet gewoon lopen zonder zich met grassprietten te vergelijken of met deze landarbeidsters? Waarom ziet ze zichzelf niet als iemand die een artikel schrijft en tussentijds hier loopt? Waarom gebruikt ze deze omgeving om zich te spiegelen, waarom is alles de maat behalve zichzelf? Waarom zijn haar vader en moeder heiligen omdat ze ploeterden zoals deze mensen en waarom is haar eigen werk geen werk? Waarom heeft zij geen recht om net zo zelfbewust en onbekommerd rond te lopen als wie hier woont?

En dan dat artikel. Poolish. Morgen moet ze het faxen en hoe krijgt ze vandaag nog iets uit zich. Als ze hier niet eens gewoon mag lopen?

Monika

Monika pakt de steel vast. Ze steekt de schoof aan de beide tanden. Ze tilt de bos graan op. Ze loopt ermee naar de rand. Ze geeft een rukje aan de steel. De rogge valt. Breeduit geritsel. Monika loopt naar de volgende. Ze vervoert de schoof zo dicht mogelijk bij haar lichaam. Niets boven haar kracht. Dan maar langzamer en een paar stapjes meer.

Ze heeft pijn. Verhit vlees onder de huid van haar schouders. Schroeiend vlees in haar onderrug. Tintelende kuiten. Vlees dat bijna van hitte zou smelten, uiteenvallen, tot niets. Monika heeft pijn. Dan heeft ze maar pijn.

In de tijd dat ze één schoof verplaatst, zou haar man-zaliger er al zes hebben laten vallen. Hij zou ze per twee aan de hooivork steken. Monika niet. Met een rukje laat ze de bos graan los. Haar schouders ontspannen. Uiterst langzaam stapt ze over de vracht naar de volgende schoof. Wat haar broer gisteren opgetast heeft, wikkelt zij weer af. Eén voor één. Voor één.

Ik

Gisteravond. Na het vrijen. Hij legde zijn buik tegen die van mij. Hij was er op uit om mijn buik met de zijne te bedekken, zo ging hij liggen. Alsof hij haar zijn liefde wou betuigen. Zijn buik ademde omlaag in de mijne.

Zonder dat ik het wist liet ik mijn adem ophouden bij mijn middel. Tot ik het wist. Toen ademde ik dieper, gaf niets dat hij daar lag, voor adem is altijd plaats.

Mijn adem volgde de zijne. Tot ik ook dit merkte.

Ik ademde tegen hem in. Mijn buik ging omhoog als de zijne omlaag kwam. Shit, dacht ik toen, ik volg hem nog steeds maar nu andersom.

Ik probeerde zijn buik te vergeten. Ik ademde in. Ik ademde uit. Ik adem langzamer dan hij. Mijn adem ging langzamer.

Marion

Ze wil poolish ontrafelen. Wat is er op tegen om poolish te ontrafelen? Ze wil dat het niet alleen maar een begrip is, een woord waarbij de bakker denkt aan iets vloeibaars en denkt aan kerstbroden.

Poolish als methode van broodbereiding. Weet iemand dat het met Polen te maken heeft? Wanneer is het hier ontstaan? Hoe is ze tot zo'n gerespecteerde Europese methode geworden?

De aarde waarop Marion loopt, is verhard door de zon. Het heeft graan voortgebracht. De boeren zijn druk bezig om dat in hun schuren te brengen. Van het gemalen graan wordt brood gebakken. Eerst wordt een nat papje gemaakt van water, beetje meel, gist. Dit heeft warmte en tijd nodig om te gaan werken. Poolish.

Waarom heeft ze niet het recht om deze oude methode te ontcijferen? Waarom ontzegt ze zich het recht om dat juist hier te doen? Zij, die als kind de taal kende van deze akkertjes. Zij die de kaalste mensen heeft gekend: hij en zij, die werktuig waren om het gezin eten te verschaffen. Die broden wisten te maken met weinig gist en veel rust.

Zij, die anderzijds de wereld kent, waarvan zijzelf deel is: die van de overvloed. Van tijd die geld is. En dus van veel gist en weinig tijd om te rijzen. Van brood dat niet meer op smaak komt.

Zij, kind van twee werelden, waarom mag ze niet uitzoeken, terugzoeken?

Monika

Ze kan niet alle zaadkanten naar binnen leggen. De berg zou naar haar eigen midden vallen.

Wel moet het zaad in het binnenste van de berg liggen. De regen mag striemen tegen de

mijt. Dat waait de wind wel weer droog. Maar het zaad mag niet nat worden. Het zaad moet opgeborgen liggen in de buik van de mijt.

Alleen, wie alle schoven met de zaadkant naar het midden legt, onder haar ogen zal de hoop ineensstorten. Monika legt een laag andersom. Wie drieënzestig augustusmaanden heeft meegemaakt, die weet hoe het moet.

Monika pakt een schoof. Ze balanceert er mee over het graan. Ze laat hem neerkomen: kont naar het midden, hoofd naar buiten. Ligt goed. Ze loopt over de schoven naar de stapel. Ze pakt een nieuwe bos rogge, houdt deze dichtbij zich vast, loopt over het bouwsel en laat de schoof vallen. Precies goed. Ze draait zich om.

Ik

Achter het zijraam kondigt de zon zich aan. Rommelig rood achter blauwgrijze wolken. Aan de andere kant van de hemel staat de maan. Verdwaald nu het licht wordt. Wolkendek is in beweging en voert verheugend dunne plekken met zich mee. Geen ondoordringbaar omhulde aarde deze morgen.

Marion

Er is aarde en er is aarde. Er is de bosgrond waar ze eerst liep. Bomen die het beschaduwde hielden, vochtige boshuid, beschaduwde boshuid die varens prijs gaf. En er is de harde korst van dit plateau. Waar het barst van de zon. Waar het bleekt van de zon. Evenwel moet het daaronder te harden zijn. Hoe stond anders de tabak zo groen? Waarvan bleef anders het gras in leven? Er is aarde en er is aarde.

Hoe langzaam is Marion gaan lopen. Ze loopt op het ritme van haar adem. Niets is verstrakt, geen buikzijden, geen middenrif, niets. Hoe anders zou haar wereld er uit zien als ze nooit harder liep dan de adem. Langs de klinkers is de grond gebarsten. Evenwel is de berm met gras bedekt.

Ik

‘Je lijkt wel een steppe midden in de zomer,’ had hij kunnen zeggen, alleen praten we nooit tijdens het vrijen, vannacht ook niet. ‘Een steppe lijkt je,’ zou hij hebben kunnen zeggen. ‘En onmiddellijk daaronder begint het moeras. Ik hoor het al kolken en borrelen. Ik wil daar naar binnen maar je bent nog zo gesloten. Zachtjes duwt mijn geslacht maar het wijkt daar niet vaneen. Je bent iemand die klaar zou kunnen komen achter gesloten schaamlippen. “Gesloten,” zou een nieuw iemand kunnen denken. Maar ik ken je inmiddels. Zacht dring ik me op. En wanneer ik de kleinste opening vind dan ben je op slag één en al toegang, ik glijd naar binnen en ik glijd al bijna uit je. Ik ken je, ik ken je inmid-

dels.....’

Monika

De vracht is gezakt tot de bovenkant van de ladder. Monika hoeft zich niet verder omhoog te hijsen. Ze stapt gewoon van de ladder de wagen op. Ze loopt naar waar ze was gebleven, pakt de hooivork en rijgt een schoof aan de tanden. Ze houdt hem dichtbij zich, als is ze een onhandig kind. Bij de rand schudt ze aan de steel. De bos rogge ploft neer. Monika draait om. Haar voet tast de ondergrond af: zak ik weg of heb ik houvast? Houvast, het lichaam ontspant. Volgende stap. Kom ik niet toevallig in een spleet terecht tussen twee schoven? Nee. Stevige ondergrond voor haar voet, lichaam laat spanning los. Wier lichaam gebutst is, zij voelt alles. Elke seconde duurt een minuut. Elk beeld zweeft langdurig. Zwarte peultjes tussen roggearen, donkere rondjes, gekartelde hoofdjes, Monika's ogen gaan over de onkruidzaden en vallen op moederkoorn. Ze trekt de purperen nagels uit de aar, stopt die in de zak van haar schort. Haar grootmoeder heeft haar alles geleerd.

Ook over de papavers in de tuin naast de paardestal. Als ze écht niet meer kan heeft ze altijd hen nog. Papaverbollen! Met nieuwe kracht steekt Monika de gavel in een schoof en trekt deze omhoog. Ze wandelt over de vracht en whop, laat hem met een rukje vallen.

Ik

Geen ster te zien. Lichtgrijs wolkendek is ondoorzichtig. Het slaat neer op mijn hoofd in deze vroege ochtend. Mijn ogen kijken uit het raam, maar botsen tegen een ondoordringbare schil. Bah.

Marion

De klinkerweg loopt midden over het plateau. Marion kijkt op de kaart. Eerste, tweede, derde pad naar rechts. Die moet ze hebben. Het bospad zal haar terug naar het stadje voeren.

Het pad is van verhard zand. Het bovenste laagje ligt los. Fijnste stof. Marions voeten brengen het in beweging. Het waait op en valt weer terug. Over haar blote voeten. En op de bandjes van de sandalen.

Ze heeft de zon in de rug. Hij schijnt tegen haar kuiten. Die zijn deze morgen nog niet zo rechtstreeks verwarmd. Marion gaat er langzamer van lopen.

Ik

Mijn lichaam heeft een teken gegeven. Iets dat glinsterde. Ik geloofde mijn ogen niet. Ik voelde met mijn vinger daarbinnen. Gladde gezwollen wanden. Ik haalde mijn vinger uit de holte. Helder glinsterend slijm. Zomaar. Uit het niets.

Monika

Zzzjjttt, de schoof komt op de hoop terecht. Monika draait zich om en loopt over de wagen. Eigenlijk is dit de tijd dat ze naar de rivier moet. Eerst raapt ze dan de mand vol appels; andere mand vol abrikozen. Ze pakt de zakjes, de weegschaal. Zo loopt ze naar de rivier. Elke dag zit ze daar gehurkt – er zijn tegenwoordig wel banken om te zitten, maar dat werkt niet. Zij verkoopt niks. Ze verkoopt pas weer als ze in het gras hurkt. Hoe dan ook, vandaag kan ze niet. Deze vracht moet onderdak. Monika steekt een bos aan de ijzeren tanden. Ze trekt de steel omhoog, tot vlak voor haar buik. Langzaam gaat ze over de wagen vol schoven. Ze zet haar voet neer en tast af, ja goed, volgende voet. Slaapwandelarster.

'Dat komt toch nooit af zo,' zou haar Stefan zeggen, 'Kom Monika, er tegenaan.' Hij is er niet meer. Zzzjjttt. Monika draait zich om. Lege hooivork. Niets anders dan een lege hooivork om te dragen. Ze steekt hem in de volgende garf. Haar broer heeft stevig opgetast gisteren. Ze trekt de schoof tussen de anderen vandaan. Wie gast is, krijgt het gemakkelijkste werk. Hij mocht op de wagen. Het graan optasten. Ik tast weer af, denkt Monika. Ze lacht om het woord: tast af. ZZjjtt. Langzaam draait ze zich om. Ze legt de hooivork neer en loopt in de richting van de ladder. Even lopen met helemaal niks.

Marion

Nog is het zandpad niet in het bos verdwenen. Nog is er plaats om stil te staan. Marion strekt haar armen en draait in de rondte. Vanaf haar lichaam is het naar alle kanten leeg. Haar handen ontmoeten warme lucht. Dan staat ze stil. Ze ademt diep in. Haar voeten raken het zandpad en de rest van haar lichaam is los in de ruimte.

Monika

'Werk wast je ogen,' zei grootmoeder altijd, maar wie begrijpt dat als kind. Pas toen ze groot genoeg was om hele dagen te wieden, had Monika het begrepen: wimpers vangen zweet op en worden topzwaar en bevochtigen de oogbollen. Monika's ogen zwemmen. Ze tuurt in de laars. Het witte weefsel is allang grauw en versleten, hoe kan dat ook anders, ze wóónt in deze laarzen. Ze leunt met haar zij tegen de vracht en stapt uit de laars. Ze haalt haar voet omhoog, trekt de sok uit, wappert hem schoon, steekt haar voet er weer in.

Dan bukt ze zich en pakt de laars, houdt deze op de kop. Vliesjes en strootjes dwar-
relen, korrels vallen omlaag. Andere voet.

Monika duwt zich weer rechtop en loopt naar de ladder.

Marion

Bos omvangt. Een bos treedt je binnen. Een bos leent zich hiertoe gemakkelijk: de stam-
men zijn smal en halverwege in de hoogte beginnen pas takken te groeien.

Marion gaat duizend keer achteloos een bos in, voordat ze er één keer binnentreedt, maar
zelfs als ze achteloos is, doet het bos dit aan haar: herinneren, onmiddellijk weten, oproe-
pen.

Misschien heeft de helft van de mensheid vlakten bewoond, steppen en woestijnen en ri-
vieroevers. Misschien meer dan de helft. Misschien bijna iedereen. Marion niet. Ze weet
dat zij uit bosbewoners geboren is.

Oervoorouder kapt een open plek en brandde de bodem tot vruchtbaar. Zaaide. Bouwde
hutten. Het bos schonk hem vruchten, het bos schonk hem dieren. Oervoorouder zocht en
jaagde en keerde terug naar huis, naar de hutten op de open plek.

Bos omgaf de woonplek naar alle kanten. Moeder bos. Duister. Beschuttend.

Beangstigend evenzeer, want onttrok de belager aan het oog.

Bos als thuis ontspant Marions adem. Bos als onoverzichtelijkheid doet haar de adem in-
houden.

Monika

Monika laat haar tong over haar lippen gaan. Zout. Uit haar eigen lichaam geperst. Drup-
pels vallen op de vrucht. Op mijn zweet slaap je deze winter Beate, jij die nu nog in de
zon loopt te grazen, jij die nu nog gaat en staat waar je wilt, zolang als het touw is. Wil je
in de schaduw dan ga je naar de boom, wil je zon op je huid dan stap je weer in het licht.
Onvoorstelbare winter zal komen en dan lig je in dit stro, waarop mijn zweet is gevallen.
Monika staat op de schoven en werpt een bos omlaag. Even rust. Ze gaat aan de steel
hangen.

Ik

Ik verwachtte haar. Ik wist waar ik haar moest zoeken. Ik keek uit het zijraam. Ik keek uit
het zijraam. Weer kijk ik. Ze is gekomen. Daar staat ze.

Oranje sikkels boven dakrand begint aan dagtocht. Ze beweegt aan nog kale takken van de

boom. Ze beweegt zich van oranje naar
schrijf.

geel naar wit. Terwijl ik deze woorden

Marion

Poolish poolish poolish, Pools Pools Pools, ook de bagel stamt uit dit land. Wat is hier
gebeurd dat het tegenwoordig zo'n onopvallende natie is?

Met de bomen is er ook weer schaduw. Muggen zeuren in het rond en landen op haar be-
nen.

'Och,' zegt Josef. 'Natuurlijk zijn we ook trots. Maar we houden het toegedekt want je
weet maar nooit. Duitsland, Rusland, communisten, ze komen gewoon binnengevallen en
verklaren zich de baas. Met de buitenkant passen we ons aan, niet van binnen.'

Dunne hoge eikjes staan opeen gepland en laten kiertjes zon door. Josef!

Joseffen ken je maar één keer in je leven en een Josef is iemand, die je niet dag en nacht
ziet. Die je maar soms ziet. Joseffen zijn niet om mee te leven - dat doet hij al met een
ander, dat doe jij al met een ander. Een Josef overkomt je één keer in je leven en hij heelt
je op slag en dat weet je dan. Hij delft je lichaam op in een flits. Het schaamt zich voor
niets onder zijn ogen.

Joseffen houwen je zinnen in tweeën: zij die uit jou-als-één-geheel komen, die vanzelf
passen, die opklinken. En zij die uit jou komen omdat je zonodig iets moet zeggen, Josef-
fen vinden alle zinnen goed, al wat uit jou komt, maar als in zijn spiegel onderscheidt je
ze zelf.

Joseffen ontmoet je maar eens in je leven en ze herinneren je aan jij-die-een-geheel-bent.
Joseffen moet je niet dag en nacht zien, want hoe zou je je schrale klungelige persoon
haar eigen richting ontwikkelen?

Marion omzeilt de plas water op het pad en wordt dubbel door de muggen bestookt. Ze
doet geen pas sneller.

Ik

Dunne regen vult de hemel. Kale bomen worden van vocht doordrenkt. Wind blaast tak-
ken heen en weer door natte lucht.

Het is niet meer koud. De korte tijd van vorst lijkt voorbij te zijn. Zachte lucht komt door
het bovenraampje en mengt zich met de belegen lucht in mijn kamer.

Overigens zwijgt mijn lichaam niet meer in alle talen. Eerst was er dat glinsterende slijm.
Volgende dagen stilte. Toen was er ineens weer een sliert. Stil. Sliert slijm. Stil. Nu weer
slijm. Dagenlang. Overvloedig.

Monika

Wat een bestaan. Twee maanden geleden waren jullie nog een veld vol stelen. Was het een geritsel van aren in de wind. Was het een leegte van lucht tussen slanke stengels. Wie kwamen daar aan? Mijn broer en ik. Met één slag van de zeis hiewen we jullie los van de grond. Met een bosje van jullie eigen stengels bonden we jullie bijeen. Levenloos en wel lieten we jullie daar in hutjes staan. Droog in, droog in, droog in. Gisteren hebben we jullie van het land gehaald en nu breng ik jullie onderdak. Het ergste komt in november. Dan laat ik jullie in de dorsmachine werpen. Die rukt en schudt en trekt. Opdat de korrels los komen te liggen. Korrels en stro apart. Zaad komt in zakken. Stro wordt bijeengebonden en onderdak opgetast. Het is nog niet genoeg. De korrel - levend zaad - geef ik prijs aan de molenstenen. Vermalen. Ik krijg jullie terug als meel. Wat een bestaan. Dit gebutste lichaam van mij is er niks bij.

Marion

Het bospad buigt naar links. Rechtdoor leidt het pad naar een hoeve. Alweer dezelfde aanblik: achteloos achtergelaten traktor, scheve kledingstukken over doorgezakte waslijnen. Een deur die openstaat alsof die nooit meer dicht kan. Kippen die zich niet houden aan de grenzen van het erf. Wat een miserabele orde is het toch in haar eigen land.

Ik

Schrijf voor het licht is. Denk geen eeuwlang na, het zal licht geworden zijn. Schrijf nu de wolken nog grijs zijn. Schrijf, want het oosten laat al licht door.

Monika

Monika's lichaam werkt voor drie. Ze steekt de vork in de garf en loopt over de vracht. Dat doet normaal gesproken de vrouw. Beneden zou het kind staan. Die zou de schoof naar de vader gooien. Die hoefde maar op de knieën te blijven liggen, de schoof goed neer te leggen en stevig aan te duwen. Monika steekt een nieuwe bos aan de vork en tilt hem los uit de vracht. Ze balanceert over de rogge. Bij de rand van de wagen rukt ze aan de steel. De bos zweeft. Ritselt. Soms kwam een buurkind helpen, maar meestal werkte Monika voor twee. Ze gooide de bos naar haar man-zaliger. Zo had ze zich dat aangewend. Ze was er goed in geworden.

De bos kwam precies voor hem terecht. Binnen handbereik. Het was maar zelden dat hij moest kruipen. Je went het je aan. Waar geen kind is, daar doe je het zonder. Sinds Stefan's dood werkt ze voor drie.

Marion

Stukjes bos zijn gekapt en tot akkers ontgonnen. De combine raast over het land en slurpt het rechtopstaande graan op. Hoe is dat gevaarte hier heen gekomen? Over dit smalle bospad?

Hoe lichtjes ze zelf loopt en zonder lawaai.

Ik

Dinsdag vandaag. De gezwollenheid van mijn vagina duurt al twee weken. Ik heb het gezien: doorzichtig slijm hing in een sliert. Eerst meer dan een half jaar deze stilte. Nu dit. Wat weet het lichaam dat ik niet weet?

Zomertijd vijf uur, de eerste vogel is wakker geworden en heft zijn zang aan. Boomtakken wiegen bladloos.

Onder de orde van de dag en dwars daar doorheen gaat het lichaam haar gang.

Stop met schrijven en spring onder de douche.

Monika

Bolletjes veren tegen het zand, dat zijn kippen die rusten. Ze liggen verspreid over het erf. De kuikens hebben hun voorbeeld gevolgd. Op twee na. Die rennen elkaar achterna op spillepootjes.

Als stilleven ligt Tommie opgerold in de schaduw.

De geëmailleerde pan glanst in de zon. Ze houdt de gisting binnen haar omtrek. Ze ontvangt de hitte van de zon. Ze geeft het door aan het vloeibare beslag. Het gedijt levendig binnen de omtrek van de pan. Aan de buitenkant is niets te zien.

Monika staat op de wagen te kijken. Als een standbeeld wilde ze zo wel blijven staan. Roerloos zoals alles op haar erf. Maar iemand moet bewegen. En dit erf draaiende houden. Ze zucht en pakt de vork. Ze steekt een nieuwe garf aan de tanden. Ze houdt deze zo dicht mogelijk bij haar lichaam. Ze loopt over de bossen rogge naar de rand. Met een ruk laat ze de schoof vallen. Krrsstt.

Ik

Nu hebben we wel mooi weer gekregen - echt lente - maar er zit nog zoveel koude in de aarde opgeslagen, dat op de scheiding damp ontstaat. Het hangt boven de slapende huizen en doordrenkt beide bomen. Evenwel zijn de knoppen te onderscheiden.

Waarom houdt de mens zich bezig met de vraag of hij elders zou bestaan en hoe, als hier een ratelpopulier en een berk aan het uitbotten zijn - wie kon horen, hij zou het horen.

Niet dat ik iets tegen wetenschap heb. Integendeel. Neem dit: er zijn sterren-in-wording ontdekt, die 12,20 miljard jaar geleden het licht uitzonden, dat nu onze meetapparaten heeft bereikt. Ons heelal blijkt groter dan we dachten.

Marion

Eenmaal weer onder de bomen, krijgt Marion kippevel op haar armen. Zoveel houdt een kruin tegen. In welke koelte woont een varen.

Marion draait zich om. Ze loopt terug. Ze springt in het lichte deel van het pad. In deze hitte staat het graan.

Ze springt terug in de schaduw. Zo voelt een varen zich.

Zo het graan.

Zo een varen.

Graan.

Varen.

Monika

Ze komt verkeerd uit. Het bouwsel helt over naar het midden. Andersom nu die schoven. Zo komt het ook weer niet uit. De dikke achterkanten gunnen elkaar geen plaats. Om en om dan maar proberen. Aren naar ene kant. Aren naar andere kant. Zo past het goed.

Marion

Mijn líef ste ís in Lú blin.

Mijn líef ste húist in mijn líe zen.

Mijn líef ste ís in Lú blin.

Mijn líef ste húist in mijn líe zen.

Met naar buiten geplante voeten gaat Marion over het bospad.

Monika

Monika leunt op de steel. Een moment het gebrand onderbreken. Ze kijkt over het erf. De hond ligt in de schaduw. Kippen houden van hitte. Ze hebben van haar erf een maanland-schap gemaakt met al hun holletjes.

Haar blik glijdt verder. Doorzichtige roze bloemen, purper gevlekt. Ze mocht ze van haar man nooit zetten.

'Je bent toch al zo suf,' zei hij.

Geen nood. Ze moest immers elke dag de koeien naar het bos brengen en ze weer halen.

Daar had ze een stukje vrijgemaakt en het maanzaad gezaaid.

Nu hij niet meer leeft, heeft ze ze voor de paardestal gezaaid. Teerroze bloemen staan nu op hoge stelen. Wat kan er gebeuren, zolang ze hen heeft?

Monika recht haar lichaam. Ze steekt een nieuwe schoof aan de vork.

Ik

Boven de dakenrij torent de ratelpopulier. Hij wordt breeduit geflankeerd door de berk. Ik kan nog net de takken onderscheiden en hoe ze bijna verdwijnen onder dotten blader-begin. Er is ochtendschemer en er is dit onttrekken aan het oog vanwege nieuw blad.

Marion

Ze loopt onder de bomen. Het bospad daalt.

'Je komt in een bijzonder deel van Polen,' had Josef gezegd. 'Het hele land is vlak, je zult het zien, behalve mijn geboortestreek, het zuidoosten. Als kind dacht ik natuurlijk dat heel Polen heuvelachtig was. Tot we op schoolreisje gingen. We zaten in de bus en we kwamen in eindeloze grasvlakten terecht. Ik werd duizelig. Zo wijd te kunnen kijken. Ik durfde niet uit te stappen, deze afscheiding van de bus achter me te laten. Toen ik buiten stond, liep ik langzaam en ik bleef omlaag kijken.

'Toen ik voor het eerst naar Nederland kwam was er weer zoiets verschrikkelijks. Het was het laatste stukje van de reis. Het was tussen Utrecht en Amsterdam. Ik keek uit het raam en zag al deze smalle kanaaltjes. Het gras dreef als platte plakken op het water. Ik rende naar de w.c. en moest overgeven. Ik ging weer terug naar mijn plaats en keek steeds naar buiten. Je zou niet over dat gras kunnen lopen, het water zou je opslorpen. Hoe in godsnaam werd deze spoorlijn gespaard? Bij de eerste huizen van Amsterdam haalde ik diep adem. Nee, eigenlijk went het nooit, zo'n plat land als dat van jou. Net alsof een bulldozer eerst alles vlak heeft gemaakt en dat er toen akkers zijn gekomen en huizen.'

Monika

De zon wordt tot deinende sterretjes in de keuken. De vloer is koel aan Monika's voeten. Ze loopt naar de kast en pakt het laatste stuk brood, kromgetrokken homp. Ze schenkt koffie in de kom. Dan trekt ze de stoel onder de tafel vandaan en gaat zitten.

Het brood sopt ze. Ze hapt er een stuk af. Het is zacht in haar mond. Ze zuigt het naar binnen. Haar ellebogen steunen op tafel. Ze doopt en eet. Ze zit binnen. Van de hitte afgeschermd. Brood en koffie. Vulling voor de holte tussen haar ribben.

Ze schuift haar stoel naar achteren. Het klinkt schrill over de vloer.

'Til dat ding dan ook op,' zou haar man-zaliger zeggen. Er zijn mensen waar je goed mee kunt wonen, maar je weet zeker dat je van hen geen kind wilt. Monika pakt haar kom en het restje brood. Haar voeten gaan langzaam over de koele vloer. Bij de deur staat het schaalpje van Tommie. Monika legt het brood erin en overgiet het met koffie. De hond lebbert van het vocht en schrokt het brood naar binnen.

De kwark is op. Monika laat water in het schaalpje lopen. Nu niet meer gaan zitten, dan kom je nooit meer overeind, zegt ze tegen zichzelf. Ze schuifelt door de keuken. Alsof ze uit afzonderlijke stukjes arm en been bestaat, die allemaal bij elke beweging moeten denken.

Buiten de deur stapt ze in haar laarzen.

Marion

Marion loopt over doden. Het bospad slingert langs hun graven. Met stenen en bloemen en lichtjes is de grond bekleed. Schots en scheve graven zijn door trappen verbonden en tussen dit alles gaat het bos zijn gang.

Er zijn verse bloemen en lichtjes van de vroege morgen. Er zijn minder verse bloemen. Van vorige zondag? Er zijn bloemen van oudere datum.

Op dit tijdstip is Marion met de doden alleen. Met blote benen en voeten in sandalen beweegt ze over het bospad. Ze loopt met ingehouden adem. Zo abrupt is ze verzeild geraakt in dit deel van het bos, dat kerkhof blijkt te zijn.

De oudsten liggen langs het pad. Daarachter zijn graven en daar weer achter. De paadjes en treden worden vanzelf onderhouden, zo geregeld bezoeken ze hier naar de doden.

Marion ademt rustiger. Kleine tekens van de mens: we eerbiedigen de loop van het bos. Wel graven we een gat. We plaatsen een steen met letters en we versieren het met bloemen uit onze tuinen. Maar we zullen nog geen boom omhakken, noch een heuvel effenen.

Laten de kerkhoven in haar land maar in rechte vakjes verdeeld zijn oftewel de mens bepaalt alles. Niet hier. Marion sluit dit kerkhof in haar hart. Ze wil naar haar hotel toeren om het artikel te schrijven. Ze is hier precies op de juiste plaats. Een bos wordt een

bos gelaten. Al begraven ze er doden in. Deeg voor brood mag hier nog deeg zijn in de letterlijke zin van het woord. Fermenterend, desemend, rijpend. Al doen ze dit in de hele wereld al sneller.

Monika

De hitte hangt wit op haar erf, het dempt zelfs haar voetstappen. Monika gaat langzaam. Het past bij haar geradbraakte lichaam en het past bij dit uur van roerloosheid: hoogste zon die doet trillen van hitte. Het past ook bij het zoete vooruitzicht van even te zullen gaan liggen.

Hier is haar slaappleaats. Dicht bed van ineengevlochten graspollen waarin haar afdruk nog languit is. Luwte van de paardenstal.

Ze ligt nog niet of ze slaapt.

Ik

Het wakker worden kan niet langzaam genoeg gaan. Laat de lamp uit. Laat er nog tijd zijn.

Marion

Ze is op het eind van de begraafplaats gekomen. Bij het begin, kan ze beter zeggen. Een brede houten boog geeft de toegang aan. Hoe zou anders iemand het weten? Dat hier een kerkhof is?

Marion loopt het stadje binnen. De huizen hebben ruime grasvelden en perken vol gerbera's, phloxen, asters. Marion begrijpt nu deze overdaad aan snijbloemen.

Monika

Er zijn nog enkele bloemblaadjes. Ze zijn bijna wit van kleur. Ze ontspringen als een flard nylon. De rest van de stengels draagt blauwgroene papaverbollen.

Tussen de tuin en de paardestal is het gras waar Monika ligt. Zweem van de papaver vernigt haar slaap.

Marion

Het gewoel van de toeristenplaats slokt Marion op. Ze moet er doorheen, om de volgende straat omhoog te bereiken, de straat naar haar hotel. Zigeunervrouwen bedelen, lopen met uiteengevouwen kaarten. Tieners kluiven aan een maïskolf. Oude vrouwen in gemeentewerkers-pak vegen het marktplein.

Marion draagt het bos nog om zich heen, terwijl ze door de menigte gaat. De straat is van bonken steen gemaakt en van overdwars gespleten brokken. Marion kijkt waar ze haar voeten zet.

Monika

Monika loopt over het zinderende erf. Haar passen gaan langzaam. Ze heeft maak kort geslapen, geeft niet, elke vezel heeft kunnen rusten in dat dichte bed van gras. Tommie heeft meegeslapen. Hij trippelt terug naar de keukendeur. Daar gaat hij weer liggen, in de schaduw. Monika loopt naar de vracht. Ze legt haar handen om de ladder. Het hout, dat ze omvat is duizend keer aangeraakt door haar man-zaliger. De treden zijn uitgesleten. Elke tree geeft haar voet houvast. Treden zijn een simpele manier om de lucht in te klimmen. Daar wacht haar het werk.

Marion

Marion zit op het balkon. Ze heeft vier blanco vellen vol eerste zinnen uit haar map geritst en verscheurd. Wat haar op het kerkhof nog als begeesting omgaf, krijgt ze niet in tekens vastgelegd. Ze geeft het op.

Ze sleept een matras van het bed. Ze draait de deur op slot. Ze pakt laken en kussen. Ze kleedt zich uit. Ze wikkelt zich in het laken en gaat voor de open balcondeuren liggen. Zo moe is ze van zichzelf.

In haar kuiten brandt de zon nog. Op haar netvlies schittert het zand. Beschaduwde groen schemert. Het klimmen en dalen zit in haar benen. Als een blok valt ze in slaap.

Ik

Traag kleedt de natuur zich aan. Ik zie hoeveel voller de bomen zijn. Ze bewegen tegen het donker van de vroege ochtend.

Monika

Monika pakt de gavel vast. Het is een gewicht van niks - blote steel en dunne ijzeren vork - maar toch doet dit haar armen al branden in de kom. Beslist steekt ze de tanden in de rogge. Ze wurmt de schoof tussen de anderen vandaan en loopt naar de zijkant van de wagen. Daar zwiept ze de garf los van de tanden. Haar onderrug gloeit, de spieren lijken niets dan merg dat zo op kan lossen.

Marion

Het water borrelt. Marion schudt poeder in de kom. Ze pakt de snelkoker in haar hand. Ze schenkt water op het poeder. Voorzichtig loopt ze met de koffie door de hotelkamer. Ze zet de kom naast de matras. Ze pakt haar map en haar doos met pennen. Dan gaat ze op de matras zitten, leunend tegen de deurpost.

Ze dekt zich weer toe met het laken. Het zou niet nodig zijn. Het is augustus en het is midden op de dag. Het dient alleen maar om nog een beetje te blijven waar ze was: is slaap.

'Polen kende tot de tweede wereldoorlog een rijke cultuur,' begint Marion. Ze houdt de kom tegen haar wang. 'Hoeveel Joden is Polen toen armer geworden? Joodse bakkers. Via hen is poolish naar Wenen gegaan, daarna naar Parijs. Heeft poolish iets met Joods bakken te maken?

Of heeft het haar wortels in het land waar Polen tegenaan ligt genesteld, Rusland? In dit land wordt vloeibaar voordeeg tot op de dag van vandaag bij de broodbereiding gebruikt. Is het daar als methode begonnen en naar Polen gekomen?

Ik neem u mee naar Polen....'

Rttsssj, Marion streept alles weer door.

Monika

Mooi zo stro. Mooi zo stro. Mooi zo stro.

Stro zo mooi. Stro zo mooi. Stro zo mooi.

Zo mooi stro. Zo mooi stro. Zo mooi stro.

Marion

Vanuit het zwembad klinken uitbundige kinderstemmen. Uit het hele stadje komen ze hier voor een kwart sloti zwemmen. In de plaats zelf is geen zwembad. Marion grinnikt. Hoe stil moet het hier vroeger zijn geweest. Slechts toegankelijk voor partijfunctio-

narissen. Com mu nis me. Bedenken kan een mens echt van alles. Terug naar brood.

'Dit is het land waarin midden vorige eeuw het poolish ontwikkeld is. Het geeft geurige brood met een elastische kruim. Zulke broden zijn dagen te eten, zonder dat ze aanvoelen als karton. Hoe ze het doen? Kom mee naar Polen en ga met mij een bakkerij binnen.'

Monika

Ze zou breken als ze zich nu bukte. Monika zakt door de knieën om de garf rechter te leggen. Haar schouderbotten staan in brand. Ze duwt zichzelf omhoog. De onderrug blijft recht. Ze leunt op de hooivork. Haar handen omklemmen de steel. Zo hangt ze boven het opgetaste graan.

Vanuit haar ooghoeken bekijkt ze de wagen. Ze is nog niet op de helft. Christemeziele, hoe moeten deze ribben en armen en benen dit vandaag nog voor elkaar krijgen? Een mol baant zich ondergronds sneller een weg dan zij hier door deze vracht graan.

Hoelang staat ze hier al in de loods? Een papaverzaadje had al ontkiemd kunnen zijn, zo lang. Een maïskorrel liet zich al boven de grond zien. Monika gaat rechtop staan. Ze verzet haar voeten en draagt de steel. Ze steekt de vork in de ordeloze hoop rogge, tilt een bos omhoog en houdt deze dichtbij haar lichaam. Zo loopt ze naar waar ze was gebleven. De bos valt op precies de goede plek. Met haar laars duwt ze de schoof aan. Ze haalt een volgende garf. De steel is wandelstok.

Mechanisch werkt Monika de stapel weg. 'Doe maar rustig aan meisje,' zou haar grootmoeder zeggen. 'Het gaat niet om hard en snel. Volhouden, dat is de weg van vrouwen.'

Marion

Niemand kan naar binnen kijken. Alleen de hemel kijkt naar binnen. Marions bovenlichaam is bloot. Ze zit erbij zoals ze sliep. Haar borsten zijn van slaap verzadigd. Niets steekt uit, niets is verhard.

De lucht boven de vlakte voert geuren mee van gras en zwemen van zoet. Marion heeft ze daar gezien, de struiken met bessen die dieproud hangen en ingekrompen zijn van rijpheid. Alles is overwoekerd, één wildernis is de vlakte daar vanaf het hotel. Vroeger, ja vroeger toen hier de bazen nog huisden, zal het onberispelijk geweest zijn. Zweet zullen de commandanten geroken hebben vanaf deze kamer, waar Marion de ordeloze wildernis inademt.

Nog in hun naslaap zijn haar borsten. Marion ziet de gezwollen verdichte huid, waar ze in uitmonden.

Polen is een land dat verkwist. Het hangt daar maar te rijpen. Polen laat hen. Ze worden overrijp en verschrompelen en verspreiden deze inzoete geur.

Kom handen van Josef en blik in jouw ogen, doe mijn borsten spitsen, want hoe kan dit artikel iets worden als ze maar hangen. Wezenloos.

Monika

De zon tekent een donker vlak op het erf. Het heeft scherpe hoeken. Monika staat te kijken. Uit het scheve vlak steekt een steel en een korte gestalte. Dat is zij. Ze beweegt de hooivork. Hoe gedrongen ligt ze daar tegen het erf. De steel blijft smal.

De zon staat op z'n hoogst. Hij zal vanaf nu de rechthoek weer groter maken. Zij maakt de rechthoek lager. Ze weet niet wie er wint. Monika keert zich naar de vracht.

Marion

'Wat is poolish eigenlijk?' schrijft Marion. De schaduw van de pen beweegt mee, kort en donker. 'Je zou kunnen zeggen: het is een methode om gist te laten groeien. Veel vocht, een beetje meel en gist.'

Marion streept.

'Poolish is vloeibaar voordeeg. U neemt alle vocht, de helft van het meel en alle gist. Dit mengt u en u laat het staan. De gist vermenigvuldigt zich supersnel, zeker als u dit papje warm zet. Als u later de rest van het meel en het zout erbij doet en dit alles kneedt, dan zit er dus al veel gisting in. Nou én, zult u zeggen. Is het dan zo belangrijk dat er veel gisting in zit? Zeker. Tijdens het gistingsproces komen namelijk smaakstoffen vrij.'

Bla bla bla. Wat een saai verhaal. Dit leest geen bakker. Marion rukt het vel uit de map en maakt er een prop van.

Ze schrijft: 'Wat is het? Hoe ontstaan? Leeft het nog in Polen? Interview bakker. Waarom bij ons verdwenen? Waarom belangrijk om terug te vinden?'

Ze legt pen en papier naast de matras. Hoe moet dat nu verder? Morgenvroeg moet ze iets faxen.

Kleed je maar weer aan en ga maar weer lopen. Dwars door het stadje of daarbuiten, maakt niet uit. Beweeg en beweeg en beweeg en betrap jezelf op de juiste toon en anders kun je vanavond altijd nog dat saaie verhaal schrijven. Ga maar weer naar buiten.

Ik

Wanneer o lucht wordt het weer warm? Zo warm dat ik on-ineengedoken naar het werk kan fietsen? Dat ik met blote armen naar buiten kan. Met blote benen?

Wanneer wordt het zo warm dat de gierzwaluwen in groten getale arriveren uit Afrika en hier onbekommerd het luchtruim doorcirkelen, de hemel doorsidderen, doortrillen, wanneer?

Wanneer o warme lucht neemt gij de gedaante aan van het menselijke lichaam bij wie ik voluit mag zijn? Zomaar. Altijd. Vanzelf. Wanneer?

Vervloekte beelden. Vervloekte woorden. Dit niets.

Sta naakt in kou en wind en laat dat genoeg zijn. Schep en schep en schep uit zichzelf.

Breek geen hoofd over een ander noch over warmte. Kaal naakt lichaam waarin ik huis, breng voort.

Marion

De straathond is scharminkelig. Hij loopt voor Marion op het trottoir. Van tuin tot tuin - over de lengte van tuinen - blaffen er honden mee. Achter gaas en goedgevoed. Marion en de straathond lopen tegen de stroom toeristen in. Hoe zondags gestreken zien die er uit en hoe verwachtingsvol zijn hun ogen. Op elke hoek van de weg hebben ze hun auto's geparkeerd en scheef in de berm.

Veertig jaar geleden zou Marion één van hen zijn. Zijzelf, haar broers, haar zussen, haar ouders. Nu gaat Marion de omgekeerde weg.

Bij de laatste huizen blijft de hond stil staan. Marion gaat verder. Tot ver buiten het stadje staan de auto's geparkeerd.

Monika

Er zijn mensen die het maar op één plaats doen. Er zijn ook mensen die een bos rogge op twee plaatsen vastbinden. Ze zeggen: anders knakken er teveel stengels en verlies je aren. Ze zeggen: het is gemakkelijker bij het opsteken en later bij het afgooien. Je steekt de vork er in en de hele compacte bos komt mee.

Bij Monika waaiert echter niets uit elkaar. Ze beweegt de steel en de tanden zetten zich vanzelf op precies de goede plek.

Haar grootmoeder zei: 'Wat je moet doen, dat moet je doen. Meer niet.' Ze zei: 'Een stengel rogge is niet anders dan een mens. Het heeft zijn eigen trots. Laat je hem aan zichzelf over, dan groeit hij fier. Doe wat je moet doen: de juiste hoeveelheid mest op het land, denk erom, niet teveel, dan krijg je slappe stengels. Beetje mest, ploegen, zaaien. Maar keer je dan van de akker af en ga je eigen weg. Dan doet de rogge dat ook. Sterke stengels krijg je.'

Monika steekt een schoof aan de vork, laat hem vallen en duwt hem aan met de voet.

Ik

Hoe vól behangen de ratelpopulier is. Geen tak valt meer te onderscheiden.

Marion

Ze wikkelt ze helemaal af. Pas als dat klaar is, haalt ze haar voet van de grond. Ze zet

zich er toe niet sneller te gaan dan haar voeten.
Ergens in haar lichaam bevindt zich het artikel. De brokstukjes. Waar ergens? Marion schudt de vraag van zich af. Haar maag werkt ook zonder dat ze weet hoe.

Monika

De spieren van een onderrug houden een lichaam rechtop. Het bovenlichaam balanceert vanaf de heupen in de ruimte. Wie ook nog eens een bos rogge tilt, maakt zichzelf topzwaar. De spieren gloeien. Het lijkt Monika of ze uiteen zullen vallen, als was het één kwab vet. Het vlóeit ook uiteen, maar de huid houdt het binnen. Houdt binnen, meer niet. Wie spreekt hier nog van rechtop houden?

Uit Monika's ogen springen de tranen. Ze is langs de ladder omhooggekomen en heeft de tanden in een garf gestoken - haar onderrug licht gekromd. Die krijgt ze niet meer recht om de bos tussen de vracht uit te trekken en de bos móet los en ze moet nog bijna de helft van de wagen, het moet het moet het moet. Een seconde zet ze de hooivork rechtop, ze laat de garf de garf en hangt tegen de steel.

Ze recht zichzelf. Ze steekt de tanden in de schoof. Ze gaat iets door de knieën. Ze maakt haar benen recht. De schoof komt mee omhoog. Ze loopt als een gespalkte over de wagen.

Marion

Van het eeuwenlange loop-tijdperk zijn ze hier in het autotijdperk gesmeten. Alleen de grote doorgangswegen zijn verhard, verder is elke weg nog van zand. Het stuift bij de minste aanraking en het wordt tot een wolk, als er een auto aan komt. Marion is in de berm gaan staan. Als de auto voorbij is, komt de stofwolk neer en bedekt alle planten. Marion loopt er met hoge passen doorheen en staat weer op de weg.

In de kippen moet genetisch al iets veranderd zijn, want Monika ziet geen overreden kuien. Kwetterend komen ze de weg weer opgescharreld en pikken de oogstresten.

Tijd van zinderende hitte. Tijd van alles rijp. Tijd van afnemende zon. Eerst naderde deze aardplek de zon en toen was ze het dichtst bij en nu is het afwenden begonnen, Marion ziet de ellipsbaan in haar gedachten en schat waar ze zo ongeveer zijn - half augustus.

Hoe dan ook, ze loopt hier te niksen. De ene voet voor de andere te zetten. De hoeves zijn verlaten want iedereen is naar het land. Wasgoed hangt overal schots en scheef en appels liggen in kistjes onder de boom en zij krijgt elke maand als door een godswonder haar geld. Ze hoeft er alleen maar voor te reizen en te schrijven en nu loopt ze hier.

Op z'n minst wordt het artikel volledig en saai. Misschien wordt het bezield. Niets anders staat haar te doen dan de ene voet voor de andere te zetten en in de middagzon te lopen.

Soms een blik opzij te werpen naar de nederzettingen van de mens.

Monika

'Ieiew ieiew ieiew,' heel zachtjes heeft de hond meegejankt met Monika. Hij lijkt te slapen, maar volgt al haar gangen.

Lome hitte drukt op het erf. Trossen vliegjes bewegen, het vloeibare deeg bubbelt en in de boomgaard stoven de appels en abrikozen en pruimen. Maanzaden vormen zich in het binnenste van de groene papaverbol, een enkele plant heeft nog bloemblaadjes, ze zweven Monika's hoofd binnen, ze dienen zich aan.

Op slag wordt haar werk lichter. De gedachte aan papavers is al genoeg, hun teerroze bloemflarden en hun binnenste dat zwelt en zwelt en zaden herbergt, dit alles is in Monika gevaren, het doorstroomt haar spieren. Nee, ze laat zich niet meer kisten. Met zekere stappen draagt Monika de bos over de wagen en laat hem vallen. Ze loopt terug en steekt de tanden in de volgende.

Tommie sluit zijn ogen en snurkt.

Ik

Het lichaam heeft al een half jaar geen bloed meer uit doen gaan. Er is geen ei meer dat loslaat en daalt. Zaad komt mijn lichaam binnen, maar waar het geen ei ontmoet sterft het tenslotte. Het kan het lichaam niet aanraken, het kan slechts verblijven en bewegen en in den blinde tasten tot het leven er uit verdwijnt. Het komt niets meer tegen. Zes maanden heeft het lichaam geen bloed uit doen gaan. Het lichaam heeft lange tijd niets doen uitgaan. Bloed noch slijm.

Toen kwam het slijm. Het was melkachtig. Het werd doorzichtig. Het vloeide in slierten. Het hield weken aan. Voorbode van eisprong. Toen stilte. Toen weer slijm. Melkachtig. Doorzichtig. In slierten. Wekenlang. Voorbode?

Vorbode van niets. Alles is nu stil. Wie kan een lichaam verstaan? Ik kan mijn lichaam niet verstaan. Ik wens mij geen enkel hulpmiddel daartoe. Ik heb gezien wat daar uit ging. Ik zie nu stilte.

Marion

Marion kijkt op de kaart. 'Scenic road,' leest ze bij een pad, dat zich groen vanaf deze weg slingert. Na een volgend beekje moet ze linksaf. Ze vouwt de kaart dicht.

Waarom maken de Amerikanen eigenlijk het rottigste brood? Slappe sneden waar je een week lang niet van kunt poepen? Om van Engeland maar niet te spreken. Daar hoeft het alleen maar geschikt te zijn voor de toaster. Waarom wordt het vanaf Duitsland oostwaarts pas goed? En in Frankrijk, Italië als het tenminste nog authentiek gemaakt wordt? Goed brood is rijp brood. Rijp brood, rijpe cultuur?

Monika

Monika heeft de rogge de rogge gelaten en is naar haar tuintje gelopen. Ze kerft met haar nagel in de bol. Het sap heeft een uitweg. Witte druppels verkleuren naar bruin. Ze omhangen de papaverbol. Monika pelt het gomachtige vocht er af en stopt het in haar mond. Ze wrijft haar vingers tegen elkaar en eet de sliertjes op. Genoeg. Vanavond meer. Als alle werk af is.

Marion

Marion loopt in de aarde. Het is er koel. Gele zijwanden rijzen hoog op. Bomen wortelen rondom haar hoofd. Hun worteluiteinden groeien in lucht. Ze kwamen geen aarde meer tegen in deze holle weg. Ze gaven het groeien op. Ze hangen hier in het niets.

Ik

Het heeft een eeuwigheid geduurd. Die donzige laag tussen de sterren en deze flat heeft een eeuwigheid geduurd. Wattenlaag hing mij boven het hoofd. Diepte van luchtruim was aan mijn oog onttrokken door zo'n lullig laagje. Vanmorgen niet meer. Sterren.

Ster ster ster, lichtpunt, punt van licht, onvoorstelbare zonnemassa tot punt gereduceerd - ik woon niet op zo'n zonnemassa, ik woon op iets duisters, niets straalt mijn aarde uit - in welke oudheden kijken mijn ogen?

Terneergeslagen schouders, veer overeind in deze morgen en benomen adem, neem in neem in.

Monika

Het lichaam is de aarde waarvan het eet.

Aarde geeft graan. Graan geeft meel. Meel geeft brood. Monika eet brood. Brood wordt poep. Poep komt op land. Land geeft graan.

Kippen pikken van de korrels. Monika eet eieren en kip.

De koe eet stro en knollen en gras en hooi en bieten. Monika eet melk en kwark en vlees. Verder voedt Monika haar lichaam met bieten en wortelen en kolen en abrikozen en pruimen en bessen en appels van eigen land.

Het enige dat van elders haar lichaam binnenkomt is: koffie, thee, suiker, zout en olie.

En het water? Het water komt weliswaar van boven, maar het heeft de aarde doordrenkt en zich daar in aders verzameld, wordt omhoog gepompt, stroomt uit de keukenkraan.

Monika's lichaam is de grond van haar hoeve.

Met de opium is het niet anders. De tere roze maanzaadbloem groeit hier, zolang het Monika heugt.

Haar moeder legde haar naast zo'n bloembed te slapen. 'Jij zult lekker slapen.' Maar was Monika wakker en reikte ze naar de bloemen, dan kreeg ze een klap. Of ze soms dood wilde? Zo giftig was de papaver, zei haar moeder.

Grootmoeder reageerde anders. 'Kom mee,' zei ze. 'Kerf met je nagel in de bol. Ze bloedt wit. Het witte stolt tot bruin. Zie je? Je kunt het zo pakken. Neem niet meer dan dit.

Neem nu nog niets. Kinderen hebben zoiets niet nodig. Neem het later als je groot bent.

Neem het zeven keer zomers. Het verwijdt je lichaam. Het maakt je wijder dan de hoeve.

Marion

Dit pad is de groene lijn op de kaart. Het kronkelt tussen twee toegangswegen naar Kazimierz. Zo weet Marion, dat deze gang eindigt. Anders zou ze het niet weten.

Ze is er aan begonnen. Afgedaald in de aarde. Het is geen recht pad. Vóór haar is een bocht. Zou ze niet weten dat deze groene lijn eindigt, ze zou teruggegaan zijn. Een begin heeft het pad zeker, daar komt ze vandaan. Ze zou zich maar om hoeven te draaien en het weer afwikkelen.

Maar vóór zich? Na elke bocht komt weer een nieuwe bocht. Wie niet zeker zou weten dat het eindigde, zou op haar schreden terugkeren. IJzingwekkend beklemd terugrennen.

Marion loopt door. Ze is nog nooit zo diep in de aarde geweest. Twee mensenlengtes diep.

Monika

Zon zindert rondom de hoeve. Monika staat op de wagen met rogge. Ze is handen en voeten en heupscharnier. De hooivork gaat door de lucht. De zon ketst tegen het gladde hout en breekt in duizend stralen.

Monika legt de gavel neer. Ze loopt naar de ladder. Die torent ver boven de vracht uit.

Monika daalt af. Haar kniescharnieren werken perfect. En hoe precies passen haar handen om de ladder.

Ik

Vleermuizen maken hun laatste schichtige ronde. De maan keert haar ronde wang naar de horizon, haar kraterogen staan scheef omlaag, ze gaat slapen..

Uit het niets heeft de ratelpopulier zich geheel omkleed. Onzichtbare takken dragen bla-

deren in de hoogte. Het wiegt en wiegt in de wind. Het steekt als donkerte af tegen morgenlucht - witte hemel vermengd met rood.

De maan gaat slapen, ze nadert de horizon met oranje wang en scheve ogen. Hoe licht wordt de lucht en hoe verloren hangt de maan daarvoor.

Gierzwaluwen komen uit de hoogte gevallen. Ze nemen de insectenjacht van de vleermuizen over. Bleker oranje komt de maan te hangen. Het rode oosten verdwijnt. Het wordt dag.

Wie onzichtbaar wil schrijven moet vroeger opstaan. Elke dag vroeger.

Marion

Marion weet niet waarin ze loopt. Is dit een uitgesleten pad? Is dit een spleet in de aarde? Het aardbinnenste grijnst haar toe. Het ademt koelte uit, waar het daarboven zo heet was. Vaneen gereten aarde? Beek van lucht en beek van licht, waar het eerst donker was en had moeten blijven? Geopende scheur waarin mensen zich waagden en dit pad lieten ontstaan? Marion houdt de adem in en loopt. Verstoor niets. Zet geen stap te hard. Zet geen voet te snel. Of de muil van aarde sluit zich. Eén onverhoedse beweging of de wond rijt verder open en er is geen vlies meer, geen huid meer, niets nog dat bijeenhoudt. Schichten van wortels steken uit blote gele aarde. Wat houdt bijeen? Hoe kan korrelig en brokkelig tot huid zijn? Geen zon die doordringt. Niets dat groeit dan wortels van bomen. Tegen de wanden valt in de verste verte niet op te klimmen. Voor Marion bestaat alleen vooruit en achteruit. De kaart zegt dat het pad afzienbaar is, alleen weet Marion niet hoe ver verwijderd ze is van het begin. Was ze nog niet over de helft, ze zou teruggekeerd zijn. Al moest ze voor straf terugkrúipen naar het stadje. Het past bij een mens om daar te gaan waar de grond eindigt en de lucht begint. Om in het licht te zijn. Om de voeten op de harde schil te zetten. Niet om door dit ondergrondse te waden.

Nee. Ze gaat niet terug. Marion is stil blijven staan. De bijna lege rugzak hangt losjes om haar schouders. Haar armen en benen hebben kippevel.

Ik

Eindelijk zon overdag. En wat voor zon. Eind mei en al dagen deze hitte. Vroegemorgen-vocht bloost bij naderende zon.

Hitte is gerechtigheid voor plant en dier. Hitte is bestaansreden van plant en dier. Plantengroen is huwelijk van aarddonkere wortels en licht van de zon. Dieren zijn verplaatsbare planten. Ze overleven doordat ze eetbaars vinden. De mens is een diersoort. Die zich tenslotte heeft gevestigd en planten naar zijn hand is

gaan zetten. Binnen handbereik. De mens is een zich afbeulende diersoort onder de zon. Die ploetert om rijp graan binnen te halen. Wintervoorraad. Voorzorg.

Vervloekt het eten van granen, zegt de taoïst. Want immers daarmee vestigt de mens zich voorgoed. Afgedaan heeft het beweeglijke leven. Vervloekt graan.

Monika

Het wordt harder onder haar voeten, Monika voelt al vaag de houten planken van de wagen. Stelen van rogge dragen haar gewicht en drukken samen, maar de wagenbodem geeft niet mee. Geen vreugde doorschiet haar lichaam.

Het bestaat uit romp en aanhechtingen van ledematen, die allang niet meer kunnen. Beur-se weke spieren van schouders als Monika de hooivork optilt met de schoof. Onderrug die bijna breekt als ze een voet verzet. Alsof ze alleen nog maar uit botten bestaat, die elk moment het verband kwijt kunnen zijn.

Hoe zou vreugde haar doorschieten? Het moet en moet en moet onderdak, dat is het enige dat Monika op de been houdt.

De kippen houden het voor gezien. Ze liggen tegen het erf. De hitte hangt rondom de hoeve. Het zou in onweer om kunnen slaan. De rogge móet en móet onderdak.

Monika gaat de ladder af. Zes treden. Op de grond draait ze zich om en zet de ladder tegen de mijt onder de loods. Ze gaat drie treden omhoog. Het stro knerpt onder haar voeten. Knisperend geraamte.

Marion

Vraag: waarom is poolish in Polen vastgelegd als methode en naar Wenen overgewaaid en vandaar naar Frankrijk? Had Polen een hoogstaande bakkerscultuur? Was gist hier het eerste uitgevonden? Biergist. Is Polen een bierland? Heeft het daar iets mee te maken? Waren veel bakkers Joods? Kwam poolish zodoende in Wenen terecht en later in Parijs? Dit moet ze allemaal onderzoeken. Onderzoeken? Morgenvroeg moet het artikel klaar zijn. Nou ja, voor zichzelf onderzoeken. Marion herneemt haar wandeling door het onderaardse.

Poolish poolish poolish, Pools Pools Pools, waar ging het om toen het uitgevonden werd? Om van weinig gist veel te maken.

Was gist dan zo'n dure grondstof? Of wisten ze toen, dat rusttijd belangrijk was voor de smaak?

Nee, het is waarschijnlijker dat ze het brood nog gewoon op de manier bakten als voordat er gist bestond: papje maken, waarin zich wilde gisten ontwikkelden, van dit papje meer maken, van de nieuwe hoeveelheid weer meer maken enz. Toen de fabrieksgist het proces vergemakkelijkte, ging men toch op de bekende manier verder: van weinig meer maken in fases. Geen bakker, die bewust het deeg lange rusttijden gaf. Dat deden ze gewoon, zoals altijd.

Pas nu in onze welvarende landen brood gemaakt wordt met veel gist en weinig tijd, pas

nu komen we tot de ontdekking: hé, het brood smaakt niet meer. Pas nú analyseren we: vroeger had het brood wel smaak, doordat het de tijd kreeg om te rijzen. Rustig rijpen, daar moet haar artikel over gaan. Muren van aarde omsluiten Marion.

Hé Poolse Josef, ik loop hier in jouw land. Ik loop hier ín jouw land en jij zit ergens te bespreken. Hé kind van Polen, wat heeft jouw vrijen met poolish te maken. Nog nooit nooit heb jij met mij gevrejen van hup klaar, roetsj weg. Nog nooit. Ik kende jouw manier niet in het begin en ik was ongeduldig: wanneer vrijen we nou, want het zou en moest er van komen. Ik kon niet wachten, ik wierp me in jouw armen, ik begon te strelen, plompverloren. Nu weet ik dat het begint met dit niets, met dit los van elkaar zijn, met dit zwijgen zelfs, met de lichtste aanraking van je vinger of van de punt van je lippen. Tegenwoordig kan ik wachten.

Monika

Monika steekt de vork in de bos rogge en tilt deze op. Gebrand van schouders ontleedt in tranen. Ze strompelt over de stapel in de loods en legt de nieuwe neer. Ze leunt op de steel, tilt haar voet op, zet deze tegen de bos en drukt die goed aan.

Marion

Rijpe cultuur, rijp brood? Onzin. Engeland dan? Oud land, oude cultuur, slechtste brood ter wereld. Marion, je zwetst dus. Laat die geschiedenis maar de geschiedenis en werk thuis die interviews uit. That's it. Wanneer eindigt dit pad?

Monika

Haar laarzen komen tegen de planken terecht. Het zou Monika als muziek in de oren kunnen klinken. Ware het niet, dat haar oren niet meer werken. Ze is nog slechts botten en scharnieren en spieren die wel móeten. Ze duwt een schoof over de wagen. Ze schuift hem over de rand. Ze kloost terug. Ze steekt de tanden van de hooivork in de volgende schoof en sleept deze mee. Geeft hem een zetje.

Wie schrijft over vrijen in hooimijten of in schelven stro op het eind van een oogstdag, hij liegt.

Marion

De huid op haar armen trekt samen tot kippenvel. Wanneer komt er een eind aan dit onderaardse? Muggen hebben haar met rust gelaten, nu wordt ze door tientallen belaagd. Marion slaat ze tot rode spatten op haar benen. Ze zwaait en zwabbert over het pad om de nieuwe van zich af te schudden, tevergeefs.

Josef, wat doe ik hier eigenlijk. Wildvreemd is het pad. Ergens diep in Polen is het hier. Bijna Rusland is het hier. Waarom ben ik meegegaan, waarom heb ik me vastgelegd op dit artikel. Hoe heb ik in godsnaam kunnen denken dat dit dé kans was: samen met jou naar hier te gaan en daaraan mijn hartstocht voor brood te verbinden. Denken dat dit samen meer zou worden, dat dit een extra bezield artikel zou worden. Shit shit shit, ik loop hier als een kip zonder kop en de muggen steken me lek. Waarom ben ik niet rustig in het hotel gebleven om dat interview uit te werken?

Klote klote klote, d'r hoeft maar één Pool vanaf de andere kant over dit pad te komen en ik zit in de val.

Terwijl boven de zon lekker schijnt loop ik hier tussen koele aardwanden, wat doe ik hier? Waarom ga ik mijn gedachteflitsen achterna in plaats van te blijven zitten en rustig na te denken? Hier loop ik nu over een wildvreemd pad alleen. Niemand die weet dat ik hier ben.

Boomworteltentakels staan stokstijf in het luchtledig. Weelderige boompjes groeien gebogen omhoog. Onverstoorbaar dansen de muggen en komen in haar richting. Ze vallen niet te vermijden, ze vallen niet dood te slaan. IJzig verstijfd loopt Marion en weet niet welke volgende bocht tenslotte in licht zal eindigen.

Monika

Restanten steeltjes liggen op de wagen. Aan het licht gekomen. Ontbloot.

Het erf baadt in de namiddagzon. Het felste is verdwenen. Maar wie de hele dag in de zon was, aan haar is de namiddagzon niet mild. Hij houdt de gloed in gang. Hij houdt het felste brandend. Zo is het aan de huid van Monika.

Ze gaat als met gespalkte benen over het erf. Ze loopt als een krom oud vrouwtje in de richting van de pan. De hond zigzagt met haar mee.

Monika staat stil. Ze houdt met haar handen de onderrug vast als ze die recht. Dan reikt ze naar de pan. Ze pakt hem tussen beide handen. Het emaille is in- en inwarm. Met kleine passen loopt Monika naar de deur. Ze stapt uit de laarzen.

Nu niet gaan zitten, denkt ze. Dan kom ik nooit meer overeind. Gelijk doorgaan. Deeg maken. Beate halen.

Tommie houdt de wacht over de laarzen.

Ik

Als het verschil tussen zomer en winter al zo groot is, wat zou de aarde zijn als haar ellips een fractie wijder was? Of minder wijd?

De rogge van dit boek zou niet bestaan, noch Monika, noch Marion, noch de vroege ochtenden van dit schrijven, noch het maken van welk verhaal dan ook. Als de baan van de aarde om de zon een fractie wijder was of een fractie smaller.

Marion

Is het begin nog steeds dichterbij dan het einde? Is een saai verhaal beter dan: nóg saaier óf bezielde? Was blijven broeden beter dan zich op pad te begeven? Loopt ze hier als een onzinnige, in het wilde weg?

Marion staat stil. Smalle stam groeit horizontaal uit de aardwand en heeft zich op een moment bedacht en is omhoog gaan groeien. Marions vinger gaat over de gerimpelde binnenhoek. Opgejaagd middenrif van haarzelf. Opgejaagde buik. Ze doet de ogen dicht, maakt met de hand rondjes over haar buik. Ze ademt diep. In hoeveel jaren zijn de rimpels van deze boom gegroeid?

Ze begint weer te lopen. De buik verstrakt. Ze moet langzamer gaan lopen. Nog gaat het te snel. Marion slentert.

De volgende bocht mondt uit in licht. De zijwanden worden lager. Het pad daalt. Tot het op gelijke hoogte is met het aardoppervlak.

Monika

In de keuken danst alles donker. De pan is lauw aan Monika's handen. Haar voeten weten waar ze zijn. Eerst op de rode vloer. Dan op de kokos mat. De duistere vlek is de tafel.

Monika zet de pan neer. Haar voeten gaan verder.

Gele tegeltjes omschemeren de gootsteen. De kraan blinkt. Monika draait hem open. Ze proeft het water met haar polsen. Met de rug van haar handen. Met de eeltige binnenkanten. Ze maakt een kom van haar handen. Ze buigt totdat haar gezicht boven de gootsteen is. Haar onderrugspieren krijsen. Monika plenst water tegen haar gezicht. Wat in haar mond komt smaakt zout. Meer water. Ze plenst en plenst tot de zoute smaak weg is.

De omranding van haar gezicht is ook nat geworden. De haren. De vouw van haar hoofd-doek. Ze schudt haar gezicht droog. Ze kijkt in de spiegel. Glinsterende ogen. Jong gewassen hoofd boven een kreupel lichaam.

Marion

Uitgesleten is uitgesleten. Alsof het een rivier is, mondt de 'scenic road' uit in een gelige laagte. Waarop meegevoerd zand van het pad terecht kwam.

De ene mens ging rechtdoor. Karrenwielen gingen rechtdoor. Daar ligt het meest.

De ander denderde gelijk naar opzij, naar zover mogelijk opzij, naar v^ér weg van dit on-

deraardse. Helemaal weg. Groepjes mensen verspreidden zich breeduit. Vaders en moeders en kinderen konden eindelijk naast elkaar lopen. Zo nam iedereen en alles grond mee uit dit onderaardse.

Regenwater deed de rest. Het kwam over het pad aangestroomd. Het volgde het mensenpatroon. Het waaierte in geulen naar alle kanten.

Monika staat stil. Ze rekt zich uit. Ze kijkt om zich heen. Ze verzet onwillekeurig een voet.

De monding gaat over in gras. Het bekleedt een glooiende vlakte. Er groeit één boom, een scheve appelboom. Marion is nog niet dichtbij of weer deze geur. Inzoet. Inrot. Gistend fruit.

Ze zoekt een appel. Ze bijt erin. Droge wrange vrucht. Waar ze gebeten heeft, kleurt het vruchtvlees bruin.

Monika

Onder de deksel lijkt het wel een maanlandschap. De gistende geur is bedwelmend. Monika's hand beweegt door het deeg. Met de andere hand schudt ze de schaal meel leeg. Het komt op het vocht terecht en zakt omlaag. Monika's vingers draaien en roeren en wrijven. Het meel mengt zich met het vocht. Meer meel.

Slierten nat. Banken droog. Kom maar kom maar, Monika's vingers gaan gebogen door het deeg. Ze gaan over de bodem en nemen het droge meel mee. Kom maar kom maar, niets mag meer apart zijn van het vocht. Vijf vingers roeren, handpalm doet mengsel bewegen. Tot aan Monika's pols zit deeg.

Als ze niets droogs meer registreert, kiepert Monika de pan leeg. De massa ligt op tafel. Ze schraapt de restanten van de bodem, van de zijkanten. Dan begint ze te kneden.

Haar bovenlichaam gaat heen en terug. Het mondt uit in de muis van haar hand. Die wrijft het deeg tegen de tafel.

Wat kapot getrokken wordt, grijpt ineen. Hoe kapotter, hoe meer het ineen grijpt. Onder Monika's hand ontstaat een elastische massa.

Marion

Eerst loop je in het donker en dan loop je in de witte namiddag. Eerst heb je kippenvel en dan koestert de zon je huid. De vlakte helt omlaag. Steentjes knerpen onder schuivende sandalen, Marion zou geen stap hoeven te verzetten.

Ik verzet geen stap, bedenkt ze. Ik doe net of ik val. Precies op tijd staat er weer een been onder haar. Kaarsrecht. Als gespalkt. Ze valt verder. Andere been zet haar lichaam recht. Zo zwalkt ze het pad af. De armen gaan vanzelf naar opzij.

Waar het pad op een dwarsweg uitkomt staat ze stil. Ze kijkt op de kaart. Linksaf. Terug naar Kazimierz.

Monika

Ook met kneden is het zo: oefen geweld uit, maar doe dat vederlicht. Je hand gaat stevig door het deeg, maar tegelijkertijd losjes. Je laat haar gaan, maar tegelijkertijd gaat ze zelf. Je geeft haar alle kracht mee, die je in je lichaam hebt, maar tegelijkertijd laat je haar zweven. Zulke dingen zei grootmoeder.

De eerste duizend degen kost het inspanning. Daarna niet meer. Moeiteloos gaat Monika's hand door het deeg. Als een vogel die vliegen heeft geleerd. Als een kind dat fietst en niet meer valt.

Marion

Namiddaglicht van geen-zomer-meer en van nog-geen-herfst. Toch meer van de herfst. Iets is in de lucht gevaren, merkt Marion. Het eerste breken is begonnen. Het felste wit heeft zich teruggetrokken en plaats gemaakt voor doffe stipjes. Het is nog onbekommerd licht, maar er is een mildheid in gevaren.

Marion loopt tussen lappendekens van akkertjes. In de verte begint een bos.

Monika

Monika wrijft haar handen tegen elkaar. Sliertjes vallen op het deeg. Haar onderarmen zitten vol verdroogde stukjes. Ze wrijft ze los. Als een stilleven liggen de restjes op de berg. Monika drukt ze in het deeg. Ze maakt het los van de tafel en knijpt het in drie stukken. Ze vormt ze tot bollen, maakt de derde lang.

Ze loopt naar de kast, pakt het flanellen laken eruit, legt het op de tafel, ontvouwt het, bestrooit het met meel en legt de bollen erop. Ze vouwt het flanel toe.

Ze neemt het pakketje op en legt het buiten in de zon. 'Rijs maar goed,' zegt ze. Dan sloft ze naar binnen.

Daar zet ze de pan in de gootsteen, draait de kraan open en beweegt haar handen onder de straal.

Marion

Ik ben op de terugweg, denkt Marion. Onherroepelijk kom ik dichterbij pen en papier en dan móet het. Het artikel móet geschreven worden en morgenvroeg gefaxt. Ze is omringd door bos. Stevig zomergebladerte houdt de zon tegen over de helft van het pad. Marion gaat aan de andere kant lopen. Ze kan nog wel wat zon gebruiken.

Maar loop dan toch niet zo snel, de warmte kan niet doordringen. Marion houdt de pas in.

Ze slentert over de zandweg. De zon valt scheef op haar rug.

Monika

Wanneer komt ze nu, denkt de hond. Wanneer vergezelt ze me nu. Het kan niet lang meer duren, de stekels zijn allang uit het licht verdwenen, de dag is egaler aan mijn ogen, wanneer komt ze nu naar buiten en mag ik mee?

Twee keer per dag is Tommie onder Monika's ogen, twee keer daags neemt ze hem mee. Dat Beate het doel van de tocht is, geeft niet. Twee momenten is Tommie alleen met Monika. Hij hoort haar voeten over de keukenvloer gaan. Hij houdt de deuropening met wijdopen ogen in de gaten. Zeker, hij dwaalt ook zonder haar langs het pad, hij laat zijn bazin weleens een moment alleen met de hoeve, maar het alleruitgelatenst is hij, als ze meebeweegt over de zandweg. Weliswaar springt hij de berm door en zigzagt onder de bomen, maar steeds keert hij terug naar de bewegende laarzen. Nog doller is hij, als ze zijn naam uitspreekt: 'Tommie.'

Wanneer komt ze nu? De hond staat op en rekt zich uit. Lome boog van bruinwit gevlekt lijf.

Marion

Een heel erf en de zandweg eigenen ze zich toe, de Poolse kippen.

'Waarom zetten jullie gaas rondom die dieren,' vroeg Josef haar een keer. 'Bij ons houden ze liever geen kip, dan deze gevangen te zetten.' Marion wil verder aan Josef denken. Ze staat stil. Ze kijkt naar de bosrand. Daar ligt een boomstam, pal in de zon. Ze stapt over braamranken, door het hoge gras, gaat languit op een stam liggen. Hoog boven haar zijn de uiteinden van de tak. Dunne groene acaciaveertjes tegen een lucht vol blauw. Monika sluit haar ogen.

Monika

Zo droog is de zandweg, dat het stuift waar Tommie rent. Langzamer dan anders beweegt Monika. Ze spalkt haar onderrug met gespreide handen, zo blijft haar lichaam recht boven haar heupen, zo vloeit de pijn van beurse spieren weg in haar handen. Het is later dan anders. Schever is de schaduw op de weg, breder het donker om genadig in te lopen.

De weg draagt Monika. Het is geen planken vloer meer op wielen. Het is geen bouwsel meer van stelen stro. Onder het zand is de aarde vast aan haar voeten.

Dit is het moment van niets om handen te hebben. Ze hoeft alleen maar de ene voet voor de andere te zetten en met welke traagheid ze dit doet, maakt niet uit. Het maakt niet meer uit. Wat gedaan moet worden, ontrolt zich vanzelf: Beate halen, oven stoken, Beate melken, brood bakken.

Hoe langzaam ze ook gaat, het is als met zevenmijlslaarzen voor wie gekluisterd was aan een rechthoek rogge. Hoe dichtbij huis ze ook is, het is als zwerft ze door een vreemde wereld: onnutte grassen groeien in de berm en kriskrasse bomen rijzen op in het bos. Hoe geradbraakt ze ook is, Monika proeft de wildernis met haar ogen en is een moment uitzinnig van geluk. Als was ze zelf één van die bomen, bij toeval ontkiemd en aan het licht gekomen, zich een plaats verworven.

Wat haar te doen staat is af te wikkelen wat ze zelf begon: Beate melken, broden bakken en tenslotte zich te laven aan deze melk van bloemen. De nacht in te glijden. 'Tommie..'

Marion

Hij excuseert zich nooit, niet voor de brieven die hij niet schrijft, noch voor de telefoontjes waartoe hij geen initiatief neemt. Niet voor de files waar hij in belandt, niet voor een afspraak die hij af moet zeggen vanwege iets dringends. Nooit excuseert Josef zich, noch stelt hij gerust, noch informeert hij hoe het voor haar is, noch verzekert haar dat hij van haar houdt. Als ze hem lang niet gezien heeft, komt alles in opstand. Ze vervloekt hem. Ze twijfelt.

Tot hij er is.

Hij komt binnen. Hij is als deze stam waarop ze ligt. Hij is als de blaadjes hier boven haar dichte ogen. Ondubbelzinnig is hij als een boom. Glashelder als een herten huid. Hij valt even onloochenbaar met zichzelf samen als de zon met licht en hitte, als een vrieslucht met kou, als een jagende regen met maart, als mistige klamheid met november.

Plompverloren was hij toen in slaap gevallen. Het eten was op en plotseling had hij zo'n slaap gekregen, hij viel haast van de stoel. Hij deed de passen naar de bank, hield zich nog even wakker met wijdopen ogen en toen niet meer. Hij sliep.

Ze was tegen hem aan gaan zitten, had zijn armen om zich heen gelegd. Ze had zijn handen bekeken. Aarzelend van bruin over witte handen. Haartjes over zijn huid als zweem van goud. Kromme haartjes. Als dons, maar één voor één zichtbaar - hoe precies herinnert Marion zich hun laatste keer thuis.

Door haar hoofd tolden de gedachten. Hoe krijg ik hem wakker, want we moeten nog vrijen. Hoelaat moet hij weg? Ben ik niet meer aantrekkelijk? Heeft hij gedacht: zij moet maar een keer beginnen?

Tenslotte had ze zich omgedraaid en zich tegen hem genesteld. Hij sliep verder, had zijn arm weer om haar heengelegd en zo was ook zij in slaap gevallen.

Het was al donker, toen ze wakker was geworden. Ze had het koud gehad, behalve daar waar ze tegen hem lag. Haar oor deed pijn. Het had dubbel gelegen.

'Mag ik koffie,' had hij gevraagd.

Langzaam had ze haar lichaam losgemaakt van het zijne en was rechtop gaan staan. Ze had een deken gepakt en die over hem gelegd. Ze was naar de keuken gegaan en had water gekookt. Volstrekt stil was het in haar. Stil en leeg, als had ze met hem gevrejen.

Ze had de filter op een kopje gezet. De koffie ingeschud. Het water opgeschonken. Een kleine scheut melk erbij gedaan. Hem weer wakker gemaakt en de koffie gegeven.

'Wat een slaap,' had hij gezegd.

Ze zaten daar tot hij vertrok.

Dier was zij dat zich te rusten had gelegd tegen ander dier.

Boven Marion bewegen de veren van acaciabladeren. Er is een wind opgestoken. Er zit iets in de lucht. Dichtbij de stam klinkt geblaf, het dringt tot Marion door. Ze gaat zitten - de omtrek van acaciablaadjes danst nog voor haar ogen - en ziet het bruinegeklepte dier. Het staat daar te kijken. De hemel wordt anders, dunste damp wordt aangevoerd en begint het luchtruim te vervullen.

Ik

De vleermuis zwalkt in het laatste nachtlucht en als een stuiter vol licht staat de planeet een eindweeg. Een tweede is zojuist geboren, schuchter in dagend licht.

Monika

Tommie blaft. Monika loopt stapvoets met haar handen tegen de onderrug. Twinkelende lijn verdeelt de weg in tweeën, Monika loopt aan de donkere kant, aan de kant van de bomen. Bomen die zich met bladstof bekleed hebben en daar nu als paraplu's over de weg hangen. Waar geen bladstof is, bewegen vlekken licht over de zandweg, de natuur weeft niet zonedicht. Tommie's geblaf klinkt op in een wereld, die stil is op dit namiddageinde, sloom van zoveel warmte.

Wat zou daar te zien zijn? Een hazenhol misschien met een ingang vol geur. Een stekelvarken?

Monika gaat de bocht om en ziet voor wie Tommie stilhield: op de stam zit een vrouw die zojuist wakker is geworden. Haar ogen staan nog verdwaasd.

Marion

Hier is een vrouw uit het land van Josef. Tussen haar stapvoetse gang in staat ze stil. Ze draait een kwartslag en knikt vriendelijk.

'Tommie.' Bij het horen van zijn naam zet de hond zich weer in gang. Hij kijkt niet meer achterom, nog niet steeds. De klank 'goed volk' moet in haar stem hebben gezeten.

De vrouw uit het land van Josef keert om en gaat verder. Haar handen duwen tegen de onderrug. Ze lijkt moe te zijn. Ze draagt laarzen. Haar smalle blote benen verdwijnen in de ruime omtrek. De bovenkant is omgeslagen. Waarom koopt de vrouw uit het land van Josef geen schoenen?

De twee verlaten de weg en gaan de helling op. De woestijn van gras en struiken door. Dan verdwijnen ze achter de bomen.

Marion geeuwt en rekt zich languit. Hoe ongehaast de vrouw uit het land van Josef voortgaat. Voortgaan klinkt al te snel. Ze beweegt staande. Ze staat bijna stil tussen twee voetstappen in. Hoe ongehaast.

Ik

Mist kan van alles worden. Deze vroege ochtend vol mist kan nog alle kanten op. De wind kan aanwakkeren en de mist verdrijven. Het waaien kan afnemen en de mist laten hangen. Weinige wind kan net begonnen zijn of al een hele nacht duren. Het kan zo een hele dag blijven, het kan toenemen, het kan er ook helemaal bij gaan liggen.

Ik plensde water over mijn gezicht en de borsten keken mij in de spiegel aan met grote zijdezachte gezwollen ogen. Ze moeten net zo diep in slaap gevallen zijn als ikzelf. Ze hebben mee geslapen. Volstrekt ontspannen na deze langdurige massage.

Eerst reikten zijn vingers naar hun uiteindes, die daar ergens waren binnen de schelp van mijn rug en tussen mijn armen. Hij lag achter mij en temidden van dekbedduister zocht hij hen. Hij raakte de uiterste punt van de hoogste borst, raakte zo langdurig dat mijn schelpvormige lichaam samenkwam in dit ene punt. Ogen, oren, neus, huid, alles kwam samen in dit ene punt, waarna hij de andere borst zocht die daar nog lag te rusten tegen de matras, half onder mijn arm. Hij tergde haar te voorschijn, ze kwam overeind vanuit dit lome lichaam. Hij tergde haar zozeer te voorschijn dat ze nog naar hem reikte toen zijn hand allang verdwenen was.

Mijn vriend behoort tot de categorie 'goede minnaars,' zoals men dat dan zegt. Dacht ik achter mijn gesloten ogen. Was hij dat niet, dan waren we allang uitgevrejen en lag ik nu al te slapen, dacht ik ook nog.

Inderdaad, wie had dat kunnen denken? Dat mist gerommel voort kan brengen en dat bliksem haar zichtbaar maakt en regen haar wegwist?

Monika

Tranen springen haar in de ogen. Hier helt de aarde omhoog. Monika moet haar voet iets verder zetten. Als ze tenminste niet wil blijven staan of zelfs achterover vallen. Monika duwt haar onderrug mee vooruit. Zij voor zij, boven het been dat de stap verzet. De flauwe helling is voor dit lichaam een berg. Monika hijst haar heupen achter de voeten aan omhoog.

Beate staat haar al op te wachten. Ze verlangt haar uiers in de handen van Monika. De dag heeft lang genoeg geduurd. Ze heeft gegraasd en herkauwd en gerust en gegraasd en herkauwd en gerust. Eerst zag ze de bruinwitte vlekken van de hond. Nu ziet ze Monika.

Marion

Josef, jouw land omgeeft me als een ijle wijde jurk, wie zegt dat ik vanavond het begin zal vinden? Je bent zo ver weg. Wie zegt dat ik de juiste toon zal treffen en morgenvroeg moet het af zijn en ik zie je pas daarna....

Ik

Waar ben ik? De langste dag is geen twee weken meer verwijderd, maar het lijkt wel herfst. De ratelpopulier buigt ver naar opzij en in schemerlucht ijlen grijze wolken voort, mijn grote raam is met druppels beplakt maar evenwel waagt de merel het om te fluiten. Mijn vriend ligt in zijn eigen bed. Bevond hij zich onder mijn dak, ik schreef nu niet. Leeg moeten mijn ruimtes zijn van mensen tegen wie de gedachten voortijdig zouden botsen.

Glimmende daken zijn te onderscheiden evenals het groen van de bomen, de merel fluit niet meer.

Ik heb een douche genomen en ik kom in mijn kamer terug en de lucht is egaal grijs geworden. Vleermuizen hebben zich nat-bevacht teruggetrokken en gierzwaluwen zigzaggen laag. De wind is afgenomen. Egale lichtgrijze lucht wordt doorzweefd van hen, grijze vogels.

Oktober zou men denken, maar de langste dag moet nog komen. Waar ben ik?

Monika

Het touw hangt los. Hoe graag Beate ook gemolken wil worden, ze blijft achter Monika lopen. Kwestie van fatsoen. Was Monika nog het kleine meisje dat de koe ging halen, Beate zou mee omlaag dartelen.

Vandaag gaat haar bazin extra langzaam. Beate bekijkt haar vanuit haar ooghoeken. De onderkant van de laarzen schuifelt. Beate moet haar passen inhouden.

Het pad is geen pad. Het is iets dat zij tweeën gebaad hebben. Alleen braamranken houden zich niet in. Ze ketsen tegen de rubberlaarzen. Dan prikken ze in Beate's poten.

Marion

De achterkant van het vel is helemaal bekrast. Marion legt de lege kant op haar knieën en begint opnieuw. 'Poolish,' zet ze erboven.

'Hoe je van weinig veel kunt maken. Een Hollander zit praktisch in elkaar. Als eenmaal

dit 'veel' goedkoop voorhanden is, waarom dan nog een langdurige proces handhaven om van weinig veel te maken? Zo voegt de bakker kiloblokken gist toe aan het meel, kneedt een deeg, bakt het twee uur later al tot brood.

Helaas hebben we het kind met het badwater weggegooid. Het langdurige rijsp proces was nog ergens anders goed voor, om smaakstoffen in het deeg te vormen. Zo hebben we de broodziel verkocht aan de duivel 'snelheid.'

Wat is eigenlijk brood dat snel vervaardigd is, maar geen smaak meer heeft? Waarom verkopen we onze klanten niet meteen karton? Knip het in de vorm van brood, pak tien sneetjes in een plastic zakje. Klaar.'

Pfff, veel te moraliserende inleiding. Als nu het eigenlijke verhaal nog moet komen. Daar begint geen bakker meer aan.

'Waf waf waf.'

Monika

Ze zit er nog. Ze is niet iemand van hier. Noch is ze hier. Haar ogen zijn half dicht geknepen. Op haar knieën ligt een vel papier. Volgeschreven. In welke taal? Een beetje moedeloos zit ze daar wel. Tot stilstand gekomen op de boomstam.

Ze is niet van hier, maar ze zou van hier kunnen zijn. Ze ziet er on-buitenlands uit. Ligt dat aan haar kleren? Ik kan gerust dichterbij komen. 'Beate, kom.'

Marion

De vrouw-uit-jouw-land komt naar mij toe. Dat zal de koe niet leuk vinden. Haar uiers zien er gezwollen uit. De hond blaft. Hij vindt het vreemd. Hij posteert zich aan mijn ene kant. Op zijn vier poten. In de aanslag.

De benen van de vrouw verdwijnen in de laarzen. Haar voeten wonen erin. Ze slepen een ruim huis mee.

De vrouw-uit-jouw-land gaat waarachtig naast me zitten. Tussen ons is een stuk onbedekte boom. Ze zit scheef naar mij gericht. Ik keer me naar haar.

Hoe on-hard zijn mensen toch, als ze niet in een stad wonen.

Monika

Monika volgt de blik van de vrouw en ziet de uiers. 'Gezwollen ja. Ik ben laat vandaag, ik heb rogge in de schuur gebracht, daarom. Maar ik zag jou hier zitten. Zonet al en nu weer. Hier staat niet eens een bank. Hier zit nooit iemand. Zolang ik leef, heeft hier nog nooit iemand gezeten, dus daar kan ik niet aan voorbij gaan. Misschien ben je wel uit de hemel komen vallen, een engel en hoe kun je daar nu aan voorbij gaan. Beate kan wach-

ten.'

Of ik Beate heet, vraagt de vreemdelinge.

'Nee. Dát is Beate, mijn koe. Ik heet Monika. Kijk, die hoeve, daar woon ik. Daar heb ik m'n leven lang gewoond. Deze boom is twintig jaar geleden gevallen, het was een storm. Was het bij jullie ook zo'n storm, twintig jaar geleden?'

Nee, snapt ze niet. Nu vraagt ze hoe oud ik ben.

'Ik ben vierenzestig. O, jij bent één twee drie vier, zesenzeventig? Dat is toevallig. Zesenzeventig en vierenzestig. Tommie is veertien en Beate is twaalf.'

Haar papa en mamma ook koeien, bedoelt ze dat?

'Eén twee, zesentwintig? Oe, rijke papa. Wat? Papa en mamma dood? O meisje toch.' Monika slaat een kruis. Het is stil op de boomstam.

'Melkt jouw man nu de koeien?' Snapt de vrouw niet. 'Melken,' Monika maakt de beweging met haar handen. Iemand moet toch die koeien melken. 'Jouw man?' Monika laat haar eigen trouwring zien.

De vrouw schudt het hoofd. Geen man. Koeien zeker verkocht. 'Mijn papa en mamma hadden vier koeien en wij zijn met ons tweeën, mijn broer en ik. Dus we hadden er allebei twee. Dit is het kleinkind van Mira. Ik moet weer eens nodig een kalfje kopen, want Beate heeft ook niet het eeuwige leven en hoe kan ik zonder melk. Tommie, kom eens hier.' Wat een gezicht heeft de vreemdelinge.

Ik vraag hoe ze heet. Snapt ze niet. 'Ik Monika. Jij?'

'Marioon,' zegt ze. Dat gezicht van haar. Ze is hier en ze is hier niet.

Marion

De hond loopt achter mij langs. Hij blijft mij aankijken. Hij springt op schoot bij Monika en kruipt weg. De hand die over hem heen ligt, weet wat ze doet. Ze streelt zijn vacht.

Monika praat maar door, ik snap niks van wat ze zegt, ik haal m'n schouders op.

'Kom hier liggen,' zegt ze tegen de hond. Haar vrije hand klopt op het stukje stam tussen ons in. De hond durft niet.

Ik zie het bloed onder haar huid. Rood is het gezicht van deze vrijmoedigste vrouw van de wereld met haar benen in laarzen, met een schort over de jurk en met een hoofddoek om de haren. Ik ken deze vrouwen van vroeger. Mijn moeder en de buurvrouwen zagen er allemaal zo uit, maar geen van hen zou bij een vreemdelinge gaan zitten. Ze zouden zo iemand niet eens recht aankijken, alleen maar steels van opzij.

Het is stil. De koe staat geduldig met neerhangend hoofd. Tommie heet de hond dus. Hij is op de grond gaan liggen. Hij houdt me in de gaten.

Monika begint weer te praten. Wat een vrouw. Ze praat gewoon, al snap ik niks van wat ze zegt.

Zo zit Marion te denken. Binnen in haar lichaam evenwel trilt het. Er komt iets tot leven. Warmte doorvloeit haar. Deze vrouw vertrouwt haar, ze komt zomaar bij haar zitten, wildvreemde wildvreemde vrouw. Vanuit het zuidwesten komen wolken aangedreven.

'Hebt u een man?' vraagt Marion en ze raakt de trouwring aan.

De vrouw schudt het hoofd en slaat een kruis. Dood dus.

'Kinderen?' Marion duidt met haar hand verschillende hoogten aan.

Nee, geen kinderen, beduidt het hoofd. Er worden meer wolken losgelaten.

Monika

Monika voelt ineens hoe moe ze is. Het gonst in haar lichaam. Het brandt in haar schouders, de onderrug. Ze wil eeuwig hier blijven zitten. Wolken komen aangedreven. Monika ziet ze naderen. Ze moet naar huis. Het deeg moet naar binnen. Dat kan ze toch niet nat laten regenen?

'Kom Marioon,' zegt Monika. 'Kom mee naar mijn huis.' Ze wijst eerst naar Marion en dan wijst ze naar de hoeve.

Marion

Mari-oon noemde ze mij. Ze moest zich opduwen van de stam. Ik heb haar overeind geholpen. Nu zijn we een processie. Over de breedte van de weg. Eerst komt Beate. Dan schuifelt Monika. Dan kom ik. En schuin voor mij is Tommie. Hij houdt me in de gaten. Alles draait om Monika.

Monika

Deeg deeg deeg deeg. Als eerste die deegstukken binnen halen.

Marion

Wat een volk, die Polen, denkt Marion. Wat een zooi op hun erf. Waar iets terecht komt, daar mag het blijven. Al ligt het daar ten eeuwigen dage. Zinken emmer is verankerd in zand. Roestige bodem. Het hoeft niet weg van het erf. De tijd mag verglijden. Iets dat vergaat hoeft niet uit het zicht. Ik moet uitkijken waar ik loop. Het erf barst ook nog eens van de kippenkuilen.

Monika kijkt niet omlaag. Haar voeten zijn op bekend terrein. Ze loopt naar de deur. Daar laat ze de koe los. Die blijft staan waar ze staat. Tommie gaat liggen. Monika stapt uit de laarzen. Ze wenkt mij. Ze wijst naar een pakketje met een flanelle laken. Ik pak het met plank en al op en ga achter Monika naar binnen.

In de keuken zie ik geen steek.

Monika

Ik wijs haar de koffie. Linkse bus boven het fornuis. 'Wil je ook vast de oven aanmaken?'
 Ik neem haar mee naar het washok en wijs haar het hout.
 Ze heft weer de handen omhoog, wacht, ze weet natuurlijk niet waar de lucifers zijn.
 'Kijk meisje, hier.' Och wacht, doe ik zelf nog wel even. 'Pak jij de mand met hout?' Goed
 zo, heeft ze begrepen. Ik maak de ovendeur open en schik de dunne houtjes op de stenen.
 Lucifer aan, zoef, brand in de oven.
 'Hier is de rest van het hout. Beate, even wachten, ik kom eraan.'

Marion

Monika gaat naar buiten. Ze houdt zich vast aan de deurpost. Ze stapt in de laarzen. Ze
 plant haar handen tegen de onderrug, gaat scheef staan en zet haar ene voet op het erf.
 Dan haalt ze haar andere voet van het opstapje.
 'Beate,' hoor ik haar zeggen. Ze pakt het touw. De koe draait zich om. Ze schuifelen over
 het erf. Wat een geduld heeft het dier. Het touw staat geen moment strak.
 Lege wagen vol strootjes. Vandaag afgeladen? Monika's werk? Dáarom was ze zo moe.
 Ze koersen naar het andere deel van de binnenplaats. Bij de staldeur draait Monika zich
 om. 'Tommie.'
 Tommie loopt, maar niet van harte. Hij moet míj toch in de gaten houden.
 Ik ga naar de oven.

Marion heeft dikke blokken op het vuur gegooid en met de mouw van haar sweater het
 deurtje dichtgemaakt. Ze komt terug in de keuken. Gordijn van regen in de deuropening.
 Monika is in de stal. Beate is in de stal. Tommie is in de stal.

Ik

Regen regen regen. Bewegende boomtakken. Merels melodieus. Deinende takken van re-
 gen en wind, niets kan het de bomen schelen. Niets kan de regen de merel schelen, hij
 zingt en zingt en zingt. Alleen ík wens mij een onbewolkte hemel. Het wordt tijd, denk
 ik. Het is al bijna de langste dag.

Monika

De emmer. Die staat nog buiten op het rek. Het rek is niet naast de deur. Monika staat in
 de stalopening. Ze kijkt hoever de emmer bij haar vandaan is. Ze kan niet even heen en
 weer rennen, dat is de pest.
 Ze kijkt rond in de stal. Koedeken. Ze loopt er naar toe en laat hem van de balk glijden.

Ze slaat hem om zich heen. Zo stapt ze de regen in. Er gaat een nomade over het erf. Schuifelend.

Ze pakt de emmer en drukt hem tegen zich aan. De deken hangt om haar schouders en om de emmer. Tommie is meegelopen en rent alvast terug.

Beate is in de stal gebleven. Ze wacht gerust. Al heeft ze van achteren geen ogen, ze weet dat haar bazin slechts op één doel is gericht: om deze uiers te verlossen van melk.

Marion

Het water zingt. Hoelang melkt Monika? Vijftien minuten, denkt Marion. Ze draait het gas laag en gaat in de deuropening staan. Ruisende koele regen. Marion steekt haar handen uit, draait ze rond. De regen spat uiteen naar alle kanten.

Als ze haar handen afdroogt, valt haar oog op de pan. Vol water, om deegresten te weken. Poolish. Hè? Poolish? Poolish hier onder haar ogen? Waar zij steeds over schrijft? Ja natuurlijk poolish. Poolish. Poolish. Poolish. Marion springt door de keuken.

Ze ziet het artikel helemaal voor zich. Over poolish schrijven via de gedaante van Monika. Voordeeg in het ritme van haar dag. Hoe was die ingedeeld? Wat, wanneer, hoelaat? Marion wil schrijven, ze wil zitten, nú. Nee. Eerst koffie malen. En naar de oven kijken. Ze trekt een stoel bij de tafel. De koffiemolen zit klem tussen haar knieën. Ze draait het handvat. Het is maar goed dat ze is gekomen. Anders was er geen koffie voor Monika. Wie zou met zulke vermoeide schouders weerstand kunnen bieden aan de harde bonen? Kracht zetten? Ze tot fijn maalsel gruisen?

Monika

Melken gaat altijd. Hoe moe je ook bent. Het is een samenspel tussen handen en uiers.

Uiers als uiterste delen van Beate. Handen aan het einde van Monika's lichaam.

Beate's vier hoeven staan vrij in de stal. Monika zet de koe nooit vast met touw.

Ze zit tegen het dier. Haar rechterschouder raakt de buik. Haar hoofd rust tegen de kort-behaarde vacht. Mens en dier zijn als uit één blok gehouwen.

Wie een levenlang heeft gemolken, hoeft niet meer te drukken en te trekken. Ze brengt de uiers in het ritme van de koe zelf. Monika's handen luisteren en ze handelen trefzeker.

Beate geeft zich over. Ze laat de melk gaan.

Marion

De hemel stort zich leeg. Niet dat God regen zendt. Ergens heeft de warmte kou ontmoet en hebben zich druppels gevormd. Ergens is de druk hoog en elders laag en zo hebben de

druppels zich verplaatst. Ergens hebben deze wolken een stofje ontmoet als kristallisatiepunt om zich te legen. Marion staat in de deuropening.

Ze heeft de oven gecontroleerd. De blokken branden goed. Hoe mondjesmaat zullen de stenen de warmte eerst opnemen. Dan innemen, verzwelgen.

De regen spat tegen Marions benen. Zweem van koelte omwaait haar. Moet ze de deur niet sluiten voor het deeg? Nee, het deert die deegstukken op tafel niet. Die zijn toegedekt met een flanellen doek. Poolish via de dag van Monika. Opstaan, koe melken, poolish maken, rest van meel klaarzetten, poolish op warme plek zetten, dagelijks werk op de hoeve doen en als het uitkomt - ergens in de namiddag - deeg kneden, koe halen, melken, oven stoken...

Monika

'Was er geen regen Beate, dan waren wij er niet. Wat was eerder? Regen of wij? Wacht even Tommie, ik kan niet heksen. Ik heb een hand nodig om jouw kommetje vast te houden en ik kan toch niet meer melken met diezelfde hand. Ik moet schoon werken, al gaat er tegenwoordig niets meer naar de fabriek. Maar wacht, kom dan maar Tommie, kom maar.'

De hond jankt van vreugde. Dit is één van de zeldzame keren dat ze niet alleen zijn naam noemt, maar ook nog dit doet: ze richt de straal op zijn snuit. Hij vangt de melk met zijn geopende bek. Hij likt elk haartje zorgvuldig schoon.

'Vraag me niet hoe die regen begint, maar was er geen regen Tommie, dan was jij er ook niet. Jij niet en Beate niet en ik niet en dit stro niet. Hout niet voor dit krukje. IJzer niet voor deze emmer. IJzer niet? IJzer wel, alleen geen mens die het wist en het op zou delven. Het groeide daar ergens. Vraag me niet hoe ijzer ontstaat, maar het moet zoiets ronds zijn als deze regen: opstijgen, neerdalen, verdampen, opstijgen, samengedreven worden, verwaaien, uitregenen. Regen is zegen, maar het had geen dag eerder moeten komen. Nog geen uur eerder.'

Monika melkt uitzinnig van geluk. Deze dag heeft de wereld om haar gedraaid. De hele dag was het droog, opdat ze kon werken en nu is er dit gordijn van regen op het erf.

Ik

Wat voel ik toch, dacht ik toen ik opstond en ik bracht m'n vinger binnen en proefde ervan. Het was de weeïge smaak van bloed.

In de wc pot verspreiden de rode druppels zich als een kring over het water. Er zijn slieren die hun vorm behouden. Er zijn stukjes die diffuus uiteendrijven. Kom maar naar buiten, kom maar naar buiten, kom maar. Weefsel daarbinnen heeft eindelijk teken gekregen en zich van baarmoederwand losgemaakt en komt nu als bloed over mijn onderste lippen.

Marion

Monika kan het vuur aan mij toevertrouwen. Ze heeft geluk. Ze weet niet dat ze geluk heeft en rustig die koe kan gaan melken. Ze weet niet dat ik bekend ben met vuur. Dat kan ze niet weten, maar ze gaat er wel van uit. Je hebt gelijk Monika.

Toevallig ben ik onder alle boerderijen in mijn land precies in die ene neergedaald bij juist deze vader en juist deze moeder. Het waren geen mensen van de wereld Monika. Terwijl iedereen al oliekachels en tractoren had, stookt de ene haar leven lang kachel en bleef de ander zijn leven lang met een paard werken.

Marions ogen raken ineens vol tranen daar in de deuropening, zo heeft ze haar ouders nog nooit bekeken. Ze draait zich om. Ze loopt over de keukenvloer. In het washok ruikt het naar stenen die een weeklang koud waren en die nu opwarmen. Marion opent het deurtje met haar sweater. Ze legt de laatste blokken op het vuur. Brandt maar en gloei dan, gloei gloei gloei.

Monika

De rook komt niet ver. Het regengordijn houdt hem tegen en drukt hem tegen het erf. Zweem dringt in Monika's neus. Ze controleert de uiers. Druppels, meer niet. Het gaat ook niet meer om de melk. Het gaat er om dat er niets achterblijft. Schone lege kanaaltjes moeten het zijn voordat ze zich met nieuwe melk vullen.

Maar nu. Hoe komt ze overeind? Monika plant een hand naast zich in het stro. Ze duwt. Haar kont komt los van het krukje. Monika's lichaam schuift langs de koe rechtop. Ze staat. Ze hangt over Beate.

Die emmer krijgt ze nooit opgetild. Dat moet die vreemdelinge doen. Maar hoe bereikt ze ooit de keuken?

'Beate, verzet geen poot. Laat die emmer daar staan.'

Beate begrijpt het.

Marion

De wolken die nog overjagen zijn niet meer zwaar van regen. Het is opgehouden. Van de dakpannen snikt het nog na, regendruppel maakt kring in schuimige melk als Marion de stal uit komt. Ze ontwijkt de plassen. Tommie heeft zijn argwaan opgegeven, hij springt en bedelt om melk. 'Vraag maar aan je bazin,' zegt Marion. Ze kijkt achterom en wijst met haar hoofd naar Monika.

Die is in de deuropening van de stal blijven staan. Ze ondersteunt de rug met haar handen. Ze staart over het erf.

Marion zou snel de emmer neer willen zetten en naar Monika rennen om haar te ondersteunen. Ze doet het niet. Ze sjouwt de emmer melk al voor haar. Dat is genoeg.

Monika

Onder de wagen is het erf nog droog. De regen heeft die rechthoek uitgespaard. De druppels zijn boven de grond tot stilstand gekomen. Daar hield de wagenvloer ze tegen. De rechthoek van planken strekt zich nat en bloot uit boven het erf. De vracht die haar deze morgen bedekte, ligt nu in de loods. De regen van net kwam geen schoof meer tegen. De leegheid van de platte wagen is de opgetastheid in de loods is het gebroken lichaam dat ik ben. Elke schoof is door mijn lichaam verplaatst. Mijn lichaam is gebutst. Het bestaat uit duizend delen. Het moet dit erf nog oversteken naar de keuken. Het moet daarbinnen de broden nog in de oven schuiven. Hoewel, ook dat kan de vreemdelinge misschien.

Wacht Marioon, wacht met de melk in de kelder te zetten. Tommie krijgt altijd en we koken voor onszelf wat. Wacht, nog niet ermee in de kelder, ik kom er aan.

Monika ontvangt uit het niets krachten om deze verzameling botten te verplaatsen. Ze beweegt ze over het erf.

Ik

Ik heb al dagen geen ster meer gezien. Gisternacht, toen ik even wakker was, stonden ze in mijn raam. Eén zelfs heel helder. Maar dat was tussen het slapen door. Ik heb al dagen geen ster meer gezien. Ook nu wordt de aarde wakker onder een deken van wolkjes. Het beneemt me de adem.

Marion

We halen de houtresten naar voren. Monika kijkt. Ik veeg. Ovendeur snel dicht. Ovendeur opnieuw open. We zwabberen er een natte dweil doorheen. Deur dicht. Dweil sissend in emmer terug. Ik pak de plank met de steel. Monika is degene die het deegstuk bijeenpakt en op mijn plank legt. Ze opent de oven. Ze wijst naar links. Ik schiet het brood linksachter in de oven. Snel deur dicht. Monika pakt het tweede deegstuk op. Met tederste en stevigste handen omvat ze het en legt het op de plank. Een knik naar rechts als ze de oven opent.

Het derde deegstuk is lang en smal. Met twee vingers beduidt ze me hoe die moet komen te liggen. Ze opent de deur. Ik houdt de steel scheef en laat het deeg stukje voor stukje terecht komen. Dwars voor de twee anderen. Zo past het precies. Monika maakt de oven dicht.

De randen moet ik dichtsmeren. Monika zit in de vensterbank. Ik vul elke kier op. Ik pla-vei elk gaatje met de restjes deeg.

Monika gaat naar de keuken. Ik volg haar. Het is als het verplaatsen van je stilstaan. Ik

was mijn handen onder de kraan.

Monika

In de keuken wijs ik haar de wekker. Boven op de schouw. Mijn rode wekker. Ik houd vier vingers recht.

Ze heeft me gesnapt. Ze zet de wekker op veertig minuten.

Marion

De keukenruit is beslagen. Het water zingt. Marion pakt de ketel met de mouw van haar sweater. Ze ruikt aan de koffiepote. Het maassel ligt onderin. Het komt omhoog met het kokende water. De geur komt in dampen vrij.

Marion doet de deksel op de pot. Ze steekt het gasstel aan. Ze zet de koffie op het lage pitje. Monika wenkt haar. Er moet melk in de emaille koker.

Marion pakt de emmer op en giet een witte waterval in de pan. Wat verder met de emmer melk?

Monika heeft haar voorhoofd-als-vraagteken gezien. Ze wijst naar een deur.

De deur heeft een klein ovaal-houten handvat. Daarachter ziet Marion houten schappen en een trap omlaag. Kelder. De treden zijn golvend gesleten. De zinken onderrand van de emmer komt schel tegen de cementen vloer terecht. Marion gaat naar boven. Geen Monika meer te bekennen.

Vanuit de deuropening ziet ze de vrouw over het glimmende erf gaan. De hond loopt bedaard mee. Er zijn stukken erf die hen tweeën spiegelen. Vervormd tot zigzaggende kleuren. Marion draait zich om en loopt naar het gasstel.

Monika

Ze redt zich wel daarbinnen. Monika kan gerust bij haar vandaan schuifelen. Heil zoeken voor haar gebutste lichaam. Dag lege wagen met daaronder een droog erf. Dag oogst van wat vorige herfst begon en nu droog onder de loods is. Hoe zoiets toch altijd nét goed gaat. Altijd net goed. Vroeger al...

Woest en wel spoorde haar vader het paard aan. Zij, Monika, het kind stond op de uitkijk. Ze zag hen in de verte komen. Alles was omringd door een dreigend donker. De eerste bliksem flitste door de lucht. De wielen kraakten bij zoveel haast. Vader spoorde het paard aan, die de volle vracht rogge al vier kilometer had getrokken. Die al zo moe was van wagenwielen door dor zand.

De hoeve stond vreemd gekleurd in de voortijdige duisternis en zij - het kind - hoorde vader spreken tegen het paard. Hij sprak alsof hij zelf mee trok en zo draaiden ze het erf

op. 'Kom Marinda, vort.' Het dier moest de hele vracht achteruit duwen. 'Kom Marinda, kom.' Nog niet stond de wagen onderdak, of de bui barstte los.

Sinds die avond weet Monika dat één mens een hele bui tegen kan houden.

Voetje voor voetje gaat Monika over het erf. Kaarsrecht. Vlakke handen tegen de onder-rug. Als ze de hoek omgaat, ziet ze het al: hoe de regen de bloemblaadjes heeft weggeslagen. Verfomfaaide lichtroze vlekken tegen natte aarde.

Marion

Een pen heeft ze wel. Geen leeg papier meer. Zoekend kijkt Marion de keuken rond. Wacht. Een krantenomslag is ook goed. Marion vouwt de omslag recht. Ze schenkt zichzelf koffie in. Half koffie. De rest melk. Dan buigt ze zich over het papier.

Monika

'Ga je minstens zeven keer per jaar te buiten,' zei haar grootmoeder. Monika voelt de gekartelde hoofdjes van de zaaddozen. Het vóelen van de twee bolletjes in haar hand maakt haar al lichter. Niet dat ze als een hinde over het erf terugsnelt. Dit gebroken lichaam werkte voor man en vrouw en kind tegelijk. Dit gebroken lichaam werkte als hydraulische grijper met fijnst afgestelde robot die de schoven aanduwde. Dit gebroken lichaam heeft de aren van een hele akker in één dag opgeborgen. De arbeid is gedaan. Welk mens zou dit niet uitzinnig vieren? Welk mens zou niet elke spier, elk gewricht, elke vezel, elke cel de balsem gunnen van vergetelheid? Het ligt in haar hand besloten.

Eerst nog het hoofd erbij houden voor het brood. En niet vergeten om Tommie melk te laten geven.

De keukendeur staat open. De vrouw zit aan tafel te schrijven.

Marion

'Poolish. De Nederlandse bakker kent het van het kerstbrood. Hij maakt dan een voorpapijje waarin de gisten zich vermenigvuldigen. Zo kunnen ze later het zwaar gevulde deeg dragen.

We zeggen "poelish." We spreken het uit op z'n Frans. We weten niet anders, of het is een Franse methode om bijvoorbeeld traditioneel stokbrood te maken.

Poolish is Frans voor.....het Oostenrijkse woord 'Polisch' oftewel 'Pools.' Is het dan geen Franse methode? Een Oostenrijkse? Een Poolse?'

Marion kijkt op. Het erf ziet er schoongewassen uit. En niet meer spiegelen. De grond heeft alles opgezogen. Het erf is schoon en afgedroogd. Monika komt aangelopen. Voetje voor voetje. Lichter dan daarnet. Marion buigt zich weer over het papier.

'Polen anno 1870...'

Monika

'Goed zo meisje, je hebt jezelf al ingeschonken. Nee, ik hoef geen koffie. Schenk mij maar melk in. En wacht, kom eens mee met die pan. Tommie krijgt ook. Daar buiten staat z'n bakje.

Goed zo meisje, eerst het water er uit. Ja doe maar, doe maar alle melk. Voor onszelf kunnen we weer uit de kelder halen.'

Nu het brood nog. Dat gaat ook wel goed. Dat kind snapt alles. Haar moeder heeft haar goed grootgebracht.

Of ik papier heb. Wil ze nog meer schrijven? 'Nee, sorry meisje. Ik heb geen papier.' Verder. Leunstoel scheef voor de tafel zetten in de richting van het raam. Kussen in de rug. Keukenstoel erbij voor mijn voeten. Mesje bij de bolletjes leggen. Stola om mijn schouders. Klaar. Melk nu. 'Volle kom, meisje.'

Marion

Monika denkt werkelijk dat ik vloeiend Pools kan. Ze blijft maar praten. Hoever zou het zijn naar het stadje? Het wordt al schemerig. Och geeft niet, het is één rechte weg op de kaart, kan niet missen.

Monika

Marion heeft dampende schuimende melk in de kom geschonken. Monika gaat rechtop zitten. Ze pakt het schilmesje en kerft in de bolletjes. Sap druppelt naar buiten en stolt. Ze schraapt het los van de bol en laat het in de kom vallen. Stroperige verkleurde druppels drijven in de melk. Monika roert en blaast. Ze voelt aan de kom, pakt hem op, gaat achterover zitten en drinkt.

Trrrt, de wekker ratelt op het houten blad. 'Doe jij dat brood maar meisje.'

Marion

Eerst het deeg lospeuteren. De broodlucht heeft allang kieren gevonden. Het barst uit elke opening. Met een scheef oog ziet Marion de meelzak staan.

Papier!! Twee, drie lagen misschien wel. Bruin papier, maar wat geeft dat.

Monika

Monika staat toch op. De oven trekt haar als een magneet. Ze komt het washok binnen. Ze gaat op de houtkist zitten en staart.

Het allerbinnenste van de hoeve is de oven. Het is er altijd donker. De vloer is geruwde steen. De wanden gaan onmerkbaar over in bovenkant. Stenen. Ovaalvormig gebouwd. Stoken. Vlammen. En dan: rode gloed. En dan: grijze as. As eruit. Hitte niet. Hitte blijft binnen. Hoe dan? Stenen. Ste nen. Doordrongen van hitte. Geduldig. Gestadig. Vasthoudend. Kom maar binnen met deegstukken. Wij strelen hun huid. Wij dringen in. Wij geven gestaag af. Wij houden aan. Niets gaat te hard. Niets gaat te snel. Wat het deeg op kan nemen neemt het op. Evenwel houden wij aan. Wij hebben warmte over. Wij hebben nog steeds. Wij blijven de stukken deeg bestoken. Tot hun huiden stevig geworden zijn en blozen. Hun binnensten dampen.

Het deeg rondom de deur is gekorst. Marioon steekt het los. Ik ruik de broden allang. Ze ruiken goed gaar. Ik blijf gewoon zitten. Het meisje doet alles.

Ik

Laat buiten binnen komen, al zeggen ze: het lijkt wel herfst. Het lichaam is van broek en truien bedekt, de voeten van sokken. Zo zit ik in de vroege morgen. Het bovenraampje staat open.

Natuurlijk zet ik niet alles wagenwijd open, ik zou vernikkelen. Alleen dit ene raampje. Beweging in de stilgevallen lucht. Stromingen tussen vier muren. Zodat mijn gezicht iets registreert. Natuurlijk gaat niet alles open. Ik ben niet gek. Ik laat niet alle warmte naar buiten vliegen. Het meeste houd ik binnen en een zweem van buiten voeg ik toe.

Marion

Korsten deeg ploffen op de grond als Marion de ovendeur opentrekt. Haar hand is in de vilten handschoen gestoken. Ze haalt het eerste brood naar zich toe en pakt het. Ze tikt met haar knokkels tegen de onderkant. Goed gebakken. Waar blijft ze met dit brood? Ze kijkt Monika vragend aan.

Die knikt in de richting van de oven.

Op de richel? Hoe kan ze dit grote brood daarop kwijt? Marion draait zich om met gefronst voorhoofd.

Monika beweegt haar vlakke hand door de lucht.

Ah, rechtop. Monika zet het brood op de richel. De andere broden passen ernaast. Drie

broden staan nu tegen de oven. Damp maar uit. De wasem kan alle kanten op. Ovendeur dicht? Open laten?

Nee, niet dicht, beduidt Monika. Dan steekt ze één vinger op en wijst naar Marion. Eén van die broden voor mij? Bedoelt ze dat? Monika duwt zich overeind en schuifelt naar de keuken.

Marion loopt naar de meelzak. Minder dan halfvol. Ze pakt de zak en scheurt een brede baan eraf. Kan ze het brood straks inwikkelen. Papier! Verdomd, drie laagjes. Leeg bruin papier om op te schrijven.

Ik

Ik kijk door het zijraam. De hemel is van fluweel. Diepdichte helderste kleur gebroken wit. Beide bomen staan met hun bladerdos afgetekend. Staan? Ze zijn één en al beweging.

Er valt weer adem te halen. Schoongeveegde lucht na nachten bewolking.

Wie door de lucht schicht, houdt het midden tussen een vleermuis en een gierzwaluw. Te veel beweging voor de laatste. Voor de eerste is het al te licht.

Monika

Monika zit in de leunstoel. Ze kijkt naar het raam. Hoe het buiten nog nadruppelt. De scherpe snijdende joelende pijnen zijn stilgevallen. Blank als een sneeuwlandschap is haar binnenlichaam. Stil en leeg. Winters. Wit.

Zou ze de ogen sluiten, ze zou slapen. Monika sluit haar ogen niet. Je neemt geen melksap om te slapen. Je neemt het om te zien. Nog steeds verschijnen nieuwe druppels in het raam. Ze beginnen bovenin en vallen kronkelend over de ruit. Monika hoort Marion's pen over het papier gaan.

Marion

'Gaat brood voortijdig de oven in, dan fixeert er iets dat nog niet uitgewerkt was. Je eet iets, dat nog niet klaar was. Het stond nog niet op zichzelf. Het was nog niet tot wasdom gekomen daarbinnen. Iets dat nog onderweg was, werd in vaste vorm gebakken. Voortijdig.

Het is niet zo, dat het niet lekker is. Iets dat net uit de oven komt, smaakt altijd.

Maar alleen als het vers is. Als het een dag heeft gelegen, verradt het onaffe zichzelf. De gebakken smaak is verdwenen. De onrijpe substantie openbaart zich.

Brood daarentegen dat uitgerijpt is, is welken eetbaar. Je kauwt op iets elastisch. In de mond proef je het aroma, dat zich in het deeg heeft genesteld. Het dringt zich niet op aan je smaakpapillen, maar het is aanwezig. Uitgerijpt brood is zeker van zichzelf.'

Marion legt het volgeschreven stukje onder. Ze strijkt de middelste laag glad.

Monika

Monika kijkt uit een helder raam. Geen gedruppel meer. Wat nu nog tegen de buitenmuur zit, verdampt; opgeslagen hitte wint van het laatste vocht. Monika hoort het gesis door de halfopen deur, maar al was de keukendeur dicht, ze zou het nog horen. De stenen muren van de hoeve zijn haar tweede huid.

Hoeve van kindsbeen. De muren hebben haar eerste gekraai gehoord en haar gepraat, haar gespeel gezien, haar gedachten gelezen. Ze heeft hen later met eigen handen gewit, behangen, hun ruiten gewassen. Ze heeft de hoeve doorwoond met haar voetstappen. Het huis kent haar gangen. Het heeft haar tot tweede huid gediend: verkoelend bij hitte en beschuttend bij vorst.

Hoezeer zou een huis niet sterven als de mens sterft. Hoe zou een huis niet levenloos en dor worden als een verlaten nest. Afbladderend, scheefzakken, zich overleveren aan wind en regen.

Zouden er nieuwe bewoners komen, hoe langzaam zou een huis aan hen wennen.

Goed zo meisje, goed zo. Monika hoort het gekras weer over het papier. Ze onderbreekt haar gedwaal door de tweede huid en omvat Marions gestalte met een blik.

Marion

Denkt u zich de uitvinding van gist in - midden vorige eeuw. Gist is een versneller. Wat eerst mensenlevens lang in etappes was gekweekt - papje van meel en water laten rusten, meel en water toevoegen, weer rust, definitieve deeg kneden, rust, bakken - was nu kant en klaar te koop.

Er waren landen, die nuchter en pragmatisch aan de slag gingen met dit nieuwe product. Meel, water, zout en wondermiddel gist. Even rijzen. Bakken. Brood klaar.

Er waren landen met bergachtige, afgelegen gebieden waar deze gist niet verkrijgbaar was. Zij bleven op de oude manier broodbakken - met zuurdesem - en ze doen dat tot op heden. Denk aan Duitsland, Noorwegen, Oostenrijk.

Er waren ook landen, die het wondermiddel inpasten in hun langzame productiewijze tot dan toe. Een kleine hoeveelheid gist werd gebruikt om de fermentatie krachtiger te maken. Dit zijn de landen, waarin men misschien intuïtief wist, wat wij nu uit de laboratoria weten: dat rijstijd van essentieel belang is. Om geurstoffen in gebonden vorm over te laten gaan in geurstoffen in ongebonden vorm.

Duitsland en Denemarken bijvoorbeeld combineerden een langdurig desempocess met een zeer kleine hoeveelheid gist.

Het echte Franse stokbrood en Franse boerenbrood, de Italiaanse ciabatta's en focaccia's worden vervaardigd door weinig gist te gebruiken en het deeg een etmaal te laten rijzen.

In Oost-Europa en Rusland kent men traditioneel een vloeibaar voordeeg: alle vocht, een deel van het meel en de gist worden gemengd en dit vloeibare mengsel staat lange tijd te broeien. Dan pas wordt de rest van het meel toegevoegd alsmede zout en van dit alles wordt het deeg gekneed. De officiële naam voor deze methode is: poolish oftewel Pools. Het is in het midden van de vorige eeuw door Warchause bakkers ontwikkeld, overgevaaid naar Wenen en daar door de Fransen ontdekt.

Kom. Ik neem u mee naar de hoeve van Monika, aan de Russische kant van Polen. In deze streek is poolish van geslacht op geslacht overgeleverd. Het is hen hier 'met de paplepel ingegoten.' Kijk. Ruik. Zojuist kwam het brood uit de oven.

Grrr. Saai. Weg ermee. Onderop. Nieuw vel.

Ik

Ik geloof dat hij mij een nieuwe taal wil leren. Ik weet nog niet precies wat hij bedoelt. Ik vraag er niet naar. Zo is het onze gewoonte: we spreken niet over het vrijen.

Ik geloof dat mijn vriend mij een nieuwe taal wil leren. Hij raakt mij net met zijn geslacht, laat los, raakt even, laat los, raakt even. Ik hef mij omhoog opdat hij dieper in mij komt. Daar gebeurt weer hetzelfde.

Wil hij dat ik nog hoger ga? Wil hij daar ergens in de ruimte mij vervullen? Daar waar onze geslachten geen steun hebben? Hij moet zichzelf omhoog geduwd houden tussen handen en voeten en ik, hoe moeten mijn schouders dit lichaam dragen? Hoe moet ik nóg meer lichaam losmaken van de matras? Is dit de nieuwe taal die hij mij wil leren?

Gisteren bij daglicht zag ik hoe de lucht vol was van jongen. Hoe het luchtruim speeltuin was van een kluwen gierzwaluwen - groten en kleinen, grote gebogen lijnen en kleine gebogen lijntjes. Verheugd was mijn hart, hoewel vermengd met droefenis. Op een dag zal ik hen niet meer vinden. Op een dag zal het luchtruim leeg zijn van hun soepelste wendbaarste lijven. Leeg voor de rest van 265 dagen.

We zeggen niet alleen niks, ik houd ook nog eens mijn ogen dicht. Soms voel ik zijn vinger tegen mijn gesloten oog. Soms voel ik hoe hij mij van ergens mij beziet. Soms ligt zijn wang tegen mijn ogen te wachten. Kom. Doe open. Kijk. Zie. Ik houd ze dicht.

Marion
Monika

'Monika liep mij tegen het lijf. Nu zit ik in haar keuken. Ze woont alleen op een hoeve.'

Marion kijkt. Monika zit aan de andere kant van de tafel. Ze zit onderuitgezakt in de leunstoel. Haar ogen zijn op het raam gericht. Ze kan niet meer. Ze heeft druppels morfine ingenomen. Vers uit de papaver gesneden. Marion heeft nog nooit iemand zo vanzelfsprekend onder invloed gezien.

'Ze kon niet meer, toen ze mij tegen het lijf liep. Ze kwam er aan met haar koe. Ze ondersteunde haar rug met haar hand. Zo liep ze voetje voor voetje. Ze liep zoals onze moeders tot diep in de oudheid gelopen moeten hebben, nadat ze een dag voedsel hadden gezocht. Monika had een wagen rogge afgeladen vandaag. De wagen staat nu leeg op het erf. De schoven liggen onderdak. Dat is maar goed ook. Het heeft hier gegoten vanavond. Een hoosbui. Het zand op dit platgetreden erf spatte in fonteintjes omhoog. Wat een geluk, dat Monika mij tegen het lijf liep. Ze was ik tenminste ook onderdak.

Monika had drie deegstukken in een flanellen laken leggen. Ze lagen buiten in de laatste zon. Ik moest ze naar binnen brengen.

Ik was er niet bij toen ze het deeg maakte. Maar ik kan wel iets afleiden uit de pan, die in de gootsteen stond. Er was waterig deeg tegen de zijkant gekoekt. Het is zeker dat ze met poolish heeft gewerkt. Maar wanneer ze dat begonnen is? Gisteravond? Vanmorgen? Vanmiddag? En waar ze het al die tijd heeft laten staan? Koel? Of juist warm?

Wacht. Monika bedoelt iets.

Dat het twaalf uur heeft gestaan. Ze is het dus tegen negen uur vanmorgen begonnen. Het stond om de hoek, tegen de muur van het keukenraam. Even denken, noord, west, zuid. Zuid. In de zon dus.'

Monika staart weer uit het raam. Tijd voor mij om te gaan, denkt Marion.

'Wacht. Ze wil nog iets zeggen.'

Monika

Marion

'Monika zegt: "Ik neem zoveel meel als nodig is voor de broden. Dit verdeel ik in twee delen. Aan het eerste deel voeg ik gist toe en roer dit samen door alle water. Het andere deel meel blijft achter. Het mag het zout alvast dragen. Het wacht.

Het ene deel raakt geheel van water doorweekt. Het is aan het uiteenvallen. Wat samengesteld is, wordt enkelvoudig en dient de gisten tot voedsel. Denk eraan: weinig gist.

Weinig weinig. Slechts het beginpunt van vermenigvuldiging.

Het is als met de mest, die ik op het land breng. Weinig. Net genoeg om de plant te helpen groeien. Niet zoveel, dat ze groeit vanwege de mest. Eén storm en de stengels zouden platliggen. Eén schimmel die de plant belaagt, en de hele plant zou onder zitten. Wie teveel bemest, ontnemt de plant de mogelijkheid van eigen kracht. Zo is het met brooddeeg. Weinig gist.

Terug naar de beide delen. Eén deel draagt het zout. Het wacht. Het andere deel krijgt de gist te dragen en heb ik met water vermengd. Beiden laat ik aan henzelf over. Ik ga naar mijn werk. Ik heb mijn eigen werk. Af en toe valt mijn oog op hen. Ze staan daar als kinderen onder mijn ogen. Ik heb het mijne gedaan en laat hen aan zichzelf over.

Het ene deel wacht. Het andere deel is als de oerzee: eerst is er het doordrenkt raken, dan is er het begin van leven. Omzetting. Geborrel. Geschuim. Meel dat zich gewonnen geeft. Dat is wat gebeurt. Zomers zet ik de pan buiten. In de warmte. In de winter omwikkel ik

haar met een wollen deken. De schaal met meel en zout blijft op tafel staan. Simpel. Op het hout van de tafel. Beide delen laat ik aan zichzelf over. Snap je? Gewoon. Een dag of een nacht.

Dan keer ik me naar hen. Mijn handen doen iets aan hen. Ik doe het droge deel bij het waterige deel. Het droge verlangt vocht. Het vochtige verlangt droog meel. Mijn handen mengen. Mijn handen kneden. Mijn handen vormen ze tot broden.

Het vocht kan het droge tot 'smachtens toe gebruiken. Het droge komt in dit moeras van leven terecht en ondergaat hetzelfde als dat eerste meel: breekt af, reageert, brengt te- weeg. Deze keer gaat het snel. Razendsnel.

Laat dit deeg weer aan zichzelf over. Haal de koe uit de heuvel, melk de koe, ontsteek de oven.

De gezamenlijke toestand tenslotte stolt in de hitte.'

Marion

Monika

Monika zit rechtop. Haar ellebogen liggen losjes op de leuning. Ze staart uit de deuropening.

Shit, het wordt al donker, denkt Marion. Ik moet terug naar 'Dom Dziennikarza.' Er zijn geen lantaarns buiten.

Ze kijkt naar Monika. Wat ziet zij? De schemer valt, maar er is nog geen ster te zien.

Eén van de drie broden is voor haarzelf. Pakken. Samen met de vellen papier in haar rugzak stoppen. En weggaan. Marion schuift de stoel naar achteren. Haar sandalen klinken op de vloer. Ze loopt naar het washok. Het is er zwanger van broodgeur. Marion kiest één van de ronde broden.

Zo gauw ze de keuken binnenstapt, begint Monika weer. Haar lippen bewegen. Ze blijft voor zich uit kijken. Wat wil ze nog zeggen? Ik luister nog één keer en dan moet ik echt gaan, denkt Marion.

'Wachten was niet het juiste woord, dat het ene deel zou wachten op het andere, het droge op het vochtige en het vochtige op het droge. Ze wachten niet. Pas op het moment, dat ik het meel bij het natte deeg doe, weten ze dat ze hebben gewacht. Eerder niet. Eerder zijn beiden zichzelf genoeg.

Het wacht altijd en het wacht niet. Het is altijd zichzelf genoeg en het is zichzelf niet genoeg.

De korrel is zichzelf genoeg, maar groeit tot forse plant. De plant is zichzelf genoeg, maar wordt gedorst tot stro en zaad. Het zaad is zichzelf genoeg, maar wordt vermalen tot meel. Het meel is zichzelf genoeg, maar wordt gekneet tot deeg. Het deeg is zichzelf genoeg, maar wordt gebakken tot brood.

Het vorige weet niets van het volgende. Het is zichzelf genoeg.'

Ik

De spieren zijn pijnlijk. O zo verstijfd toen ik op wilde staan. En dan had ik mijn onder-rug gisteravond al ingesmeerd en met warme stof omwikkeld. Ik moest me uit bed rollen en me vervolgens omhoogduwen met vlakke handen. Hoe pijnlijk zijn de spieren, die het bekken geheven hielden.

Ja, zo is het. Hij wil mij in de lucht vervullen. Hij lokt mij steeds iets hoger. Zijn geslacht beduidt. Het komt even in mij. Wil ik hem dieper voelen, dan moet ik wel omhoog gaan, de matras verlaten naar daar waar hij in mij komt en uit mij gaat. Net niet helemaal. Ik hef mijn midden nog verder omhoog, naar waar hij is.

Toen hij tenslotte daar diep in mij kwam, wist ik waartoe hij mij geleid had. Hoe naadloos waren onze lendenen tegen elkaar. Hoe diep was hij in mij. Rondom mijn billen, mijn heupen, was dit kussen van lucht dat altijd meegeeft. Overal. Nergens was het uiteindelijke einde. Hij heeft nog gerust daarna op deze brug van mijn lichaam.

Hoe pijnlijk de spieren nu bij het opstaan. Ongeoefende spieren.

Ik

Ik had haar al bijna losgelaten. Ik had me al van haar afgewend, maar ze dient zich weer aan. Monika dient zich aan en ik huil vanwege haar bijna losgelaten te hebben. Vanwege haar bijna te hebben laten verdwijnen in het niets. Geen afscheid genomen, niets. Zomaar stilletjes haar in het duister gelaten, ergens in de eindeloosheid. Of zoiets als zacht geruisloos op te hebben laten lossen.

Maar ze is er nog. Ze zit daar nog met Marion, terwijl het augustusdonker invalt. Ze wil nog vorm krijgen, Monika. Ze wil nog wat zeggen en ik huil vanwege het besef bijna niet meer te hebben geluisterd. Hoe aanwezig is ze nog, terwijl ik haar ogenschijnlijk al achter me had gelaten.

Gierzwaluwen uitgevlogen, Monika ver heen, Marion klaar met artikel, dacht ik, maar deze wonderbaarlijk geweven Monika wil nog niet stilletjes verdwijnen. Ze roept mij tot de orde, ze roept mij, ik moet ervan huilen. Ze heeft nog een zwaarte die uitgedrukt wenst te worden. Goed dan.

Monika

Monika komt in beweging. Ze duwt met haar voeten de tweede stoel weg. Het krijgt over de vloer. Ze trekt haar knieën omhoog. Ergens ver weg ontsnapt haar een kreun. Het lichaam zelf eist zijn recht op. Buiten Monika om. Ze vouwt de rok om haar benen. Ze legt haar armen rondom de rok. Ze legt haar hoofd op de knieën. Ze kijkt naar Marion.

Marion

Monika kijkt naar mij. Ze is de noordpool in de ijlste kou. Ze is de woestijn van onafzienbare zandglooiingen, waarboven de zon onbarmhartig schijnt al krijgt hij geen korrel zand meer droger. Ze is de vrouw, die de winterkeuken binnenkomt en de kachel brandend houdt.

Dit alles is in haar blik. Weliswaar is die op mij gericht, maar het is geen staren. De blik is gelijkelijk verdeeld over de ruimte rondom mij en ze schijnt zelfs mijn geschiedenis te omvatten en wat nog voor mij ligt. Waar ben ik? De muren van de keuken lijken ver weg.

Ik ga rechterop zitten. Het is een blik waar onder elke lichaamscel zwelt en tintelt. Het zijn ogen waarin elk onderscheid verdwenen is. Het is het kijken van een pasgeborene, die een heel leven achter de rug heeft. Het is het gezicht van een moeder die voor haar uitgeschoten tienerdochter haverhout kookt en een bordvol neerzet midden tussen de studieboeken en daarbij niets zegt; het gebaar is het woord. Het is de blik in Josefs ogen waarin ik huis.

Monika zit daar met opgetrokken knieën. Haar ogen vervagen. Uit haar mond klinkt gekreun. Het schijnt buiten haar om te gaan.

Monika

Iemand draagt mij. Het moet Marioon zijn. Marioon. Ik golf door de keuken. Ik dein door de gang. Ik zie de glazen lamp van mijn slaapkamer boven mij. Het kussen is tegen mijn gezicht. Marioon trekt aan mijn arm, ze tilt me half omhoog. Ze rolt me opzij en trekt aan mijn andere arm. Blote armen, koel aan mijn huid. Nu niet meer. Het dekbed ligt over mij. Het komt dicht tegen mijn zij. Het komt dicht tegen mijn andere zij. De lamp gaat uit. Voetstappen in de gang. Stil.

Ik

Ja, het lijkt op een nieuwe taal die hij mij wil leren. Hij lokt mij omhoog, maar eerst bedelft hij mijn lichaam met zijn zwaarte. Zijn geslacht ligt tegen alle wandplooiën daarbinnen en plompverloren rust zijn lichaam tegen mij, nergens houdt hij zichzelf nog weg van mij.

Om dan uit mij te gaan. Net niet helemaal. Kom, kom omhoog opdat ik je vervulle als daarnet. Vederlicht lichaam van mij verlangt zijn zwaarte en laat de matras los.

Marion

'Dag Tommie.' De hond kijkt op en slaapt verder. Het is lichter dan Marion had gedacht. Ze loopt over de stille weg naar het stadje. De lucht is met sterren bezaaid. Het brood wordt een warme plek op haar rug. Josef is in Lublin. Ergens in gindse richting. Morgen eind van de middag zal ze hem weer zien.

Eenmaal in Kazimierz zijn daar weer de honden. Ze blaffen van achter de hekken. Zo valt haar gang door het stadje te volgen. Hoe kan de hemel zo helder zijn? Zoveel sterren, veel meer sterren dan in haar land? Of veel minder lantaarns? Of net zoveel lantaarns maar met minder licht? Morgen in de namiddag zal ze Josef weer zien. Er is niets tot die tijd. Dan het artikel samen te stellen. Te faxen.

Hotel 'Dom Dziennikarza' is een zwart afgetekend gebouw rondom verlichte ramen. Gss gss gss, hoort Marion al in de verte. Communistisch of niet communistisch: wie in een arm land leeft moet hard werken. Afgebakende tijden bestaan niet voor de bediende. Hij veegt de tegels van het zwembad. Zo meteen zal hij de ijzeren poort sluiten voor de nacht.

RECEPT MAANZAADKOEK